

Alaikäisten rikoksentekijöiden kokemuksia rikosprosessista

Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Sosiaalitieteiden laitos
Sosiaalityö
Maisterintutkielma
Toukokuu 2020
Jenna Kaukonen

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Sosiaalityö	
Tekijä – Författare – Author Jenna Kaukonen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Alaikäisten rikoksentehtävien kokemuksia rikosprosessista			
Oppiaine/Opintosuunta – Läroämne/Studieinriktning – Subject/Study track Sosiaalityö			
Työn laji – Arbetets art – Level Maisterintutkielma	Aika – Datum – Month and year 5/2020	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 89	
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Maisterintutkielma on laadullinen tutkimus nuorten kokemuksista rikosprosessiin liittyen. Suomessa ei ole tehty aikaisempaa tutkimusta nuorten kokemuksista rikosprosessista ja sosiaalityön tutkimus aiheeseen liittyen on muutoinkin suhteellisen vähäistä. Myös kansanvälistä tutkimusta on nuorten kokemuksien näkökulmasta verrattain vähän.</p> <p>Tutkielman aineisto on kerätty keväällä 2020. Aineisto on kerätty haastattelemalla viittä nuorta, jotka ovat tehneet rikoksen alaikäisenä. Sekä aineiston keruu että analyysi on toteutettu fenomenologisen tutkimusperinteen mukaisesti. Fenomenologiassa olen lähtenyt liikkeelle Husserlin fenomenologiasta ja aineiston olen analysoinut Juha Perttulan analyysimenetelmän mukaisesti. Tutkielman teoreettisena kehyksenä olen hyödyntänyt kriminologian alan tutkimusta nuorisorikollisuuteen liittyen sekä tutkimusta sosiaalityöstä rikoksentehtävien parissa. Keskeisinä käsitteinä tutkielmassa ovat institutionaalisuus ja nuoruus institutionaalisessa ympäristössä sekä moraalijärjestys. Rikosprosessina tässä tutkielmassa käsitän ajanjakson rikoksen tekohetkestä asian käsittelyyn tuomioistuimessa.</p> <p>Tutkielman yleiset merkitysverkostot muodostuivat rikosprosessin aiheiden ympärille. Tutkielma on fenomenologisen tutkimusperinteen mukaisesti aineistolähtöinen. Saamani tuloksia vertasin aikaisempaan tutkimukseen rikosprosessista. Tutkielman kannalta keskeisiksi teemoiksi nousivat tasa-arvoinen kohtelu viranomaisessa, nuoren osallisuus ja nuori institutionaalisessa ympäristössä.</p> <p>Nuoret kokivat rikosprosessin kokonaisuudessaan negatiiviseksi. Korostuneesti rikosprosessin ikävin vaihe oli poliisivankilassa kiinniotettuna oleminen. Lastensuojelun sosiaalityö koettiin myös joko hyödyttömäksi tai kokemukset siitä huonoiksi. Nuorten positiiviset kokemukset rikosprosessista liittyivät muun muassa asianajajien ammattitaitoon. Alaikäisenä rikoksen tehneiden nuorten rikosprosessia olisi mahdollista kehittää asiakasystävällisemmäksi esimerkiksi kehittämällä nuorten systemaattista kuulemistä ja kiinnittämällä huomiota tasa-arvoiseen kohteluun. Nuorille tulisi myös informoida prosessin kulusta huolellisesti.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords nuoret, nuorisotutkimus, rikollisuus, nuorisorikollisuus, poliisiosiaalityö, lastensuojelu, rikosprosessi, kokemukset, fenomenologia			
Ohjaaja tai ohjaajat – Handledare – Supervisor or supervisors Tarja Juvonen			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO	1
2 NUORUUS INSTITUTIONAALISESSA YMPÄRISTÖSSÄ	3
2.1. NUORI JA NUORUUS	3
2.2. NUORI INSTITUTIONAALISESSA YMPÄRISTÖSSÄ	6
2.3. MORAALIJÄRJESTYKSEN TUOTTAMINEN JA YLLÄPITÄMINEN NUORUudessa	7
3 NÄKÖKULMIA NUORISORIKOLLISUUTEEN JA RIKOSPROSESSIIN	10
3.1. NUORISORIKOLLISUUS KRIMINOLOGIAN TUTKIMUKSEN KOHTEENA	10
3.2. NUORISORIKOSPROSESSI POLIISISSA JA TUOMIOISTUIMESSA	13
3.2.1. Nuorisorikosprosessin vaiheet ja eteneminen	15
3.2.2. Rikosseuraamukset	17
3.3. SOSIAALITYÖ NUOREN RIKOKSENTEKIJÄN TUKENA	18
3.3.1. Rikosseuraamukset sosiaalityön historiassa	18
3.3.2. Sosiaalityön periaatteista rikoksentekijöiden auttamiseksi	20
3.3.3. Sosiaalityö poliisilaitoksella	22
3.3.3. Rikolliset teot lastensuojelun asiakkuuden ja toimenpiteiden perusteena	23
4 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSTEHTÄVÄ	26
5 KOKEMUKSEN TUTKIMINEN	27
5.1. KOKEMUKSEN KÄSITE JA MÄÄRITTELYN VAIKEUS	27
5.3. FENOMENOLOGINEN TIETEENFILOSOFIA JA ERITYISTIEDE	29
5.4. TUTKIMUSETIIKKA	32
5.5. TUTKIMUSAINEISTON KERÄÄMINEN JA SITÄ EDELTÄNEET ASKELEET	35
5.5.1. Tutkimuslupa	35
5.5.2. Haastateltavien valinta	35
5.5.3. Tutkimusaineiston kerääminen	36
5.6. AINEISTON KUVAUS	38
5.7. FENOMENOLOGINEN AINEISTONANALYYSI	39
5.8. ANALYYSIN VAIHEET	40
5.8.1. Oma esiymmärrykseni	40
5.8.2. Yksilökohtaisen merkitysverkoston luominen	41
5.8.3. Yleisen merkitysverkoston luominen	46
6 ALAIKÄISTEN RIKOKSENTEKIJÖIDEN KOKEMUKSIA	50
6.1. KIINNIJÄÄMINEN JA ESITUTKINTA	52
6.1.1. Kiinniotto ja huoneentarkastus	53
6.1.2. Poliisivankila ja vankila	55
6.1.3. Kuulustelut	57
6.1.4. Tasavertainen kohtelu poliisitoimessa	60

6.2. RIKOKSESTA SEURANNEET LASTENSUOJELUN TOIMENPITEET JA RIKOSSEURAAMUSSELVITYS	62
6.3. RIKOSASIAN KÄSITTELY TUOMIOISTUIMESSA	66
6.4. NUOREN OSALLISUUS RIKOSASIASSA	70
7 POHDINTA	74
7.1. POHDINTAA TULOKSISTA	74
7.2. TUTKIMUKSEN ARVIOINTI	75
7.3. PÄÄTELMÄT JA KEHITYSEHDOTUKSET	77
LÄHTEET	80
LIITTEET	90

1 JOHDANTO

Nuorisorikollisuus on kiinnostava yhteiskunnallinen ilmiö. Mikä saa nuoren tekemään rikoksen? Miten alaikäisten tekemiin rikoksiin voitaisiin puuttua tehokkaasti? Miten nuorta voitaisiin auttaa? Näihin kysymyksiin on pyritty etsimään vastauksia niin sosiaalityön, oikeustieteen kuin kriminologian tieteenaloilla. Aika ajoin ilmiö nousee myös poliittiseen keskusteluun. Esimerkiksi Opetus- ja kulttuuriministeriön laatiman ja joulukuussa 2019 hyväksytyn Valtakunnallisen nuorisotyön ja -politiikan ohjelman vuosille 2020–2023 yhtenä tavoitteena on vahvistaa moniammatillista yhteistyötä rikoksilla oireilevien nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi ja nuorten tekemien rikosten ehkäisemiseksi. Yhtenä keinona ohjelmassa nähdään nuorten kokemusten kuulemisen tapojen kehittämisen, mistä syystä tutkielmani aihe onkin osoittautunut varsin ajankohtaiseksi.

Alaikäisten tekemät rikokset kiinnostavat ammattilaisten lisäksi myös muuta väestöä. Etusivun uutisiksi nuorten tekemät rikokset nousevat aika ajoin (esim. Iltalehti 19.3.2019 ”*Huumenuoret ryöstelivät nyt jo toisiaan Helsingissä – teoissa käytetty jopa ampumaseita, nuorin kiinniotettu 14-vuotias*”). Nuoren rikosentekijän ikä saatetaan nostaa jopa otsikkoon tai rikosta voidaan kuvailla tekijän ikään liittyvällä ilmaisulla (esim. *Seinäjoen teinisurma*; Iltä-Sanomat 12.12.2015 ja MTV-Uutiset 28.9.2019). Koen, että nuorten tekemät rikokset voidaan nähdä yhteiskunnallisesti merkittäväksi aiheeksi myös yleisön kiinnostuksen vuoksi. Kun keskustelu käy kiivaana, on hyvä olla faktaperustaista tietoa argumentaation tukena. Tämä edesauttaa rakentavaa keskustelua aihepiirin ympärillä.

Oma kiinnostukseni kriminologiaan ja sitä kautta myös nuorisorikollisuuteen syntyi jo ennen opintojeni aloittamista, kun olin työkokeilussa poliisilaitoksella. Sosiaalityö ja etenkin lastensuojelu veivät kuitenkin lopulta mukanaan. Kriminologian, sosiaalityön ja lastensuojelun teemojen yhdistäminen on ollut aika ajoin mielessä, mutta ajatukset eivät koskaan konkretisoituneet. Tarve saada tietoa nuorten kokemuksista syntyi Helsingin kaupungin sosiaali- ja kriisipäivystyksen poliisisosiaalityössä. Kun minulle ehdotettiin tätä aihetta, valinta oli loppujen lopuksi helppo, vaikka tutkimuksen teon käytännön haasteet huolestuttivatkin aluksi. Ammatillisen identiteetin kehittyminen opintojen ja töiden

myötä, ja yleinen yhteiskunnallinen kiinnostus ovat yhdessä johdatelleet minut tutkimus-aiheeni ääreen uudesta näkökulmasta.

Nuorisrikollisuus on aiheena kiinnostanut eri tieteenaloja. Aiheen monialaisuus näkyy tutkimuksen ohella myös konkreettisesti rikosprosessissa. Nuori tapaa rikosprosessissa useita eri ammattilaisia, esimerkiksi poliiseja, sosiaaliviranomaisia, rikosseuraamustyöntekijöitä, syyttäjän ja tuomarin. Tässä tutkielmassa ei kuitenkaan ole tarkoitus paneutua syvällisemmin rikoksen tehneen nuoren asioissa toimivien ammattilaisten ajatuksiin tai toimintatapoihin.

Sosiaalityön tulisi tehdä muutostyötä asiakkaan rinnalla. Koen tärkeäksi, että asiakas ei ole toimenpiteiden kohteena vaan subjektina. Onnistuakseen tämä vaatii asiakkaan oman äänen kuulumista rikosprosessissa. Tässä maisterintutkielmassa on tavoitteena löytää tuo ääni ja kuulla, miltä rikosprosessi on tuntunut palvelun käyttäjän näkökulmasta. Nuorten äänen tutkiminen on kiinnostavaa myös nuorten osallisuuden näkökulmasta, sillä osallisuuden toteutuminen vaatii mahdollisuuden tulla kuulluksi.

Aikaisempaa tutkimusta nuorten kokemuksista rikosprosessista ei ole Suomessa tehty. Kokemukset ovat kuitenkin arvokkaita silloin, kun palveluita pyritään kehittämään asiakaslähtöisemmiksi. Tutkielman yhtenä tarkoituksena onkin edesauttaa rikosprosessin kehittämistä nuoren tarpeisiin vastaavaksi ja asiakaslähtöisemmäksi.

Tässä tutkielmassa puhun alaikäisistä rikosentekijöistä nuorina, vaikka lastensuojelulain mukaan kaikki alle 18-vuotiaat ovat lapsia ja vasta 18–25 -vuotiaat nuoria (lastensuojelulaki 6 §). Perusteena terminologiselle valinnalle on se, että 15–17 -vuotiaiden tekemää rikollisuutta kuvataan tutkimuskirjallisuudessa käsitteellä nuorisrikollisuus, joten terminologian yhteneväisyyden vuoksi on tarpeen käyttää vastaavaa käsitettä. Toisekseen, suurimmassa osassa maita lapsiksi luokitellaan alaikäiset, jotka eivät vielä ole rikosoikeudellisessa vastuussa ja nuoriksi, jotka ovat jo rikosoikeudellisessa vastuussa, mutta eivät vielä aikuisia (Marttunen, 2002, 22). Todettakoon myös, että nuorisrikollisuutta paljon tutkinut Timo Harrikari (1999) on myös käyttänyt termiä nuori yli 15-vuotiaasta omassa tutkimuksessaan.

Tutkielma sijoittuu ajallisesti ja paikallisesti 2010–2020 -luvun Suomeen. Tutkielmassani haastatellut nuoret on tuomittu rikoksista rikoslain (39/1889) nojalla, ja he suorittavat tai ovat suorittaneet rangaistuksensa Suomessa. Tässä maisterintutkielmassa lähestyn aihetta suomalaisen yhteiskuntarakenteen, lakien ja kulttuuristen käsitysten puitteissa ja aihe on siten aikaan ja paikkaan sidottu.

Tutkielmani aluksi tarkastelen, kuinka nuoruus on nuorisotutkimuksen kentällä määritelty ja mitä tarkoittaa, kun nuori kasvaa institutionaalisessa ympäristössä. Seuraavaksi käsittelen nuorisorikollisuutta ilmiönä sekä tutkimusta aiheen ympärillä eri tieteenalojen näkökulmista. Tämän jälkeen avaan tutkimuksen lähtökohtia, eli mitä tässä tutkielmassa on haluttu tutkia. Nuorten kokemuksen tavoittamiseksi olen kerännyt tutkimusaineiston haastatteleamalla rikosprosessin alaikäisenä läpikäyneitä nuoria. Haastattelututkimukseen olen päätenyt tutkimusongelman luonteen vuoksi. Tutkielma perustuu fenomenologiseen tieteenfilosofiaan, jonka mukaan kokemus itsessään on arvokasta tietoa. Näitä asioita olen pohtinut tutkielman viidennessä ja kuudennessa luvussa. Tämän jälkeen avaan löytämiäni tutkimustuloksia, ja lopuksi keskustelutan tulokset aiemmin tutkitun tiedon kanssa.

2 NUORUUS INSTITUTIONAALISESSA YMPÄRISTÖSSÄ

2.1. Nuori ja nuoruus

Tutkimuksen kentällä tutkielmani sijoittuu nuorisotutkimuksen ja sosiaalityön rajapinnalle. Nuoruuden määrittely ja elämän ikävaiheiden erottelu ovat käytännön syistä järkeviä tehtäviä, sillä ne vaikuttavat esimerkiksi päätöksentekoon (Juvonen, 2013, 26). Ikävaiheen käsitteen määrittely auttaa ymmärtämään myös tämän tutkielman kontekstia ja sitä, minkälaisen taustan ikävaihe esimerkiksi nuorisorikollisuuden ymmärtämiselle määrittää.

Nuoruus on monien nuorisotutkijoiden mukaan syntynyt vasta modernissa teollistuneessa yhteiskunnassa, kun Jean Jacques Rousseau 1770-luvulla käytti ensimmäistä kertaa käsitettä nuoruus. Suomalaisessa yhteiskunnallisessa nuorisotutkimuksessa nuoruus on sijoitettu alkaneeksi 1950-luvulla, vaikka viitteitä nuorisoon omana ikäryhmään on ollut jo 1300-luvulla. 50-luvun Suomessa syntyi kuitenkin nuorisokulttuuri, jonka myötä nuoriso nähtiin eriytyneenä yhteiskunnallisena ryhmänä. (Puuronen, 2006, 22–23.) Onkin epäselvää ja määrittelystä riippuvaista, mistä saakka nuoruus tai nuoriso on ollut olemassa. Kuva nuorisosta ja nuoruudesta muuttuu jatkuvasti, mikä selittänee myös eriäviä näkemyksiä siitä, mikä todella on nuoruutta ja mistä lähtien se on ollut oma ikävaiheensa. Nykypäivänä nuoruuden tutkimus on aktiivinen ja oma itsenäinen tutkimusalueensa, joka on ollut varsin tuottoisa kansallisesti ja kansainvälisesti (mts. 17). Tutkimus määrittelee omalta osaltaan, mitä nuoruus on. Keskityn tässä luvussa nuoruuteen nyky-yhteiskunnassa, vaikka materiaalia aiheen käsittelyyn olisi tarjolla laajemmaltikin.

Se, mikä ikäryhmä kulloinkin luokitellaan ”nuoriksi” vaihtelee konteksteittain. Tietyissä yhteiskunnissa ja yhteiskunnan osa-alueilla nuoruus on venynyt aikuisuuteen saakka: esimerkiksi Suomessa opiskelut ovat pidentyneet, nuoret pitävät välivuotia, kotoa muutetaan suhteellisen aikaisin ja vakituinen parisuhde ja perhe perustetaan melko myöhään (Puuronen, 2006, 163). Nuoruuden aikana valmistaudutaan työelämään hankkimalla koulutus, joten nuoruudessa tehdyt valinnat vaikuttavat pitkälle tulevaisuuteen (mt.). Virallisetkin määrittelyt nuorten ikäryhmästä vaihtelevat. Nuoruus voidaan nähdä alkavaksi 13 vuotiaana ja päättyvän 20–29 vuotiaana (Juvonen, 2013, 26).

Sosiaalisesti strukturoitu näkemys nuoruudesta on alati muuttuva, sosiaalisesti ja kulttuurisesti tuotettu ilmiö (Pekkarinen, 2010, 17). Nuoruustutkimuksen nykyinen trendi onkin konstruktionistinen näkemys nuoruuteen, joka korostaa kielellistä keskustelua, eli sitä miten nuoruudesta ja siihen liittyvistä ilmiöistä puhutaan (Puuronen, 2006). Toisaalta myös nuoret itse rakentavat konstruktioita, eivätkä ole ainoastaan rakentamisen kohteena. Vesa Puuronen (2006, 253) toteaa, että

”nuoren, nuorison ja nuoruuden ideat ovat sosiaalisielellisiä konstruktioita, artefakteja, joiden sisältö muuttuu diskursiivisissa kamppailuissa tai neuvotteluissa. - - - Toisaalta nuori, nuoriso ja nuoruus ovat sosiaalisia faktoja.”

Nuoruus voidaan määritellä biologisen iän lisäksi myös sosiaalisesti, kulttuurisesti tai se voidaan nähdä tietynä elämänvaiheena (Laapio ym., 2005, 321). Elämänkaaren teoria kokoaa eri teorioita yhteen, ja korostaa ihmisen jatkuvaa kehitystä siten, ettei mikään elämänvaihe ole toista merkityksellisempi. Ihmisen kehitys on elämänkaariteorian mukaan joustavaa ja voi kulkea kumpaankin suuntaan. Kehitykseen vaikuttaa ihmisen biologisen iän lisäksi myös se yhteiskunta, jossa ihminen elää ja elämän odottamattomat tapahtumat. Ihmisen kehitystä olisi syytä tarkastella myös psykologisesti, antropologisesti, kasvatus-tieteellisesti, biologisesti ja sosiologisesti. (Pulkkinen, 1996).

Riippumatta siitä, miten nuoruutta määritellään, voidaan sen todeta olevan rajallinen ajanjakso (Juvonen, 2013, 26). Nuoruuden alkua ja loppua on haastava määritellä, sillä nuoruus on vuorovaikutuksessa muovautuvaa ja siirtymä aikuisuuteen vaiheittaista (mts. 25-26). Nuoruusiässä ihminen pyrkii itsenäistymään ja oppii uusia taitoja. Toisaalta nuori on yhä instituutioiden vaikutuksen piirissä lapsen tavoin, eikä hän usein ole taloudellisesti riippumaton esimerkiksi vanhemmistaan. Aikuisuuteen siirtymisessä on neljä päävaihetta: 1. koulunkäynnin lopettaminen, 2. työelämän aloittaminen, 3. lapsuuden kodista lähteminen ja 4. oman perheen perustaminen. Nuoruus elämänvaiheena sijoittuu näiden tekijöiden välille (Puuronen, 2006, 162).

Oma käsitykseni nuoruudesta on se, että lapsuus ja nuoruus eivät ole aikuisuutta varten, vaan ne ovat itsenäisinä elämänvaiheinaan tärkeitä ja arvokkaita. Näkemykseni mukaan nuoruuden tehtävä on valmistella ihmistä aikuisuuteen, mutta se ei ole olemassa yksinään aikuisuutta varten. Ikävaihe ei ole vähempiarvoinen suhteessa lapsuuteen, aikuisuuteen tai vanhuuteen.

Nuorille ja nuoriin kohdistuvat erilaiset odotukset ovat kasvaneet (mts. 263). Osittain nuoriin kohdistuvia yhteiskunnallisia odotuksia selittää myös valtion kilpailukyvyistä huolehtiminen ja työvoimapolitiikka väestön ikääntyessä (Satka ym., 2011, 11). Kaikki nuoret eivät kuitenkaan asetu yhteiskunnan asettamiin odotuksiin tai hyväksy niitä osaksi omaa elämäänsä. Nykynuoruutta määrittelee sukupuolten tasa-arvon lisääntyminen ja nuoruus koskettaa sekä tyttöjä että poikia (Puuronen, 2006, 50).

Yhteiskunta ja ympäröivä kulttuuri muutoinkin määrittelevät sitä, mikä on tavallista ja mikä epätavallista nuoruutta. Näihin oletuksiin ja yhdessä omaksuttuun ymmärrykseen

peilataan poikkeavia tapahtumia, joihin yhteisö voi reagoida myös kielteisesti. Niin kutsuttuun normaaliin nuoruuteen liitetään ajatus lainkuuliaisuudesta, ja alaikäisten kohdalla vanhempien vastuuta korostetaan. Nuoren tulisi kuitenkin myös itse olla kurinalainen ja noudattaa hänelle asetettuja rajoja. (Niemi, 2010, 87.)

Nuorisotutkimuksen kannalta kiinnostavaa seurata valintaa siitä, näkeekö nuoren subjektina vai passiivisena objektina. Tutkielmassani näen nuoren olevan subjekti, jolla on mahdollisuuksia myös itse toimia ja tehdä omaa elämäänsä koskevia valintoja kehysten sisällä. Nuori on joka tapauksessa yhteiskunnallisten rajoitusten ja instituutioiden piirissä, jotka ohjaavat tämän elämää (mm. Puuronen, 2006). Seuraavassa alaluvussa käsittelen, millaisia rajoituksia jokaisen suomalaisen nuoren elämässä on.

2.2. Nuori institutionaalisessa ympäristössä

Lähes kaikki nuorisorikollisuuden ja lastensuojelun liittymäpintaa käsittelevät teokset liittävät nuoruuden institutionaaliseen ympäristöön ja selittävät ilmiötä siitä käsin. Pekkarisen ja Vehkalahden (2012, 13–15) mukaan lapsuutta ja nuoruutta ei voida täysin kuvata institutionaalisen ympäristön ulkopuolella. Esimerkiksi neuvola ja koululaitos ovat jokaisen suomalaisen lapsuutta ja nuoruutta muovaavia instituutiota. Edellä mainittujen instituutioiden tavoitteena on luoda hyvä lapsuus ja nuoruus, ja toimia ikään kuin kehyksinä jotka lisäävät arjen ennustettavuutta. (Pekkarinen & Vehkalahti, 2012; Harrikari, 2008, 17–19).

Timo Harrikarin (2008, 17–19) mukaan valtio on myötävaikuttanut muun muassa lainsäädännöllä lapsuuden institutionaalistumiseen. Suomi on hyvinvointivaltiona rakennettu kollektiivisen solidaarisuuden varaan, ja sen eetos on luonut siteen valtion ja yksityishenkilöiden välille. Kun instituutiot tulivat lähemmäksi yksityistä ja perhettä, huolenpito siirtyi entistä enemmän ammattilaisten tehtäväksi instituutioihin pois ihmisten välittömältä lähipiiriltä, esimerkiksi naapureilta ja sukulaisilta. (Niemi, 2010, 31).

Puurosen (2016, 63) mukaan yhteiskunnan normit sekä esimerkiksi muodolliset, instituutioiden ja lain määrittelemät ikärajat ohjaavat nuoren toimintaa ja vaikuttavat heidän mahdollisuuksiinsa tehdä valintoja. Toisin sanoen nuoren toiminta ja mahdollisuudet tehdä valintoja eivät ole irrallaan häntä ympäröivästä institutionaalisesta ympäristöstä.

Instituutioihin liittyy aina myös asiantuntijuus ja asiantuntijoiden tuottama tieto. Kun asiakkaalla on ongelma, joka tulee viranomaisten tietoon, se tulee samalla professionaalisen intressin kohteeksi. (Kokko, 2003, 24). Lasten etu ja oikeudet ovat institutionaalisia, ja niitä määritellään sosiaalityöstä käsin sekä lainsäädännöllisesti (Niemi, 2010, 12). Lapsen edun käsitteeseen törmää väistämättä kaikilla lasten kanssa työskentelevillä ammattisektoreilla ja se on perinteisesti määritelty viranomaislähtöisesti. Institutionaalinen lastensuojelu on Elina Pekkarisen (2010) mukaan viranomaistoimintaa, jota säädellään juridisesti ja jonka juuret ovat vahvasti sekä opilliset että aatteelliset.

Yksi instituutioille yhteinen nimittävä tekijä on jonkinlainen kontrolli (Pekkarinen & Vehkalahti, 2012, 13-15). Kontrolli voi olla ennakoivaa tai jälkikäteistä, ja joko pakottavaa tai tukevaa. Rikosseuraamuksiin ja rikoksen tekijän muihin palveluihin kontrolli liittyy erityisen selkeästi. Valvonta edustaa tässä ennakoivaa ja pakottavaa kontrollia, rikosseuraamukset jälkikäteistä ja pakottavaa kontrollia, ohjaus tukevaa ja ennakoivaa kontrollia ja kuntoutus jälkikäteistä ja tukevaa kontrollia (Kiehelä, 1997, 12). Kontrollikulttuuria ja huolta institutionaalisin vuorovaikutuksen keinoin ilmentävät nuorten rikoskäyttäytymisen hallintana rikosseuraamukset, ja niiden ohella lastensuojelu (mts. 12).

Eri asiantuntijoiden roolit asettuvat nähdäkseni eri sektoreille tässä kontrollien nelikentässä. Kuten luvussa 2.3. kuvaan, kontrollin harjoittaminen on leimallista sekä rikosseuraamusjärjestelmälle että lastensuojelulle. Tämä on ympäristö, jossa nuori elää tehtyään rikoksen. Seuraavassa luvussa kuvaan tarkemmin näitä instituutioita ja niiden tehtäviä.

2.3. Moraalijärjestyksen tuottaminen ja ylläpitäminen nuoruudessa

Tässä luvussa käsittelen moraalijärjестystä ja moraalikäsitystä osana nuoruutta, sillä moraalii määrittelee paitsi instituutioita myös yhteisöjen suhtautumista ihmiseen ja tämän

valintoihin. Lapset ja nuoret ovat usein kohderyhmänä moraalijärjestyksen tuottamisessa (Niemi, 2010, 28). Taustalla vaikuttaa käsitys siitä, että nuoria voidaan vielä ohjata niin kutsutulle kaidalle tielle. Moraalijärjestyksestä lapsille tuotetaan usein aikuisten näkökulmasta pohtien sitä, miten lapsista kasvatetaan hyvin käyttäytyviä. Toisaalta moraalijärjestyksestä voidaan tuottaa myös niille aikuisille, jotka pitävät lapsesta huolta. Lastensuojelu esimerkiksi voi pyrkiä ohjaamaan lapsen vanhempien toimintaa tavoitteenaan suotuisampi ympäristö lapsille (Niemi, 2010, 28). Moraalijärjestyksestä ovat tuottamassa myös esimerkiksi poliisit ja oikeusjärjestelmä.

Moraali on käsitys oikeasta ja väärästä sekä hyvästä ja pahasta. Moraali ohjaa ihmisen toimintaa, ja yhteisöissä moraali näyttäytyy ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Moraali ohjaa myös yhteiskunnallista sääntelyä ja on toisaalta taustalla vaikuttavana tekijänä päätöksenteossa. Usein moraalien määrittelijä toivoo, että myös muiden yhteisön jäsenten toimintaa ohjaisi sama moraali. Toisaalta omaa käytöstä ei moralisoida yhtä herkästi kuin toisten. (Niemi, 2010, 27 ja 86.)

Käsitän Minna Niemen (2010, 27–28) tavoin moraalijärjestyksen määritelmäksi ”hyväksi ja normaaliksi katsotusta asiantilasta, olosuhteesta tai toiminnasta, joka ilmenee instituutioissa, organisaatioissa tai yhteisön jäsenten välisessä vuorovaikutuksessa.” Niemi (mts. 28) huomauttaa, että moraalijärjestyksen tuottamiseen liittyy myös stereotyyppien luomista. Moraalijärjestyksen tuottaminen koostuu moraalisten ratkaisujen ja toiminnan sanallisesta selittämisestä. Valintoja verrataan muun muassa ihmisten omaan minuuteen, tärkeisiin ihmissuhteisiin ja instituutioihin (Niemi, 2010, 28).

Alan Wolfen konstruktionistisessa moraaliteoriassa ihminen tarkastelee ympäristöään ja tekee ratkaisuja havaintojensa perusteella. Valinnat ylläpitävät ja luovat rajaa oikean ja väärän välillä. Moraalia käsitteellistetään suhteessa valtaan, hyvinvointiin, terveyteen, puhtauteen, hoivaan, huolenpitoon ja tottelemiseen (Niemi, 2018, 38). Konstruktionistista moraaliteoriaa on jatkettu suomalaisten Katja Kurrin ja Jarl Wahlströmin (2001; Niemi, 2010) tutkimuksessa, jossa todettiin keskustelun osapuolten rakentavan vuorovaikutuksessa moraalijärjestyksestä arvostusten kautta, jotka keskustelussa tulevat esiin (Niemi, 2010).

Kurrin ja Wahlströmin (2001; Niemi, 2018) vuorovaikutuksessa syntyvän moraalijärjestyksen osalta keskustelussa pohditaan, mitkä keskustelijan arvot ja teot ovat moraalisesti hyväksyttäviä ja mitkä eivät. Moraaliset käsitykset paikantuvat siis ajassa ja paikassa sekä keskustelun mukaan. (mt.) Moraalijärjestys on jatkuvassa muutoksessa ja yhteiskunnassa on yhden moraalijärjestyksen sijasta useita eri moraalijärjestyksiä (Niemi, 2010, 39).

Niemi (2010, 34) tulkitsee väitöskirjassaan ranskalaisen filosofi Michel Foucault'n ajatusta moraalijärjestyksestä siten, että instituutioiden tehtävänä on turvata kansalaisten autonomia. Minkään yksittäisen viranomaisen vallan ei tulisi korostua liiaksi, jotta se ei tosi asiassa tulisi rajoittaneeksi autonomiaa. Länsimaisissa yhteiskunnissa asia on ratkaistu jakamalla valtaa eri viranomaisten kesken. Esimerkiksi eri viranomaiset ovat vastuussa tutkinnasta kuin syytteestä tai rikosseuraamusten täytäntöönpanosta.

Kurinpito ja poliisitoimet perustuvat hierarkkiseen tarkkailuun ja normaalistaviin rangaistuksiin. Tämä vaatii kuitenkin tekojen jatkuvaa luokittelua oikeaan ja väärään, jotta rangaistusten päämäärä, eli yksilön käytöksen muuttaminen haluttuun suuntaan, on toteutettavissa. (Niemi, 2010). Toisin sanoen rikoksiin suhtautuminen ja moraalit muuttavat kurinpitomenettelyä ja siten pyrkivät kehittämään rangaistuksia niin, että tulos olisi toivottu.

Lastensuojelun historia rikoksilla oireilevien nuorten parissa juontaa juurensa aikaan, jolloin jokainen lapsi oli yhteiskunnan väestönkasvun turvaamisen kannalta kriittisessä asemassa. Lasten ja nuorten huonon kohtelun nähtiin johtavan lapsen huonoille teille. Ajateltiin, että lapsia suojelemalla ja ohjaamalla kaidalle tielle tullaan samalla edistäneeksi yhteiskuntarauhaa. Lastensuojelun tehtäväksi jäi lasten suojeleminen sosiaalisten ongelmien vaikutuksilta. (Pekkarinen, 2010, 18.) Palaan historiaan vielä uudestaan jäljempänä luvussa kolme.

3 NÄKÖKULMIA NUORISORIKOLLISUUTEEN JA RIKOSPROSESSIIN

3.1. Nuorisorikollisuus kriminologian tutkimuksen kohteena

Teko voi olla kielletty olematta laitton tai tätä kautta rikollista toimintaa (Pekkarinen, 2010, 20). Lainoppi määrittelee käyttäytymisen rikollisuudeksi, kun se on rikoslaissa määritelty rangaistava teko (Elonheimo, 2010, 13). Rikollisuus on nuorisorikollisuutta silloin, kun rikos tapahtuu tiettyssä iässä. Näin ollen rikos voidaan määrittellä nuorisorikokseksi myös silloin, kun rikoksesta annettu tuomio annetaan rikoksen tekijälle tämän ollessa jo yli 20-vuotias (rikoslaki, 3 luku 1 §).

Rikollisuutta tutkittaessa tulee ymmärtää, että poliisin tietoon tullut rikollisuus on vain osa kokonaisrikollisuudesta. Kokonaisrikollisuus kattaa paitsi rekisteröidyt rikokset, myös sellaiset rikokset, jotka eivät koskaan tule viranomaisten tietoon. Tätä osaa kutsutaan piilorikollisuudeksi. (Lappi-Seppälä, 2008.) Kokonaisrikollisuutta voidaan selvittää esimerkiksi kyselytutkimusten avulla. Kyselytutkimusten haasteena on rikoksen tekijöiden tavoittaminen ja tutkimuksen luotettavuus, mutta kokonaisuudessaan kyselytutkimukset on todettu melko luotettavaksi (Elonheimo, 2010, 14). Luotettavuutta lisää vastaajien anonymiteetti (Kivivuori, 1997, 3). Nuorten tekemän piilorikollisuuden selvittämiseen on käytetty Suomessa vuodesta 1995 alkaen koululaiskyselyitä, joita on verrattu virallisiin rikostilastoihin (mt.).

Poliisille ilmoitettujen rikosten määrään vaikuttavat ihmisten rikoskäyttäytyminen, ilmoitusalttius, kirjaamisalttius, poliisikontrollin kohdistaminen ja lainmuutokset (Kivivuori, 2005, 3). Kaikkia poliisin tietoon tulleita rikoksia ei kirjata, jos poliisi arvioi rikoksen vähäpätöiseksi (Korander, 1999, 280). Poliisille kiinnijääneistä rikosentekijöistä suurin osa on kaupunkilaisia poikia ja kiinnijäämisen riski kasvaa, kun rikoksia tehdään usein. Poikkeuksena tästä ovat pahoinpitelyrikokset, joissa kiinnijäämisen riskiä kasvattaa erityisesti uhrille aiheutuneet suuret vahingot (Korander, 1999). Yhteiskunnan harjoittama kontrolli voidaan nähdä siis vinoutuneena ja riippuvaisena rikostyyppistä. (Kivivuori, 1997, 66).

Nuoruus on rikollisuuden osalta aktiivista aikaa (mm. Kivivuori, 2005; Salmi, 2007). Elonheimo (2010) toteaa, että iän yhteys rikollisuuteen on yksi kriminologian tunnetuimpia ilmiöitä, ja sitä on tutkittu runsaasti kansainvälisesti. Rikollisuuden tutkimisella pyritään vähentämään ja ymmärtämään rikollista käyttäytymistä ja estämään rikoksia (Kivivuori, 2008). Nuorten rikoskäyttäytyminen on kuitenkin vuosien saatossa vähentynyt ja lainkuuliaisuus lisääntynyt. Syynä tähän saattaa olla ajankäyttötapojen muutos ja kontrollin lisääntyminen. Lisäksi nuorten keskuudessa suhtautuminen rikollisuuteen on muuttunut aiempaa kielteisemmäksi, eikä rikoksia tekemällä enää saavuteta haluttua statusta nuorten ryhmässä. Sellaisten nuorien joukko, joka pitää rikollisuutta normaalina, on pienentynyt 20 %:lla vuosina 1995–2004. Selityksenä saattaa olla 1990-luvun ja 2000-luvun aikainen nuorten tekemä henkirikospiikki ja median lisääntynyt rikosuutisointi, joka vaikuttaa mielikuviiin nuorten tekemistä rikoksista sekä yleinen yhteiskunnallisen ilmapiirin muutos. (Salmi, 2007, 50 ja Kivivuori & Honkatukia, 2006, 48).

Nuoruudessa tehdyt rikokset ovat voimakkaasti polarisoituneet väestössä, eli pieni joukko tekee ison osan rikoksista (Autio, Eräranta & Myllyniemi, 2008, 63). Eloheimon (2010, 47–56) tutkimuksen mukaan kaikki rikoslajit korreloivat toistensa kanssa tilastollisesti merkittävästi ja 4 % rikoksen tekijöistä tekee 72 % kaikista rikoksista. Janne Kivivuoren mukaan (1997, 33) 0,4 % koululaista ilmoitti varastaneensa auton vähintään kymmenen kertaa kuluneen vuoden aikana. Sama 0,4 %:n joukko oli vastuussa 97 %:sta autovarkauksista (mts. 33). Toisaalta vuonna 1995 tehdyssä tutkimuksessa 77 % yhdeksäsluokkalaisista ilmoitti varastaneensa elämänsä aikana vähintään yhden kerran (Kivivuori, 2005, 14). Kuitenkin selvä enemmistö alaikäisistä rikosentekijöistä tekee vain yhden rikoksen (Savolainen ym., 2007, 13).

Rikollisuuden muodot voivat olla myös paikkasidonnaisia. Maalla ja kaupungeissa tehdyt rikokset voivat tilastollisesti poiketa yleisyydeltään toisistaan (Savolainen ym., 2007). Keskityn tässä maisterintutkielmassa pääkaupunkiseudulla tehtyihin rikoksiin. Yleisin helsinkiläisen nuoren tekemä rikos on näpistys, joka kattoi 58 % alaikäisinä tehdyistä rikoksista vuosina 2000–2003. Toiseksi yleisin rikosmuoto on ilkivalta ja muut häiriöt, johon syyllistyi 14 % alaikäisistä rikosentekijöistä. Ilkivaltaan luetaan esimerkiksi graffitien tekeminen. 9 % tekijöistä syyllistyi muihin omaisuusrikoksiin. Väkivaltarikoksiin syyllistyi 8 % alaikäisistä, liikenne rikkomuksiin 5 % ja muihin rikoksiin 6 % nuorista.

Väkivaltarikoksiin luettiin niin pahoinpitelyt kuin seksuaalirikoksetkin, vaikka jälkimmäinen onkin ikäluokassa melko harvinainen. (Savolainen ym., 2007, 11).

15–17-vuotias nuori tekee rikoksen keskimäärin 16,6 vuoden ikäisenä ja asia etenee syyteharkintaan keskimäärin nuoren ollessa 16,9 vuotta vanha. Nuori saa tuomion keskimäärin 17-vuotiaana. (Marttunen, 2002, 36). Kiinnijäämisen riski kasvaa lineaarisesti, jos nuoren rikoskäyttäytyminen on aktiivista ja poikien riski jäädä kiinni rikoksesta on 2,4 kertainen verrattuna tyttöihin (Saarikkomäki, 2010, 31-33).

Tiedetään, että sukupuolten välillä on eroavaisuuksia siinä, millaisia rikoksia he tekevät ja kuinka paljon. Poikien rikollinen käyttäytyminen on huomattavasti yleisempää kuin tyttöjen suurimmassa osassa rikostyypeistä (Salmi, 2007, 47). Rikosalttius, eli rikoksiin syyllistyminen, on lapsena yleisempää sellaisilla nuorilla, joiden kohdalla on 8-vuotiaana todettu pätevä jokin seuraavista tekijöistä: a) rikkinäinen perherakenne, b) vanhempien alhainen koulutustaso, c) lapsen käytösongelmat tai d) lapsen hyperaktiivisuus. Lisäksi nuoruudessa tehtyjä rikoksia ennakoivat eritoten seuraavat tekijät: a) vanhempien ero, b) vakituinen parisuhde, c) itse ilmoitettu antisosiaalisuus, d) päivittäinen tupakointi ja e) viikoittainen humalajuominen. Rikollisuutta ennustaa kuitenkin parhaiten useiden tekijöiden yhtäaikaisten ilmentyminen. (Elonheimo, 2010, 15–25 ja 50).

Lea Pulkkinen (1996) mukaan nuoruusiän epäsosiaalista käytöstä, joka nähdään usein rikollisuuden taustalla, selittää pyrkimys riippumattomuuteen tai pako kodista kaveriryhmän tuella. Pako kodista voi johtua esimerkiksi vanhempien erosta tai alkoholismista, eli nuoresta itsestään riippumattomista tekijöistä tai vanhempien ja nuoren huonoista väleistä ja heikosta vuorovaikutuksesta. Nuori voi myös kokeilla rajojaan. Joissain tapauksissa epäsosiaalinen käytös ilmenee jo aiemmin, mikä ennakoii rikosten uusimisriskiä. (Pulkkinen, 1996, 42–43).

Nuorisoriikollisuudelta suojaavia tekijöitä ovat älykkyys, emotionaalinen vakaumus, koherenssein tunne, sosiaalinen kypsyyden, tukevat sosiaaliset suhteet sekä psyykinen energia. On myös havaittu, että rikollisen uran kierteen katkaisuun voi vaikuttaa esimerkiksi muutto toisella paikkakunnalle, avioliitto tai armeijaan meno. (Elonheimo, 2010, 25.) Nuorisoriikollisuus on kriminologisen tutkimuksen mukaan pitkälti ryhmäsidonnaista, ja useissa rikoksissa on mukana rikoskumppaneita (Savolainen ym., 2007, 15). Näin ollen

paikkakunnan vaihdos voi olla omiaan katkaisemaan rikoskierteen, kun ympärillä oleva, mahdollisesti vahingollinen, ryhmä vaihtuu.

Kiinnijäänyt nuori on usein jollain tapaa jo tavoitettu yhteiskunnan auttamisverkoston taholta. 67 %:lla helsinkiläisistä nuorista oli jo ennestään lastensuojeluasiakkuus, kun nuori jäi kiinni kolmannelta tai useammasta rikoksesta. Ensimmäistä rikosilmoitusta edeltävät lastensuojelukokemukset ennakoivat rikosuran kehittymistä, joten tästä voidaan päätellä varhaislapsuuden riskitekijöiden selittävän ajautumista rikosuralle. Lastensuojelun asiakkaisiin tulisikin kiinnittää aiempaa enemmän huomiota. (Savolainen ym., 2007, 20.)

Toisin kuin aikuiset, nuoret saattavat pitää jännittävänä kanssakäymistä poliisin kanssa. Esimerkiksi Tampereen nollatoleranssi -hankkeen raportissa (Laapio ym., 2005) huomattiin, että juomien kaataminen maahan oli aikuisten mielestä tylsää ja nuorten mielestä jännittävää. Toisaalta nuoret voivat nähdä poliisit negatiivisessa valossa ja kasvottomina viranomaisina. Nuoret näkivät kontrollin hyvänä yleisen järjestyksen ylläpitämisen kannalta, mutta toivoivat, ettei kontrolli kohdistu heihin itseensä. (mts. 339.) Tulee kuitenkin huomioida, että kyseisessä hankkeessa keskityttiin nimenomaan päihteiden käyttöön ja häiriökäyttäytymiseen Tampereella julkisilla paikoilla, eikä tutkimustulos ole välttämättä yleistettävissä kaikkiin poliisin kanssa tekemisissä oleviin nuoriin (Laapio ym., 2005).

3.2. Nuorisorikosprosessi poliisissa ja tuomioistuimessa

Miksi rikosprosessia tutkitaan, ja mikä tekee siitä vaikuttavan? Rikosprosessin ja rangaistuksen tarkoituksena on tehdä rikoksen uusiminen epätoivottavaksi henkilön itsensä kannalta. (Niemi, 2010, 35). Matti Marttusen (2002, 36) mukaan uusintarikollisuutta ehkäisee muun muassa alaikäisen nopea rikosprosessi. Nopean käsittelyn on todettu myös lisäävän luottamusta oikeusjärjestelmään. Sen myötä myös viranomaiskäsittely on helpompaa ja kustannustehokkaampaa. Pitkittyessään nuorisorikosprosessi saattaa merkitä nuorelle puuttumattomuutta, ja pitkittymisen vaikutukset ovat nuorella aikuista suuremmat (mts. 36 ja 62). Rikosasian käsittelyn nopeus on perusteltavissa myös ihmis- ja perusoikeuksien näkökulmasta (kts. edellä; YK:n lapsen oikeuksien sopimus).

Jokaista alaikäistä nuorta koskevat lapsen oikeudet muiden ihmisoikeuksien ohella. YK:n lapsen oikeuksien sopimus on ollut Suomessa voimassa laintasoisesti vuodesta 1991. Sopimuksen yleisperiaatteet ovat lapsen etu (3 artikla), lapsen oikeus saada näkemyksensä huomioon otetuksi (12 artikla), oikeus syrjimättömyyteen ja lapsen oikeus elämään, henkiinjäämiseen ja kehittymiseen (6 artikla). Kaikki muut sopimuksen artikkelit nojaavat näihin neljään periaatteeseen. Sopimuksen mukaan alle 18-vuotiasta ei voida tuomita elinkautiseen rangaistukseen ilman hänen vapauttamismahdollisuuttaan, ja hänen pidättämisessään ja vangitsemisessään tulee noudattaa lakia. Näihin toimiin on turvauduttava vasta viimeisenä ja mahdollisimman lyhytaikaisena keinona (37 artikla). Lasta tulee myös kohdella inhimillisesti ja kunnioittaen ihmisarvoa, ottaa lapsen ikätasoiset tarpeet huomioon ja pitää lapsi erillään aikuisista, kun lapsen vapaus riistetään. Lapsella on oikeus pikaiseen oikeusapuun, mahdollisuuteen kiistää vapaudenriiston laillisuus tuomioistuimessa sekä oikeus saada pikainen päätös missä tahansa tällaisessa asiassa (LoS 37 artikla).

Kansainvälisten ihmisoikeussopimusten ja ihmisoikeuksien lisäksi lapsella on samat perustuslaissa turvatut perusoikeudet kuin aikuisillakin (Suomen perustuslaki 6 §). Perustuslain 8 § määrittelee esimerkiksi, että ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen tai tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei tekohetkellä ole laissa säädetty rangaistavaksi. Lapsella on perustuslain 9 §, 10 §, 12 §, 16 § ja 21 § nojalla oikeus muun muassa liikkumavapauteen, yksityiselämän suojaan, sananvapauteen, sivistyksellisiin oikeuksiin ja oikeusturvaan.

Rikoslaisissa säädetään rikosten tunnusmerkistöistä ja vanhentumisesta, rangaistuksista ja vankeudesta (rikoslaki 39/1889). Rikoslain 4 §:n mukaan rangaistusvastuun edellytyksenä on, että rikoksen tekijä on teon hetkellä vähintään 15-vuotias ja syyntakeinen. Ikäraja on kansainvälisesti vertailtuna korkea, mutta sama kaikissa Pohjoismaissa (Harrikari 2008, 140). Esimerkiksi Sveitsissä ikäraja on 7 vuotta, Englannissa 10 vuotta ja Saksassa 14 vuotta (Marttunen, 2002, 23). Ikärajan asettamisvelvoite tulee YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 40 artiklan 3 kappaleesta (mts. 23).

1900-luvun ja 2000-luvun taitteessa puhe lasten ja nuorten rikollisuudesta on muuttunut ja nuorten seuraamusjärjestelmää on käyty läpi perusteellisesti (Harrikari, 2004, 289).

Pohjoismaissa ei kuitenkaan ole alaikäisten rikosjuttuja käsitteleviä nuorisotuomioistuinta (Marttunen, 2002, 13 ja 21). Matti Marttusen (2002, 13) mukaan kansainvälisessä vertailussa Suomessa on varsin vähäiset erityisjärjestelyt alaikäisille rikoksenteijöille. Nuorisorikosprosessi (*juvenile criminal justice*) on kokonaisuus, joka koostuu nuoria rikoksenteijöitä koskevista säännöksistä ja käytännöistä (mt.).

Edellä kuvasin institutionaalisuutta yleisesti. Nuorisorikosprosessissa institutionaalisuus näkyy Harrikarin (2008, 17) mukaan nuorten erottamisesta vanhemmista rikoksenteijöistä lainsäädännöllisesti, institutionaalisesti ja prosessuaalisesti. Seuraavaksi kuvaan, miten nuorena tehdyn rikosasian käsittely etenee poliisissa, syyttäjällä ja käräjäoikeudessa, ja miten muut nuoren rikosasian parissa työskentelevät ammattilaiset ja heidän harjoittamansa kontrolli kohdistuvat nuoreen rikosprosessin aikana.

3.2.1. Nuorisorikosprosessin vaiheet ja eteneminen

Tässä luvussa keskityn eritoten 15–17 -vuotiaan nuoren rikosprosessiin ja siihen, kuinka prosessi etenee viranomaiselta toiselle. Käyn rikosprosessin läpi pääpiirteittäin syventymättä tarkemmin perusteluihin, miksi prosessi on nykyisen kaltainen. Rikosprosessi alkaa esitutkinnasta, jatkuu syyteharkintaan ja päättyy tuomioistuimen käsittelyyn (Marttunen, 2002). Jos nuori ei ole täyttänyt viittätoista vuotta, rikosprosessi ei koskaan etene esitutkinnasta syyteharkintaan. Poliisi voi myös jättää esitutkinnan toimittamatta, jos rikos on vähäinen (Marttunen, 2002, 64–89).

Rikosasian esitutkinnasta vastuussa on poliisi. Esitutkinta voi olla suppea tai laaja. Suppean esitutkinnan voi suorittaa paikan päällä ollut poliisipartio, joka voi määrätä esimerkiksi rikesakon. Laajan rikostutkinnan suorittavat poliisin rikostutkijat. Esitutkinnan tavoitteena on hankkia selvitykset tapahtuneesta rikoksesta syyteharkintaa ja oikeudenkäyntiä varten esimerkiksi kuulustelujen avulla. Esitutkinnan aikana nuorta on kohdeltava ikä- ja kehitystason mukaisesti. Esitutkinnan aikana on huolehdittava, ettei siitä aiheudu tarpeetonta haittaa esimerkiksi nuoren koulunkäynnille. Mahdollisuuksien mukaan esitutkinta suoritetaan sellaisen poliisin toimesta, joka on perehtynyt lasten ja nuorten

puhuttamiseen. (Harrikari, 1999; Jokela, 2018.) Nähdäkseni tätä periaatetta tulisi noudattaa myös nuorten kohdalla heidän ollessa yhä alaikäisiä, eikä nuorta tulisi kohdella samalla tapaa kuin aikuista.

Kun alaikäisen tekemä rikos tulee poliisin tietoon, kirjaa poliisi rikosilmoituksen ja ottaa yhteyttä sosiaalitoimeen. Seuraavaksi poliisi pyrkii tavoittamaan nuoren, ja ottaa tämän kiinni, pidättää tai vangitsee tarvittaessa. Vuonna 2018 Suomessa vangittiin 20 ja pidätettiin 168 alaikäistä rikoksentekijää (SVT 2018). Vuonna 2017 vastaavat määrät olivat 38 vangittua ja 267 pidätettyä (SVT 2017). 2018 kiinniotettuna oli 532 15–17-vuotiasta. (SVT 2018). Alaikäisten kohdalla pakkokeinojen käyttöä kuitenkin vältetään, ja niitä pyritään käyttämään vain, jos muita vaihtoehtoja ei ole (Niemi, 2010, 84). Kiinniottoja voidaan välttää toisen organisaation, esimerkiksi lastensuojelun, työskentelyn avulla. (mts. 84).

Rikoksen tehnyt nuori, asianomistaja ja todistajat kuulustellaan. Kuulusteluissa ovat mukana yleensä nuoren vanhemmat, kuulustelutodistaja ja sosiaalityöntekijä. (Marttunen 2002, 64–88). Poliisi pyrkii alaikäisten rikosasioissa selvittämään rikoksen yhden kuulustelukerran avulla (Niemi, 2010, 64). Kuulustelut suoritetaan pääosin poliisilaitoksilla (Niemi, 2010, 85). Poliisi voi tehdä myös muita tutkintatoimenpiteitä, kuten katsoa valvontatallenteita tai tehdä rikosteknistä tutkintaa rikospaikalla. Tutkimusten ja kuulustelujen ollessa valmiit, poliisi toimittaa valmiin esitutkintapöytäkirjan sosiaalitoimelle ja syyttäjälle. (Marttunen, 2002, 87–88).

Laissa nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä (2010/633) 5 §:ssä säädetään seuraamusselvityksen laatimisesta seuraavasti: ”Rikosseuraamuslaitoksen tulee yhteistyössä sosiaaliviranomaisen kanssa hankkia ja koota tietoja nuoren rikoksesta epäillyn elinolosuhteista, erityisesti päihteiden käytöstä, päihdekuntoutuksesta, mielenterveydestä ja mielenterveyspalvelujen käytöstä, muiden palveluiden ja tukitoimien tarpeesta sekä muista olennaisesti hänen sosiaaliseen tilanteeseensa liittyvistä seikoista. Rikosseuraamuslaitoksen tulee hankkia myös muilta viranomaisilta sekä yksityisiltä yhteisöiltä ja henkilöiltä tarpeelliset tiedot epäillyn sosiaalisesta tilanteesta seuraamusselvitystä varten.” Seuraamusselvityksen tekee Rikosseuraamuslaitoksen virkamies. Nuoren seuraamusselvityksen tulee olla valmis ja käytettävissä tuomioistuinkäsittelyssä (Laki nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä).

Syyteharkinnasta vastuussa on syyttäjä. Syyttäjän on mahdollista luopua toimenpiteistä, antaa rangaistusmääräys tai toimia syytteen ajajana tuomioistuimessa. Käytännössä syyteharkinta tarkoittaa sitä, että syyttäjä arvioi, täyttääkö teko rikoksen tunnusmerkistön ja onko näyttö riittävä syytteen nostamiseen (Marttunen, 2002, 123).

Rikosasiat käsitellään kärjäoikeudessa. Kärjäoikeuden päätöksestä on mahdollista haakea valituslupaa hovioikeudelta ja hovioikeuden päätöksestä korkeimmalta oikeudelta. Kun tuomio on lainvoimainen, eli siitä ei ole valitettu korkeampaan oikeusasteeseen ja määräaika on umpeutunut, asiaa käsitellyt oikeusaste jakaa tiedot tuomiosta oikeusrekisterikeskukseen rangaistuksen täytäntöönpanoa varten. (Marttunen, 2002.)

Kriminaalihuolto osallistuu prosessiin esitutinnan, syyteharkinnan ja tuomioistuin käsittelyn aikana. Rikosseuraamuslaitoksen työntekijät tekevät nuoresta selvityksen esitutinnan aikana. Jos nuori asetetaan oikeuden päätöksellä valvontaan, pyritään nuoren asioista vastaavaksi työntekijäksi saamaan sama valvoja, joka esitutinnan aikana on tehnyt nuoresta selvityksen. (Marttunen, 2002.)

3.2.2. Rikosseuraamukset

Rikoksesta ja tuomiosta voi seurata rikosseuraamus, jolla on tärkeä rooli oikeuskäytännössä (Frönde & Wahlberg, 2005, 351). Rangaistuksen ja muun rikosoikeudellisen seuraamuksen tulee perustua lakiin (rikoslaki 3 luku 1 §). Rikoslain 6. luvun 1 §:ssä säädetään rangaistuslajeista, jotka ovat rikesakko, sakko, ehdollinen vankeus, yhdyskuntapalvelu, valvontarangaistus ja ehdoton vankeus. Alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta on mahdollista langettaa myös nuorisorangaistus. Nuorisorangaistuksesta säädetään rikoslain 6. luvun 10 a§:ssä. Näiden lisäksi rikoksesta voidaan tuomita muita rangaistuksia, kuten sotilasarvon menettäminen (Frönde & Wahlberg, 2005, 354).

Henrik Elonheimo (2010, 27) huomasi tutkimuksessaan, että 16–20 -vuotiaana tehtyjen rikosten seuraamukset ovat pääosin samanlaisia kuin aikuisilla. Kuitenkin alle 18-vuotiaiden tuomitseminen ehdottomaan vankeuteen vaatii painavia syitä (Frönde & Wahlberg,

2005, 383). Alle 21-vuotiaana rikoksen tehnyt voidaan myös määrätä koeajaksi valvontaan, jos sen katsotaan edistävän sosiaalista selviytymistä tai ehkäisevän uusintarikollisuutta. Alle 18-vuotiaan kohdalla ei tulisi käyttää yhdyskuntapalvelusta rangaistuksena, eikä hänelle määrätä oheissakkoja. (mts. 384–385.)

Nuorisorangaistus sen sijaan voidaan määrätä nuorelle, joka on tehnyt rikoksen 15–17 -vuotiaana. Rangaistuksen kesto on 4–12 kuukautta, ja pitää sisällään valvontatapaamisia, sosiaalista toimintakykyä ylläpitäviä tai edistäviä tehtäviä, tukea ja ohjeistusta. Rangaistus voidaan määrätä siinä tapauksessa, että sakko olisi teosta riittämätön rangaistus ja riittäviä perusteita ei ole ehdottomaan rangaistukseen (Frönde & Wahlberg, 2005, 394).

Nuori voidaan myös tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen. 15–17 -vuotiaana rikoksen tehneet sijoitetaan nuoriso-osastolle, jossa vangit ovat alle 25-vuotiaita. Suomi on saanut käytännöstä huomautuksen, sillä 15-vuotiaiden sijoittaminen itseään kymmenen vuotta vanhempien tuomittujen kanssa samalle osastolle ei ole lapsen oikeuksien mukaista ja alaikäisten sijoittaminen omalle osastolle ei käytännössä aina toteudu (CPT/Inf 2009, s. 35).

3.3. Sosiaalityö nuoren rikosentekijän tukena

3.3.1. Rikosseuraamukset sosiaalityön historiassa

1800-luvulta lähtien lasten pahantapaisuus on luokiteltu sosiaalisesti ongelmaksi. Tällöin Suomessa 7–14 -vuotiaalle lapselle voitiin määrätä kasvatuksellisia keinoja rangaistuksena rikoksesta (Harrikari, 1999, 28). Ensimmäinen vankeinhoidon alainen kasvatustulos perustettiin Keravalle 1890-luvulla. Asiakkaina kasvatustuloksessa olivat 7–14 -vuotiaat pojat. Vankeja on tuettu sosiaalisesti jo ennen varsinaista sosiaalityötä (Karsikas, 2014, 93). Tätä sosiaalista työtä ovat harjoittaneet muun muassa vankilanjohtaja, pastori ja opettaja. Vangeille järjestettiin hyvissä ennen vapautumista joko työpaikka tai muu palvelupaikka, mikäli tällä ei ollut tiedossa toimeentuloa. Toimeentulon puute saattoi johtaa työlaitokseen vaivaishoidon aikaan 1800-luvun lopulla. (mts. 93.)

1800-luvun lopulla kristillisen hyväntekeväisyystyön ohella sosiaalityön juuriin rikosseuraamusjärjestelmässä vaikutti Mathilda Wreden työ, rangaistuksen toimeenpano ja vankeusyhdistys. Suomen Vankeusyhdistys aloitti toiminnan vuonna 1870, ja auttoi vapautuvia vankeja hankkimaan asunnon ja työpaikan. Yhdistys myös perusti ja ylläpiti turvakoteja vapautuville. Mathilda Wrede, Pelastusarmeija ja Suomen Kirkon Sisälähetysseura kaikki tahoillaan myös pyrkivät vankien olosuhteiden parantamiseen ja vapautuneiden auttamiseen. (Karsikas, 2014, 93).

Myöhemmin lastensuojelu muodostui rikollisuuteen vaikuttamisen välineeksi, joten lastensuojelulaitoksia siirrettiin järjestöjen vastuulta valtiolle 1900-luvun alussa. Samassa yhteydessä lastensuojelun toimenpiteet kohdistuivat aiemmasta poiketen myös niihin lapsiin ja nuoriin, jotka olivat alttiita syyllistymään rikoksiin, eikä vain jo rikoksiin syyllistyneisiin nuoriin (Karsikas, 2014). Suomalainen järjestelmä on pyrkinyt tarjoamaan sellaisia kasvatuksellisia keinoja, joiden avulla nuorilla on mahdollisuus sopeutua sosiaalisesti.

Suomessa ja muissa Pohjoismaissa toimenpiteet rikollisuuden estämiseksi järjestettiin pääsääntöisesti sosiaalilautakunnassa, kun taas Yhdysvalloissa kontrolli siirtyi nuorisotuomioistuimiin. Viimeksi mainittua alettiin kutsua oikeusmalliksi, kun taas pohjoismaista järjestelmää puolestaan huoltomalliksi. Taustalla huoltomallissa on ajatus siitä, että lapsi tarvitsee tukea ja on uhrin asemassa. Oikeusmallissa rikoksen tehnyt lapsi nähdään uhrin sijasta rationaalisena ja harkitsevana syyllisenä. Järjestelmät eroavat toisistaan myös siinä suhteessa, kuka määrittelee toimenpiteiden tarpeen. Huoltomallissa lapsen pahantapaisuutta arvioi ensisijaisesti sosiaalityöntekijä, kun taas oikeusmallissa juristi tuomioistuimessa. (Harrikari, 1999.)

Ylipäättään sosiaalityön teoriaan ja oppihistoriaan on vaikuttanut kriminologia 1900-luvun alkupuoliskolla, jolloin tiedon kohteena olivat pahatapaiset ja huonohoitoiset lapset sekä köyhät. Köyhäinhoito oli luonteeltaan ihmisten tutkintaa, moraaliperustaista luokittelemista sekä kurin avulla kasvattamista ja avustamista. Tällä pyrittiin ennaltaehkäisemään rikollisuutta ja suojelemaan yhteiskuntarauhaa. (Karsikas, 2014; Rauhala & Harrikari, 2020). Ennen toista maailmansotaa vankeinhoidon sosiaalisessa työssä materiaallinen apu korostui. (Karsikas, 2014, 93).

Sosiaalityön modernien tietokäsitysten syntyyn ja kehitykseen vaikutti myös kansalaissodan jälkeinen huoli kansan jakautuneisuudesta. Tämän takia vuonna 1936 laadittiin huoltolaki, kehitettiin dokumentointia ja rakennettiin byrokratiaa. Sosiaalityön tiedon kohteeksi muotoutuivat niin kutsutut moraalisesti poikkeavat henkilöt, joihin sosiaalityön avulla pyrittiin vaikuttamaan. Moraalisesti poikkeavia olivat muun muassa rikoksenteijät. (Rauhala & Harrikari, 2020, 78–87.)

Sosiaalityön pioneerilla, Jane Addamsilla (1860–1935), on ollut kansainvälisesti keskeinen rooli rangaistusten kehittämisessä (Rauhala & Harrikari, 2020, 81). Addams on vaikuttanut erityisesti nuoriso-oikeudellisiin ja naisvankien oikeuksiin liittyviin kysymyksiin. Sosiaalityöllä on siis ollut vaikutus myös rikosseuraamukseen, eikä vain päinvastoin. Tämä näkökulma on kuitenkin jäänyt keskustelussa alakynteen. Yhdysvalloissa tätä on selitetty sillä, että sosiaalityön ja rikosoikeuden tavoitteet ovat olleet yhteensovittamattomia ja kohtaamattomia keskenään. Muun muassa casework nähtiin sopimattomana ja tehottomana teoreettisena pohjana angloamerikkalaiselle yhdyskuntaseuraamustyölle. (Suonio, 2014, 79.)

3.3.2. Sosiaalityön periaatteista rikoksenteijöiden auttamiseksi

Monitoimijaisuus on ajankohtaista sosiaalityön keskusteluissa, ja usein sosiaalityön paikka nähdäänkin eri ammattiryhmien väliseksi koordinoijaksi ja asiakkaan asian ajajaksi eri instituutioissa (Juhila, 2006). Sosiaalitoimen tukitoimenpiteet ovat pääsääntöisesti riippumattomia rikosprosessista, mutta rikollisia tekoja ja sitä, mistä ne johtuvat, ei voida lastensuojelussa täysin sivuuttaa. Sosiaalityöntekijällä voi olla tiettyjä erityistehtäviä nuoren rikosasian selvittelyssä, mutta keskeisin tehtävä on nuoren kokonaistilanteen arviointi ja tarvittavien lastensuojelun tukitoimien järjestäminen (Marttunen, 2002, 24).

Sosiaalityön näkökulmasta on mielekästä tutkia sitä, kuinka ongelmiin voitaisiin puuttua mahdollisimman varhain ja tehokkaasti. Sosiaalityötä olisi mahdollista avata rikosseuraamuksellisessa keskustelussa enemmän osallisuuden ja tapauskohtaisen työskentelyn kautta siten, että sosiaalityö toimisi yksilön ja yhteiskunnan välisen keskustelun mahdollistajana (Suonio, 2014, 84).

Elina Pekkarisen (2010) mukaan rikollisten tekojen käsittelyn yhteydessä koetut pakkokeinot ja tuomiot johtavat pahimmillaan stigman eskalaatioon. Tämä vieraannuttaa lähiyhteisöjen hylkivien reaktioiden kierteessä nuorta enemmän kohti marginaalia. Nuoret saattoivat rikosprosessin myötä kuitenkin löytää myös vertaistuellisia ryhmiä tai muita yhteisöjä, joissa oli mahdollista rakentaa uudenlaista identiteettiä rikollisuuden sijaan. Pekkarisen (2010) tutkimus nosti erityisesti esille sen seikan, että on äärimmäisen merkityksellistä nuoren tulevaisuuden kannalta, kuinka nuoren asian parissa työskentelevät ammattilaiset suhtautuvat tähän (Pekkarinen, 2010, 172). Suonion (2014, 80) mukaan sosiaalityö rikosseuraamusten kentässä ei ole sidottu rikosprosessin kontekstiin, vaan enemmän asiakkaan omien olosuhteiden ympäristön kontekstiin.

Sosiaalityön asiantuntijuuteen kuuluu ymmärrys kompleksisesta todellisuudesta. Nuorten rikollisuutta ei voi sosiaalityön näkökulmasta tarkastella irrallaan ympäröivästä sosiaalisesta todellisuudesta. Sosiaalityöntekijä joutuu työskentelemään epävarmoissa tilanteissa ja eri tulkintojen ympäröimänä ottaen kuitenkin vastuun nuoren kokonaisvaltaisesta tilanteesta. (Pekkarinen, 2010, 171).

Sosiaalityössä on kyse myös hallinnasta, mutta sen tulisi olla Suonion (2014) mukaan välineellinen arvo hyvinvoinnin kasvattamiseksi. Sosiaalityöntekijän työ rikosseuraamusalalla on muutosta ja hyvinvointia edistävää, mutta sisältää samalla riskien arviointia. Samalla sosiaalityön tulisi edistää ihmisoikeuksien toteutumista. Tämä luo arvoriitiriitaa käyttäytymisen kontrollin ja asiakkaan omien tavoitteiden välille (Suonio, 2014). Muutosta kohti tulisi pyrkiä asiakkaan omien tavoitteiden kautta suunnitelmallisen työn avulla (Suonio, 2014, 83).

Sosiaalityöntekijän lähestymistä rikollisuuteen määrittää myös sosiaalityön ammattilaisen eettiset periaatteet. Sosiaalialan ammattijärjestö Talentian vuonna 2017 julkaisema teos *Arki, arvot ja etiikka, Sosiaalialan ammattihenkilön ammattieettiset ohjeet* on laajalti tunnettu ja käytetty opas alan eettisistä ohjeistuksista. Sosiaalialan arvoiksi nähdään ihmisarvo ja ihmisoikeudet, itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, osallisuuden edistäminen, asiakkaan kokonaisvaltainen huomioiminen ja hänen voimavaransa sekä sosiaalinen oikeudenmukaisuus. Oppaassa kuvataan myös eettisiä menettelytapoja suhteessa harkintaan, vastuuseen, vuorovaikutukseen, valtaan ja pakon käyttöön, osallisuuteen, luottamuksellisuuteen sekä yksityisyyden suojaan (Talentia, 2017).

Sosiaalityöntekijän tulee myös suorittaa omavalvontaa ja ilmoittaa epäkohdista ja tiivistetysti tehdä rakenteellista sosiaalityötä, huolehtia omasta ammattitaidostaan ja hyvinvoinnistaan. Sosiaalityöntekijän tulee siis esimerkiksi kohdella nuorta rikoksentekijää kunnioittavasti ja ihmisarvon mukaisesti ja huomioida tämän tilanne kokonaisvaltaisesti, oli kyse sitten lastensuojelun sosiaalityöntekijästä tai poliisisosiaalityöntekijästä. (Talentia, 2017.)

Sosiaalityötä ja sen tekemistä ohjaa perus- ja ihmisoikeuksien lisäksi hallintolaki ja hallintolainkäyttölaki. Kaiken sosiaalityön tulee noudattaa hyvän hallinnon periaatteita, eli yhdenvertaisuusperiaatetta, tarkoitussidonnaisuuden periaatetta, objektiviteettiperiaatetta, suhteellisuusperiaatetta sekä luottamussuojaperiaatetta. Viranomaisten tulee olla asiallisia ja puolueettomia sekä käsitellä asiakkaan asia ilman tarpeetonta viivästystä. Palvelujen tulee olla myös asianmukaisia ja viranomaisilla on asiakkaan neuvontavelvollisuus. Viranomaisten kielenkäytön tulee olla hyvää ja heidän tulee tehdä yhteistyötä. Viranomaisen tekemien ratkaisujen tulee olla ennakoitavissa sekä linjassa keskenään samankaltaisten päätösten kanssa. (Hallintolaki 434/2003.)

3.3.3. Sosiaalityö poliisilaitoksella

Suomessa on melko niukasti tieteellistä tutkimusta poliisisosiaalityöstä. Poliisisosiaalityö on nyt tutkittavan aiheen kannalta erityisen kiinnostava siksi, että poliisisosiaalityöntekijät ovat usein osa nuoren rikosprosessia ja poliisisosiaalityöntekijän työssä alaikäisten tekemät rikokset ovat keskeisessä roolissa.

Poliisilaitoksella työskentelevien sosiaalityöntekijöiden työnkuvan painopisteet voidaan jakaa viiteen ryhmään: lapsiin ja nuoriin kohdistuvaan-, perheisiin kohdistuvaan- ja rikoksiin liittyvään työhön, yhteistyöhön ja konsultaatioon sekä muuhun sosiaalityöhön. Osalla sosiaalityöntekijöistä työ kohdistuu pääosin lapsiin ja nuoriin, mutta joillain paikkakunnilla työ on edellä kuvatusti laajempi (Haavisto ym., 2002, 12). Poliisisosiaalityöntekijöiden työnkuvassa korostuvat kuitenkin usein juuri lastensuojelulliset tehtävät (Niemi, 2010, 24).

Useimmiten poliisisosiaalityöntekijät edustavat kunnanviranhaltijoina alle 18-vuotiaita rikoksen tekijöitä poliisikuulusteluissa. Sosiaalityöntekijöiden läsnäolo kuulusteluissa helpottaa määrällisesti ja laadullisesti poliisin työtä. (Niemi, 2010, 24.) Aloite sosiaalityöntekijän sijoittamisesta poliisilaitokselle onkin yleensä tullut poliisin suunnalta (mts. 22). Siitä huolimatta poliisisosiaalityön ja lastensuojelun haasteena on löytää paikkansa moniammatillisessa rikosprosessissa (Pekkarinen, 2010, 170). Sosiaalityö joutuu myös perustelemaan omaa asiantuntijuuttaan ja löytämään toimivat yhteistyön tavat, jotta nuoren tilannetta voidaan asiakaslähtöisesti selvittää ja lähteä parantamaan.

Eri ammattiryhmien väliset näkemykset asiakkaasta ja asiakkaan tilanteesta voivat poiketa toisistaan paljonkin. Poliisiviranomaiset näkevät rikosentekijän usein kontrollin kohteena, kun taas sosiaalityön näkökulmasta asiakas voi olla tuen ja ohjauksen tarpeessa (Kiehelä, 1997, 11). Sosiaalityön näkemys on sama, mikä tunnistettiin huoltomallin syntymisen aikaan. Lisäksi sosiaalityöntekijöillä on tapana kuvata rikollisuutta ennemmin yhteiskunnan kuin yksilön moraalien tai ominaisuuksien kautta (mts. 201).

Kun poliisin työ loppuu rikosprosessiin, sosiaalityö jatkuu myös tuomion saamisen jälkeen nuoren ja perheen kanssa (Niemi, 2010, 22). Poliisin päämääränä on näyttää rikos toteen ja lastensuojelun sosiaalityöntekijän päämäärä on turvata lapselle tai nuorelle turvallinen kasvuympäristö. Poliisilaitoksella työskentelevien sosiaalityöntekijöiden osaamisessa korostuu lainsäädännön ja viranomaisverkoston tuntemus sekä kyky tehdä tarvittaessa nopeita päätöksiä (Haavisto ym., 2002, 13). Poliisisosiaalityöntekijä joutuu kuitenkin työnkuvan vuoksi siirtämään usein asian jatkokäsittelyn muille viranhaltijoille, yleensä nuoren omalle lastensuojelun sosiaalityöntekijälle (Niemi, 2010, 24). Seuraavaksi käsitelenkin lastensuojelun roolia, kun nuoren tilanne tulee lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tietoon.

3.3.3. Rikolliset teot lastensuojelun asiakkuuden ja toimenpiteiden perusteena

Kaikki alaikäisenä rikoksen tehneet henkilöt kuuluvat lastensuojelun piiriin, ja rikosvastuun ylittäneet nuoret lastensuojelun lisäksi myös rangaistusjärjestelmän piiriin (Marttunen, 2002, 13). Näin ollen jokainen alaikäinen rikosentekijä on oikeutettu lastensuojelun palveluihin, jos kokonaistilanne sitä vaatii. Tässä kappaleessa käsitelen sitä, miten

lastensuojeluilmoitus johtaa lastensuojelun toimenpiteisiin ja kuinka ilmoituksiin nuoren rikollisesta käytöksestä voidaan reagoida.

Suomessa ”viranomaistehtävissä työskentelevät, tietyissä niitä vastaavissa toimeksiantosuhteissa olevat, itsenäisenä ammattiharjoittajana toimivat ja terveydenhuollon ammattihenkilön työtä harjoittavat ovat salassapitovelvollisuudestaan huolimatta velvollisia tekemään lastensuojeluilmoituksen lapsesta tai nuoresta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai lapsen oma käytös edellyttää mahdollista lastensuojelutarpeen selvittämistä” (Lastensuojelulaki 25 §). Lastensuojelulain 40 §:ssä määritellään ”lapsen oma vahingollinen käyttäytyminen” päihteiden käytöksi tai muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tekemiseksi tai muuksi niihin rinnastettavaksi käyttäytymiseksi. Alaikäisestä rikoksenteelijästä tulee tehdä lastensuojeluilmoitus kunnan sosiaaliviranomaiselle lastensuojelulain mukaan.

Nuoren tekemästä rikoksesta seuraa yleensä poliisiin tekemä lastensuojeluilmoitus. Ensimmäiseen lastensuojeluilmoitukseen ei kuitenkaan reagoida aina yhtä voimakkaasti kuin sitä seuraaviin, joten ensimmäiseen rikokseensa syyllistyneeseen lapseen tai nuoreen ei välttämättä synny lastensuojelun kontaktia. Lastensuojelukontaktien määrä kuitenkin kasvaa, jos nuori jatkaa rikosten tekemistä (Savolainen ym., 2007, 22). Vaikka tulos voi kuulostaa karulta, on kuitenkin huomattu, että kriminaalipoliittisesta näkökulmasta lastensuojelulliset toimenpiteet kohdistuvat oikeaan ryhmään lapsia ja nuoria (Savolainen ym., 2007, 34).

Lastensuojeluilmoituksesta seuraa palvelutarpeen arviointi, mikäli asiakkuutta ei vielä ole. Jo voimassa olevan asiakkuuden aikana tilanteeseen voidaan reagoida tarjoamalla lisää tukitoimia. Nuoren tilanteesta riippuen lastensuojelu voi tarjota tukitoimiksi rikosprosessin rinnalla esimerkiksi perhetyötä, kotipalvelua, tukihenkilön, tukiperheen, perhekuntoutusta ja/tai lyhyt- tai pitkäaikaisen sijoituksen kodin ulkopuolelle. Perheelle voidaan tarjota myös taloudellista tukea. Lastensuojelun toimenpiteet määrittyvät yksilöllisesti kunkin perheen tilanteen mukaan. Keskeisenä ohjaavana periaatteena lastensuojelussa on kuitenkin aina lapsen etu. Tukitoimien perusteena on myös lievimmän puuttumisen periaate. Huostaanotto on aina viimesijainen tukitoimi, kun kevyemmät avohuollon toimenpiteet eivät ole riittäviä turvaamaan lapsen kasvua ja kehitystä (kts. Lastensuojelulaki).

Matti Marttunen ja Hertta Keisala (2007, 72) huomasivat nuorisorangaistuskokeilua tutkiessaan, että puolet tutkimusaineiston nuorista oli ollut sijoitettuna kodin ulkopuolelle. Luku on 20-kertainen verrattuna koko ikäryhmään. Tämä havainto osoittaa Marttusen ja Keisalan mukaan sen, että rikoskontrollijärjestelmän ja lastensuojelun sijaishuollon piirissä on melko lailla sama joukko rikollisuudella oireilevia lapsia ja nuoria. Ensimmäiseen rikokseen vuosina 2000–2004 syyllistyneistä helsinkiläisnuorista noin puolet oli ollut jo ainakin kerran sijoitettuna ennen varsinaisen rikosuran alkamista (Savolainen ym., 2007, 31). Sen sijaan urautunut rikoskierre saattaa olla syy sijoituspäätökseen. Näin todettiin olevan noin kolmanneksella samasta joukosta poimituista nuorista. (mts. 32). Koulukotiin sijoitetuista lapsista noin joka toisella on taustallaan rikollista käyttäytymistä ja tahdonvastaisesti sijoitetuista yli 10-vuotiaista lapsista kolmanneksella rikollinen käyttäytyminen oli keskeisenä perusteena huostaanotolle (Savolainen ym., 2007, 1).

Elina Pekkarinen (2010, 19) toteaa väitöskirjassaan, että lastensuojelun toimenpiteet on Suomessa totuttu näkemään lapsen tilanteen parantamisen näkökulmasta, eikä esimerkiksi laitossijoitusta katsota rangaistukseksi rikoksesta vaan nuoren kokonaisvaltaisen tilanteen hallitsemiseksi ja parantamiseksi. Toisaalta laitossijoitukseen päätyminen voidaan nähdä nyky-yhteiskunnassa myös aiemmin tehdyn asiakassuunnitelman epäonnistumisena (Pekkarinen, 2010, 172).

Mikäli lapsi on jo sijoitettuna, lastensuojelu voi harkita rajoitustoimenpiteitä, jos ne ovat lapsen edun mukaisia sen hetkisessä tilanteessa. Perheeseen sijoitettuun lapseen ei voida kohdistaa muita rajoitustoimenpiteitä kuin yhteydenpitorajoitus. Jos nuorta on tarpeen rajoittaa enemmän, voi olla tarpeen muuttaa sijaishuoltopaikkaa laitokseen. Laitoksessa lapseen voidaan yhteydenpidon rajoittamisen lisäksi kohdistaa liikkumavapaudenrajoitus (LSL 69 §) tai hänet voidaan eristää (LSL 70 §), hänestä voidaan pitää kiinni (LSL 68 §), esineet tai aineet voidaan haltuun ottaa (LSL 65 §), nuorelle voidaan suorittaa henkilöntarkastus tai -katsastus (LSL 66 ja 67 §) tai nuorelle voidaan tehdä erityisen huolenpidon päätös (LSL 71 §). Vuoden 2020 alusta saakka on lisäksi ollut pakollista laatia hyvää kohtelua koskeva suunnitelma (LSL 61 b §) ja rajoituksia tulee arvioida lapsikohtaisesti (LSL 74 a §). Lakimuutoksen yhteydessä säädeltiin lisäksi laitoksesta luvatta poistuneen lapsen palauttamisesta (LSL 69 a §). Rikollisen käytöksen jatkuessa nuori on voitu siirtää

vaativamman tason laitokseen tai häneen on voitu kohdistaa edellä mainittuja rajoitustoimenpiteitä, mikäli ne ovat perusteltuja.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijä voi osallistua myös nuoren kuulusteluihin tai oikeudenkäyntiin. Sosiaalityöntekijän tehtäväksi jää myös, kuten edellä on kuvattu, usein vastuu nuoren kokonaistilanteen arvioinnista sekä eri viranomaisten välisen työn koordinoimisesta suhteessa tukitoimiin rikosprosessin aikana.

4 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Tutkimuksellinen kiinnostukseni kohdistuu rikosprosessin läpikäyneiden nuorten subjektiivisiin kokemuksiin institutionaaliseen käsittelyyn liittyen sekä palveluita käyttävien nuorten asiakasnäkökulman tavoittamiseen. Tutkimustehtäväni liittyy alaikäisten rikosentekijöiden kokemuksiin rikosprosessista:

- Millaisia kokemuksia alaikäisillä rikoksen tekijöillä on rikosprosessista?

Tutkimusprosessin aikana tarkentuneet tutkimustehtäväni ovat:

- 1) Millaisia kokemuksia kiinnijääminen ja esitutkinta alaikäisenä rikoksen tehneelle nuorelle olivat?
- 2) Millainen kokemus alaikäisellä rikoksen tekijällä oli sosiaalityön tarjoamasta tuesta?
- 3) Millainen kokemus rikosasian käsittely tuomioistuimessa oli nuorelle?
- 4) Mitä merkityksiä nuoret antavat rikosprosessille?

Tutkimuksessa nuorella tarkoitan alaikäisenä rikoksen tehnyttä, rikosoikeudellisessa vastuussa olevaa henkilöä. Käytännössä tämä tarkoittaa, että nuori on ollut rikosentekohetkellä 15–17 -vuotias ja käynyt rikosprosessin lävitse alaikäisenä. Rikosprosessiksi käsitän ajanjakson rikollisen teon tapahtumahetkestä siihen hetkeen, kun nuori saa tuomion tuomioistuimessa. Rikosprosessin jatkuminen aina tuomioistuimeen saakka merkitsee sitä, että tutkimuksen kohteena olevat rikokset eivät ole rikosoikeudelliselta luonteeltaan väheisiä.

Tutkielmani nojaa konstruktionistiseen tietokäsitykseen, jolloin näen maailmassa olevan useita kokemuksellisia todellisuuksia, jotka rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä. Ei ole olemassa yhtä ja tiettyä totuutta, vaan oleellista ovat tulkinnat käytännöistä sekä niiden välisistä suhteista. Tutkielmani on aineistolähtöinen, ja liitän tutkielmani tulokset aiempaan tieteelliseen tutkimukseen.

5 KOKEMUKSEN TUTKIMINEN

5.1. Kokemuksen käsite ja määrittelyn vaikeus

Kokemus on yksi filosofian tutkimuskohteista, ja sitä voidaan lähestyä eri näkökulmasta. Kokemus (englanniksi *experience*, saksaksi *Erfahrung*) on tavanomainen ja tuttu käsite, mutta sen tarkempi määrittely vaatii syvällistä perehtymistä. Kokemusta käsitteenä käytetään myös kaikissa filosofian koulukunnissa, mikä kertoo sen yleisyydestä (Niiniluoto, 2002, 14). Miten määritellä kokemus, kun se on käsitteenä monisyinen ja osittain jopa kiistanalainen?

Kokemukset ovat linkittyneet *kokea* -verbiin. Ihminen voi kokea hyvin erilaisia asioita, ja näistä kokemuksista voidaan myös ottaa oppia (Niiniluoto, 2002). Kokemus voi olla prosessi tai ”*tiedostamisen tuloksena syntyvä mielen tila*” (mts. 11). Toisaalta kokemus voi Niiniluodon (mt.) mukaan olla myös asian olemisen edellytys, eli asiaa ei ole olemassa ilman, että se koetaan. Niiniluoto (mt.) toteaa myös, että maailma rakentuu kokemuksista.

Yksittäisen ihmisen kokemus on aina subjektiivinen ja kvalitatiivinen. Ihmisen kokemusmaailmalle olennaista on myös ihmisen sosiaalisuus (Niiniluoto, 2002, 13). Ihminen voi olla kokenut tai hänellä voi olla kokemuksia (Kotkavirta, 2002, 15). Kokemus on näkemystä asioista ja jotain sanoiksi puettavaa, joskus jopa voimakkaita elämyksiä, jotka vaikuttavat kokijan identiteettiin (mts. 16).

Ihmisen kokemusta voidaan jaotella sen mukaan, mitä ihminen kokee. Kokeeko ihminen tunteita eli emootioita, kipua vai esimerkiksi epäoikeudenmukaisuutta. Tässä tutkielmassa olen kiinnostunut siitä, mitä tunteita kokemukset herättivät. Emootioiden kokemisesta Juhani Pietarinen (2002, 236) kirjoittaa, että

”sanat 'kokemus' ja 'kokeminen' viittaavat tietoisuuteen jostakin mielen tilassa tapahtuvista muutoksista. Kun tuttava hymyilee minulle, koen iloa. Mistä tuollainen kokemus muodostuu? Emootioihin liittyy paitsi affektiivinen, myös kognitiivinen ja konatiivinen puoli. Kun tunnen iloa tuttavan hymystä, minulla täytyy olla jokin kognitio siitä, että tuttavani hymyilee. Ilooni riittää, että uskon tai ajattelen hänen hymyilevän minulle, vaikka häntä oikeasti hymyilyttäisikin jokin aamuinen kammellus. Juuri tuo uskomukseni aiheuttaa ilon tunteen, ja oleellista on se, että uskomukseni koskee emootion kohdetta, tuttavani hymyä. Kun selitetään emootioiden kokemista, on otettava huomioon myös niihin liittyvät kognitiot.”

Pietarisen ajatus emootioiden kokemisesta perustuu Descartesin ajatuksiin. Tunteiden kokemisen lisäksi olen kiinnostunut nuorten havainnoista, joita he tekivät rikosprosessin aikana. Havainnot eroavatkin tunteiden kokemuksesta siinä, että tunteet liitetään ainoastaan mieleen, kun taas havainnot ulkoiseen ympäristöön (Pietarinen, 2002, 247).

Esimerkiksi kipu on ruumiillinen kokemus ja aisteille koettavissa, eikä niinkään tunteisiin liittyvä kokemus. Aistimukset ovat oleellinen osa ihmisen kokemusmaailmaa ja kuvaavat sitä, mitä ihminen kokee. Martina Reuter (2002, 266) on selittänyt Descartesin ajatusta aistimuksen kokemisesta seuraavalla esimerkillä: *”koen näkeväni valoa tai koen kipua”*. Ymmärrän ajatuksen siten, että ihmisen tietoisien tai tiedostamattoman ajatteluprosessin myötä syntyvä kokemus aistien välittämästä viestistä on kokemus, sen sijaan, että aivoille välitetty viesti hermosolusta olisi itsessään esimerkiksi kipua.

Lauri Rauhalan (2005) mukaan kokemus syntyy, kun yksilöä ympäröivästä todellisuudesta tai hänen omasta kehostaan tulee tietoisuuteen joitain elämyksellisiä aineksia. Tämä aines tulkitaan ihmisen aiempien kokemusten ja tietoisuuden valossa. Ihmisen kokemuk-

set ovat erilaisia ja suhteessa subjektiinsa. Rauhalan ajatus kokemuksellisuudesta ja kokemuksista on vaikuttanut suomalaiseen fenomenologiseen tutkimukseen (Perttula, 2000).

Tässä tutkielmassa olen kiinnostunut siitä, miten nuoret ovat kokeneet rikosprosessin eli minkälaisia aistikokemuksia ja tunteita rikosprosessi herätti ja minkälaisia havaintoja he tekivät rikosprosessista ja sen aikana tapahtuneista tilanteista ja tapahtumista. Kokemus, jonka yritän tavoittaa, on siis rykelmä erilaisia ajatuksia tapahtumasarjasta, jonka nuoret ovat käyneet lävitse.

5.3. Fenomenologinen tieteenfilosofia ja erityistiede

Tämän tutkielman tekoa on ohjannut fenomenologinen tieteenfilosofia. Käsittääkseen fenomenologista sosiologiaa, on aloitettava Edmund Husserlin (1859–1938) fenomenologisen filosofian tarkastelusta (Heiskala, 2000). Husserlin fenomenologiassa on kyse asenteesta filosofian tekemiseen ja pyrkimyksestä luoda tuoretta ja elävää filosofiaa (Husserl, 1995, 8-15). Fenomenologia lähtee liikkeelle ajatuksesta, että asioiden tutkimisessa on lähettävä liikkeelle asioista ja ongelmista itsestään (mm. Smith ym., 2009, 12). Fenomenologia syntyi siis kritiikistä filosofiaa kohtaan. Husserl itse näki fenomenologian *ankarana tieteenä*, joka antaa kaiken kattavan ennako-oletuksettoman ykseyden (Husserl, 1995, 8–15).

Kokemus on aina kokemus *jostakin*, kuten näkeminen on *jonkin* näkemistä, muistaminen *jonkin* muistamista ja niin edelleen. Tämä *jokin* on tietoisuuden kohde, joka voi olla joko todellinen objekti tai esimerkiksi muisto (Smith ym., 2009, 13). Husserl käsitti tajunnan suuntautuvan aina *joihinkin* ilmiöihin eli fenoomeihin. Fenoomeita ei ole ilman tajuntaa, eikä tajuntaa ilman fenoomeita. Fenoomit luovat arkitietoisuuden, joka syntyy arjen itsestäänselvyyksistä, joita ei kyseenalaisteta. Ilmiöt voivat olla mitä tahansa kohteita, johon tietoisuus kohdistuu (Heiskala, 2000, 82–86). Intentionaalisuus tarkoittaa tietoisuuden olemuksellista suuntautumista mielen ulkopuoliseen objektiin. Fenomenologisessa intentionaalisuuden tutkimisessä ei ole kyse ”*maailmasta erillään olevan mielen tutkimisesta*” vaan se on tapa tutkia ajattelun ja maailman välistä suhdetta (Reuter, 2002).

Risto Heiskalan (2000, 82) mukaan fenomenologinen sosiologia on peräisin Alfred Schutzin rakentamasta synteestistä, joka koostuu Husserlin ajatuksista ja Max Weberin yhteiskuntateoriasta. Fenomenologinen sosiologia poikkeaa Husserlin teoriasta siten, että arjen merkityks maailma on Husserliin verrattuna intersubjektiivinen ja dialoginen (mts. 90). Fenomenologia käsitteellistää kulttuurin tiedoksi, kun fenomenologisessa sosiologiassa kulttuuri käsitteellistyy arkitiedoksi (Heiskala, 2000, 104). Fenomenologisen sosiologian pääsuuntaukset ovat Peter L. Bergerin ja Thomas Luckmannin sosiaalinen konstruktionismi ja Harold Garfinkelin etnometodologia. Sosiaalinen konstruktionismi on fenomenologisen sosiologian weberilainen linja ja yhteiskuntateoreettinen synteesi (Heiskala, 2000, 97-104).

Fenomenologiassa keskeistä on ihmisen kokemuksellisuus, merkityksellisyys ja yhteisöllisyys. Tutkimusote vaatii omien ennakko-oletuksien ymmärrystä ja tulkintaa. Maisterintutkielmani perustuukin ajatukseen vastavuoroisesta maailmasta ja siitä, että ihminen itse rakentaa maailmaa kokemustensa kautta. Fenomenologisen ajattelun mukaan maailma on intentionaalinen, eli kaikki ihmisen kokema merkitsee jotakin. (Laine, 2001). Kokemus, eli merkityssuhde, syntyy tajuavan subjektin, hänen tajuavan toiminallisuutensa ja tajunnan kohteen välisestä suhteesta. Tajunnan kohde on ihmisen elämäntilanne (Perttula, 2008, 116).

Fenomenologiaan kuuluu myös ihmiskäsityksen julkituominen (Lehtomaa, 2008, 163). Ihmiskäsitys tarkoittaa käsitystä siitä, millaisia ihmiset ovat ja millaisia heidän mahdollisuutensa ovat. Ihmiskäsitys vaikuttaa myös siihen, kuinka ihminen suhtautuu toisiin esimerkiksi työelämässä. Suomalaisen fenomenologian pioneeri Juha Perttula (2000) nojaa vahvasti omassa fenomenologisessa tutkimuksessaan Lauri Rauhalan holistiseen ihmiskäsitykseen. Rauhalan holistinen ihmiskäsitys on rakennelma Husserlin fenomenologian ja Martin Heideggerin eksistenssifilosofian pohjalta. Holistisen ihmiskäsityksen mukaan ihminen on tajunnallinen, kehollinen ja situationaalinen eli sidoksissa kulloiseen elämäntilanteeseen. Ihmistä ei ole ilman jotain näistä olemuspuolista, vaan rakentuu näiden kaikkien varaan. (Rauhala, 2005.) Pystyn jakamaan näkemyksen siitä, että ihminen on holistinen eli kokonaisvaltainen kokonaisuus.

Rauhalan (2005; Perttula, 2000) holistisessa ihmiskäsityksessä tajunnallisuus koostuu henkisestä ja psykologisesta. Tajunnallisuus on kokemisen kokonaisuus. Mielen avulla ihminen ymmärtää ilmiöt joksikin. Näin ollen holistinen ihmiskäsitys istuu hyvin fenomenologiaan ja fenomenologiseen tutkimukseen. Kehollisuus taas on ihmisen fyysinen ja aineellinen olemismuoto. Situationaalisuus tarkoittaa, että ihminen on osa yhteiskuntaa, erilaisia fyysisiä puitteita ja elinympäristöään, mutta toisaalta myös esimerkiksi ihmisen geenit ovat situationaalisia, sillä ne vaikuttavat siihen, millainen ihminen on ja millaiseksi hän kehittyy. Näen ihmisen situationaalisuuden istuvan mainiosti myös sosiaalisen konstruktion teoriaan, jossa todellisuus rakentuu vuorovaikutuksessa.

Fenomenologinen tutkimus on subjektiivisen kokemuksellisuuden tutkimista (Metsämuuronen, 2011, 157). Tutkimuksessani pyrin välttämään ennakko-oletuksia ja suhtautumaan ilmiöön avoimesti ja deskriptiivisesti eli ilmiötä kuvailevasti (mts. 162). Fenomenologia korostaakin juuri yksilön omaa perspektiiviä, mutta on kiinnostunut sekä tiedostetuista että tiedostamattomista kokemuksista (Perttula, 2000, 119). Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö fenomenologinen tutkimus voisi käsittää yksilöä myös yhteiskunnallisessa tai yhteisöllisessä kontekstissa. Yksilö on aina osa yhteisöä ja henkilökohtaiset kokemukset ilmentävät samalla myös yleistä. (Aaltola ym., 2018.)

Fenomenologia sopii hyvin ilmiöiden tutkimiseen silloin, kun ilmiötä on tutkittu melko vähän tai ilmiö on vahvasti esioletusten värittämää tai hiljaista tietoa (Judén-Tupakka, 2007, 65). Nuorten rikosentekijöiden kokemuksia rikosprosessista ei ole tutkittu Suomessa. Sen sijaan rikosprosessia on tarkasteltu laajaltakin eri tieteenalojen näkökulmista. Toisaalta nuorten parissa työskentelevillä ammattilaisilla ja vertaisryhmissä voi nähdäkseni olla vahva näkemys siitä, millaisena nuoret rikosprosessin näkevät. Fenomenologista lähestymistä on hyödynnetty muun muassa tutkittaessa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen nuorten kokemuksia rikosprosessista (kts. Back ym., 2011). Tässä tutkielmassa asetelma on vastaava, vaikka nuoret ovat rikosprosessin aikana asianomistajan aseman sijasta rikoksesta epäiltyjä ja rikosnimikettä ei ole rajattu.

Fenomenologian tarkka määrittely on haastavaa, sillä se muotoutuu jokaisessa tutkimuksessa ja erityislaatuissa tilanteissa omaan muotoonsa. Tämä vaatii kuitenkin tutkijalta harkintaa pitkin tutkimuksen tekoa. (Aaltola ym., 2018). Tutkija joutuu jatkuvasti pysähtymään sanotun äärelle ja pohtimaan, tuleeko tulkinta omista lähtökohdista vai onko se

haastateltavan itsensä kokemus. Merkitykset ovat kontekstisidonnaisia ja niiden tulkinta vaatii herkkyyttä havaita vivahteita (Moilanen & Rähä, 2018). Päätin tässä tutkielmassa hyödyntää juuri fenomenologista tieteenfilosofiaa, sillä se tarjoaa mahdollisuuden tavoittaa kokemuksia niin sanotusti puhtaalta pöydältä.

5.4. Tutkimusetiikka

Tutkittavan aiheen sensitiivisyyden vuoksi tutkielmani etiikkaan tulee kiinnittää erityistä huomiota. Lähtökohtaisesti tieteellisen tutkimuksen tulee aina välttää vahinkoa, kunnioittaa tutkittavan itsemääräämisoikeutta ja huolehtia yksityisyydestä (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2009). Nämä peruselementit ovat myös maisterintutkielmani taustalla.

Tutkimusetiikka koostuu Arja Kuulan (2011) mukaan kolmesta pääluokasta; a) totuuden etsimisestä ja tiedon luotettavuuden normeista, b) tutkittavan ihmisarvoa ilmentävistä normeista ja c) tutkijoiden keskinäisiä suhteita ilmentävistä normeista. Tämän tutkimuksen osalta tulen kiinnittämään kaikkiin pääluokkiin läpi tutkimusprosessin.

Tehdäkseni tutkimukseni eettisesti, tulee minun kiinnittää huomiota omiin ennakko-oletuksiini ja asenteisiini. Tämä on tärkeää myös tutkimuksen luotettavuuden kannalta, sillä tutkimusasetelma itsessään vaatii reflektiivisen otteen. Ennakko-oletusten tunnistaminen läpi tutkimuksen eri vaiheiden on oleellista myös eettisistä lähtökohdista, sillä tutkimuksen tulee olla objektiivinen (Kuula, 2011).

Tutkimuksessa on tärkeää tutkittavien, haastatteluun osallistuvien nuorten ihmisarvon kunnioittaminen. Valitsin tutkimukseeni nuoria, jotka ovat käyneet rikosprosessin kokonaan läpi. Valinnan taustalla on validiteetin lisäksi eettinen pohdinta siitä, että tutkimusta ei ole mielekäästä toteuttaa, kun ihminen on keskellä rikosprosessia. Tutkimuksen kuormittavuuden vähentämiseksi on oleellista, että haastateltavalla on ollut mahdollisuus ottaa etäisyyttä prosessiin. Samasta syystä haastattelen ainoastaan 18 vuotta täyttäneitä henkilöitä.

Kaikille rikosprosessin kokeneille nuorille keskustelunaihe ei ole välttämättä helppo. Eri-tyisesti tästä syystä vapaaehtoisuus oli tärkeä ohjaava periaate. Maisterintutkielmaan osallistuminen on haastateltaville vapaaehtoista tutkittavien itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseksi (mm. Kuula, 2011). On tärkeää, että haastateltavat ymmärtävät, mihin he antavat suostumuksensa ja että heillä on aito mahdollisuus tehdä itsenäinen valinta tutkimukseen osallistumisesta. Nuoriin yhteyttä ottaneille Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöille sekä nuorille olin laatinut informaatiokirjeen tutkielmasta (liite 3). Koska ensimmäiset yhteydenotot haastateltaviin eivät tulleet kauttani, en voi täysin varmistua siitä, millä tavalla haastattelupyynnöt on esitetty. Haastatteluista kieltäytyneiden joukko on melko suuri, sillä noin viisitoista nuorta päätti jättää osallistumatta. Tämän vuoksi näen mahdollisuuden kieltäytyä olleen aito.

Informaatio tutkimuksesta tulee esittää haastateltaville ymmärrettävässä muodossa, jotta haastateltavalla on mahdollisuus tehdä tietoon perustuva päätös. Suostumus ilmaistiin kirjallisesti erillisellä suostumuslomakkeella (liite 4). Suostumuslomake ja sen sisältö käsiteltiin suullisesti lävitse yhdessä haastateltavien kanssa haastattelutilanteessa. Haastateltavien oikeutena on ollut kieltäytyä tutkimuksesta missä vaiheessa tahansa.

Haastatteluissa pyrin luomaan keskustelunomaisen tilanteen rauhallisessa ympäristössä. Kerroin haastateltaville, että he voivat keskeyttää minut tai kysyä minulta tutkielmastani. Jotkut haastateltavista käyttivät hyväkseen tämän mahdollisuuden. Kerroin myös haastateltaville, että heidän ei ole pakko vastata kaikkiin kysymyksiin, jos he eivät halua tai he eivät osaa vastata siihen. En olisi ryhtynyt toteuttamaan tutkielmaa haastattelututkimuksena, ellei minulla olisi ollut jo kokemusta sosiaalityön tekemisestä ja sitä kautta nuorten kohtaamisesta. Näen vuorovaikutustaidot merkityksellisinä tutkimuksen etiikan kannalta, sillä kielteinen haastattelukokemus olisi saattanut tuoda pintaan negatiivisia kokemuksia ja siten olla haastateltavalle vahingollista.

Kerroin haastateltaville, että haastattelut nauhoitetaan, jotta pystyn analysoimaan heidän sanomaansa mahdollisimman tarkasti ilman, että muistini varassa tulisin vääristelleeksi heidän kertomaansa. Nauhoitettua aineistoa säilytettiin salasanasuojattuna, jonka jälkeen litteroitiin tilassa, jonne asiaan kuulumattomilla henkilöillä ei ollut pääsyä tai näkö- tai kuuloyhteyttä. Litteroitu aineisto säilytettiin niin ikään salasanan takana. Aineiston koamisesta, säilyttämisestä ja tuhoamisesta on laadittu tietosuojaseloste (liite 2).

Aineisto anonymisoitiin litterointivaiheessa. Litteroituun aineistoon ei tullut tarkkoja tunnistetietoja, pois lukien taustatiedot, kuten ikä, sukupuoli ja asuinpaikkakunta. Lopulliseen tutkimusraporttiin ei tullut sellaisia tietoja, joiden avulla yksittäisiä haastateltavia olisi mahdollista tunnistaa. Nuoria kuvaavia tietoja on kuitenkin hyödynnetty kuvatessa tutkielman aineistoa luvussa 5.6.

Teoriakehykseen ja aiempaan tutkimukseen viitataan asianmukaisesti lähteistään, noudattaen täten tutkijoiden keskinäisiä suhteita ilmentäviä normeja (Kuula, 2011). Valitsemani menetelmät ovat yhteiskuntatieteessä hyväksi todettuja. Maisterintutkielmani tulokset ja menetelmät on raportoitu avoimesti ja noudattaen tieteellisen kirjoittamisen ohjeistuksia. Kaikilla tutkimukseen osallistuneilla on myös mahdollisuus saada valmis tutkielma luettavakseen.

Halusin tutkielman teon alusta saakka lähestyä tutkimusaiheeni siitä lähtökohdasta, että nuorilla oli oikeus tulla kuulluksi. Tämän vuoksi tavoitteenani ei ollut kyseenalaistaa nuorten kertomaa haastattelutilanteessa eikä tutkimuksen kirjallisen osuuden laatimisessa. Kuulluksi tulemisen oikeus on ollut ohjaavana periaatteena tutkimuksen teossa ja samalla pyrin nostamaan esiin nuorten kertomia epäkohtia. Haasteena tutkielmassa on tietenkin se, että puhun nuorten puolesta ja asetelma välttämättä tuo minut välikäteen. Koko tutkielman teon ajan olen pyrkinyt refleктоimaan omaa toimintaani ja tutkielman etenemistä siten, että omat oletukseni eivät ohjaisi tutkimustuloksia.

Rauhala ja Virokannas (2011) toteavat, että tutkimustuloksilla saattaa olla myös leimaava tai loukkaava vaikutus esimerkiksi, jos korostetaan ammatillisten käytäntöjen heikkouksia. Tämä on pyrittävä huomioimaan tutkielman raportoinnissa siten, että tutkimustulokset pyritään totuudenmukaisuuden ohella ilmaisemaan korrektisti ja asianmukaisesti. Olen esimerkiksi kiinnittänyt huomiota sanavalintoihin läpi tutkielman.

Sosiaalityön tutkimuksen tulisi kuitenkin Rauhalan ja Virokannaksen (2011) mukaan olla tutkimukseen osallistuvilla jollain tapaa hyödyllistä ja rakentavaa. Toiveena on haastattelun edetessä ollut ensinnäkin tarjota tutkimiseen osallistuneille nuorille mahdollisuus purkaa kokemuksiaan ja ajatuksiaan, myös negatiivisia, ja toisekseen tarjota tutkielmani

välityksellä mahdollinen väylä vaikuttaa käytäntöihin. En ole kuitenkaan halunnut tarjota tyhjiä lupauksia siitä, että maisterintutkielmani vaikuttaisi rakenteisiin merkittävästi.

Tutkimusetiikkaa on kuitenkin haastava erottaa omaksi osa-alueekseen tutkimuksen teosta, sillä ensinnäkin toimintaani sosiaalityön kentällä ohjaavat ammattieettiset ohjeistukset, joita olen edeltävissä kappaleissa avannut. Tämän lisäksi valitsemani tutkimusstrategia ohjaa omalta osaltaan tutkimuksen tekoa pitkälti myös eettisesti. Seuraavassa luvussa kuvaan, miten tutkimus on toteutettu.

5.5. Tutkimusaineiston kerääminen ja sitä edeltäneet askeleet

5.5.1. Tutkimuslupa

Hain marraskuussa 2019 tutkimuslupaa Rikosseuraamuslaitokselta haastatteluiden toteuttamiseksi. Lupahakemuksen käsittelyssä joulukuussa 2019 kävi ilmi, että en tarvitse tutkimuslupaa tämän tutkielman tekoa varten. Tutkimuslupa olisi tarvittu tilanteessa, jossa olisin haastatellut nuoria vankiloissa, jolloin lupa nuorten haastatteluun olisi tarvittu jokaisesta vankilasta erikseen. Vankiloihin päästäkseni olisin tarvinnut myös turvallisuusselvityksen. Turvallisuusselvityksen toteuttaminen olisi ollut haastavaa aikatauluyistä. Päädyin tekemään ratkaisun, että ensisijaisesti pyrin tavoittamaan nuoret Rikosseuraamuslaitoksen nuorten ryhmän työntekijöiden kautta, jotta pystyin aloittamaan tutkimuksen suunnitellun aikataulun mukaisesti.

5.5.2. Haastateltavien valinta

Haastateltavien rekrytointi oli tutkimusta aloittaessani suurin huolenaiheeni. Vesa Puuronen (2006, 18) on todennut, että nuorisotutkimuksen metodologisena haasteena on nuorten haluttomuus vuorovaikutukseen tutkijan kanssa, sillä tutkija koetaan instituution edustajana. Kävin keskusteluja niin Helsingin kaupungin sosiaali- ja kriisipäivystyksen, nuorten rikosasiat ja oikeusedustus -ryhmän, yliopiston sekä Rikosseuraamuslaitoksen

nuorten tiimin työntekijöiden kanssa siitä, mikä joukko olisi tutkimuksen kannalta sopivin haastateltavaksi. Lopulta tutkittavien joukoksi valikoitui Rikosseuraamuslaitoksen nuorten tiimin asiakkaita. Tiimi auttoi myös haastatteluiden sopimisessa ja käytännön järjestelyissä.

Haastateltaviksi valikoitui 18 vuotta täyttäneitä, 15–17 -vuotiaana tehdystä rikoksesta tuomittuja nuoria. Ikärajaan päädyin sekä eettisistä että käytännön syistä. Täysi-ikäisten haastatteluun en tarvinnut lupaa haastateltavien vanhemmilta, ja haastateltava pystyi itse tekemään päätöksen osallistumisestaan tutkimukseen. Toisaalta ikärajan myötä oli oletettavaa, että rikoksen tekohetkestä oli kulunut jonkin aikaa, ja haastateltavalla oli ollut mahdollisuus ottaa etäisyyttä rikosprosessiin sekä kokemuksiin. En määritellyt haastateltaville yläikärajaa. Haastateltavien valinnassa huomioitiin kuitenkin tutkimuksen tarkoituksenmukaisuus; tavoitteena oli tutkia rikosprosessia sellaisena kuin se nyky-yhteiskunnassa on. Tämä omalta osaltaan myös rajasi haastateltavaksi sopivien joukkoa, kuten myös väylä, jonka kautta haastateltavia tavoiteltiin.

Rikosten kirjo on laaja. Tutkielman haastatteluihin osallistumisen esteenä ei ollut mikään tietty rikostyyppi tai siitä saatu tuomio. Koska tutkin rikosprosessia, josta rikosentekijä on saanut tuomion tuomioistuimessa, rajautuivat tutkimuksesta kuitenkin vähäisimmät rikokset automaattisesti pois. Myös monet vakavimmat rikokset rajautuivat tutkimusluvan myötä tutkimuksen ulkopuolelle. Edellytyksenä haastatteluun osallistumiselle oli kuitenkin se, että rikoksen oli täytynyt tapahtua nuoren ollessa rikosoikeudellisessa vastuussa eli täyttänyt 15 vuotta. Tuomio rikoksesta oli kuitenkin voitu antaa myös vasta nuoren täytettyä 18 vuotta.

5.5.3. Tutkimusaineiston kerääminen

Valitsin haastattelut aineistonkeruumenetelmäksi siksi, että se antaa mahdollisuuden suunnata tiedonkeruuta tiedonkeruuhetkellä ja mahdollistaa syventymisen aiheen pariin (Hirsjärvi & Hurme, 2008, 34–35). Halusin toteuttaa koko tutkielman fenomenologisen tutkimusperinteen mukaan, joten myös tutkimusaineistoa kerätessäni päädyin hyödyntämään fenomenologiaa. Toisaalta valintaani selittää nuorisotutkimukselle ominainen tapa

lähestyä tutkimusta kvalitatiivisin menetelmin, joiden avulla voidaan välttää nuoria esi-neellistävä asetelma sekä valtasuhde tutkijan ja tutkittavan välillä (Puuronen 2006, 260). Toisaalta hierarkkista suhdetta voi olla haastava täysin purkaa.

Fenomenologisen haastattelun tulisi olla keskustelunomainen ja haastateltavalle tilaa antava (Laine, 2001, 34). Haastatteluissa oli tarpeen välttää kuulustelunomaisuutta. Haastattelut olivat avoimia fenomenologisen tutkimusperinteen mukaisesti, mutta käytin haastattelun tukena ennalta laadittua haastattelurunkoa (Metsämuuronen, 2011, 174). Haastattelurunko oli rakennettu sen tosiasian pohjalta, että tiesin haastateltavien kokeneen rikosprosessin (Hirsjärvi & Hurme, 2008, 47). Runko oli rakennettu ennalta selvitetyn teorian ja prosessin tuntemuksen pohjalta, mutta kysymykset on aseteltu ”*todellisuuden kuvaamiseen houkutteleviksi*” (mt.). Kysymyksiä ei esitetty orjallisesti siinä järjestyksessä, kuin ne tämän tutkielman liitteenä olevassa haastattelurungossa ovat (liite 1) on esitetty, vaan hyödynsin niitä tarkentavina kysymyksinä sen mukaan, mitä nuoret itse kertoivat. Ymmärrän kuitenkin, että haastattelukysymyksen esittäminen jo osaltaan rajasi keskustelua tiettyyn suuntaan.

Fenomenologinen haastattelu olisi ihanteellisimmillaan silloin, kun haastattelutilanne olisi pitkälti haastateltavan yksinpuhelua (Perttula, 2000, 142). Tähän ei tässä tutkielmassa valitettavasti päästy yhdenkään haastattelun osalta. Haastattelutilanteissa opin myös sopivia keinoja esittää kysymyksiä siten, että keskustelu etenisi mahdollisimman avoimesti haastateltavan kertoman kautta.

Fenomenologisen tutkimuksen lähtökohtana on tutkijan jatkuva reflektointi ja kriittinen suhtautuminen omaan subjektiivisuuteen: tutkija tekee tulkintoja tutkittavasta aiheesta jo haastatteluhetkellä. Kriittisellä suhtautumisella pyritään tietynlaiseen etäisyyteen aineistoista sen avoimen tulkinnan saavuttamiseksi. (Laine, 2001, 32). Seuraavaksi kuvaan, kuinka tutkimusprosessi eteni aineiston keruun jälkeen ja miten analysoin keräämäni aineiston. Tämän jälkeen käsittelen sitä, millaisia kokemuksia nuoret haastatteluissa toivat ilmi.

5.6. Aineiston kuvaus

Tavoitteena oli toteuttaa 5–10 haastattelua. Haastateltavaksi sopivia nuoria tavoitettiin noin kaksikymmentä, mutta osa kieltäytyi tutkimukseen osallistumisesta. Neljä jo valmiiksi sovittua haastattelua peruuntui, kun haastateltava ei saapunut sovittuun haastatteluun. Haastatteluun tulematta jättäminen on tulkittu kieltäytymiseksi haastatteluun osallistumisesta. Lopulta haastatteluista toteutui viisi kappaletta, mitä pidin vähimmäismääränä tutkielman toteuttamiselle. Aikataulusyistä päätin, etten pyri ottamaan yhteyttä potentiaalisiiin haastateltavia muuta kautta. Lopullisen varmistuksen päätökselle toi Suomessa ja maailmalla keväällä 2020 levinnyt covid-19-pandemia ja sen seurauksena annetut ohjeistukset lähikontaktien välttämisestä.

Haastateltavat olivat kaikki miehiä. Alkuperäisessä joukossa oli mukana myös naisia, mutta heistä kukaan ei lopulta suostunut haastatteluun. Sukupuolijakauma ei siis ollut ennalta suunniteltu tai määritelty. Suurin osa haastateltavista oli alaikäisenä tehdyn rikoksen jälkeen saanut jo muita tuomioita, eivätkä kaikki olleet haastatteluhetkellä Rikosseuraamuslaitoksen asiakkaina alaikäisenä tehdystä rikoksesta, vaan jostain toisesta. Haastatteluissa keskityttiin kuitenkin nimenomaisesti alaikäisiin tehtyihin rikoksiin.

Haastateltavat olivat saaneet alaikäisenä tehdystä rikoksesta tuomion, joka lähes kaikilla liittyi väkivaltarikoksiin. Kaikilla haastateltavilla oli ollut rikoskumppaneita ainakin yhdessä alaikäisenä käsitellyssä rikostapauksessa. Kaikki nuoret olivat tehneet rikoksen pääkaupunkiseudulla, jossa myös rikosasia oli käsitelty. Nuorten lastensuojelun kontaktit olivat pääkaupunkiseudulta tai muista lähikunnista.

Litteroinnin avulla aineisto muunnettiin kirjalliseen muotoon siten, että sen analysointi oli helpompaa. Litteroin aineiston sanasta sanaan, jotta kieli pysyi haastateltavan puheen mukaisena ja tuli mahdollisimman aidosti esitetyksi (Aaltola ym. 2018). Päädyin sanasta sanaan litterointiin sen vuoksi, että näin sen vastaavan paremmin fenomenologista tieteenfilosofiaa antaen paremmat edellytykset reflektoinnille ja esiymmärryksen sulkeistamiselle.

Yhteensä haastattelut kestivät noin 150 minuuttia. Nauhoituksen ulkopuolelle jäivät muun muassa informointi tutkimuksesta, suostumuslomakkeen täyttö ja muut käytännön seikat. Nauhoitus katkaistiin myös ennen lopun käytännön asioita, kuten tiedonantoa tutkielman etenemisestä. Litteroitua aineistoa kertyi yhteensä 58 sivua (fontilla Times New Roman, fonttikoko 12 ja riviväli 1,5). Litteroin jokaisen aineiston erilliselle tiedostolle, ja litterointivaiheessa poistin kaikki tunnistetiedot. Käsittelin aineistoa ensin yksittäisten haastateltavien mukaan, jonka jälkeen yhteisenä kokonaisuutena. Aineiston käsittelystä ja analyysin vaiheista kerron lisää seuraavissa luvuissa.

5.7. Fenomenologinen aineistonanalyysi

Fenomenologinen reduktio tarjoaa metodin ilmiön olemuksen etsimiseen. Kriittikön arkitietoisuus oli Husserlin mukaan lähtökohta, jota syvennetään fenomenologisilla reduktioilla. Reduktiolla tarkoitetaan kriittikittömästi omaksutun tiedon asteittaista sulkeistamista. Husserlin fenomenologiassa sulkeistaminen on yksinkertaistetusti ennako-oletuksien syrjään siirtämistä ja tutkijan tietoisuudessa uuden tiedon tavoittamista (Judén-Tupakka, 2007, 65 ja 68).

Reduktiolla tarkoitetaan siis tutkijan asettumista haastateltavan kertomien kokemusten kautta tilanteeseen. Tutkijana minun tuli tietoisesti pohtia omia ennako-oletuksiani ja panna ne analyysin ajaksi syrjään sulkeistamisen avulla. Sulkeistamisen tavoitteena on antaa aineiston yllättää ilman, että aineistoa lukee omien ennako-oletusten kautta oppimatta mitään uutta. (Perttula, 2008, 145.)

Fenomenologinen tutkimus on vaiheittaista ja porrastettua. Tämä takaa tutkimukselle systemaattisen ja kurinalaisen etenemisen sekä vähentää tutkijan oman kokemuksen domianssia (Aaltola ym., 2018). Eteneminen tutkimuksessa on spiraalimaista, ja sitä kutsutaan hermeneuttiseksi kehäksi (Judén-Tupakka, 2007, 63). Menetelmälliset askelmat ovat hieman poikkeavia eri koulukuntien mukaan. (mts. 67.)

Fenomenologista tutkimusta ja hermeneuttisen kehän kiertämistä prosessin eri vaiheissa voidaan kuvata myös fenomenologisena prosessimenetelmänä. Prosessimenetelmän

avulla pyritään tutkimuksellisesti ja jäsennellysti seuraamaan fenomenologian askelmia ja etenemään reduktion avulla esioletuksista vapautuen. (Judén-Tupakka, 2007, 66). Askelmien ja kriittisen reflektion myötä ongelmanasettelu tai jopa tutkimustehtävä voivat muuttua (mts. 68).

5.8. Analyysin vaiheet

Käyttämäni analyysimenetelmä perustuu Juha Perttulan (2000) kaksivaiheiseen analyysiin, jossa kumpikin vaihe koostuu seitsemästä eri portaasta. Perttula on kuitenkin todennut, että fenomenologisen tutkimuksen edellytyksenä on metodin muokkaaminen kulloisenkin tutkimusaiheen käyttöön sopivaksi. Tämän vuoksi lisäsin analyysiin kolmannen vaiheen, jonka nimesin synteetiksi muiden fenomenologisten metodien vaiheistuksen perusteella. Synteetissä pyrin yhdistämään ensimmäisen ja toisen vaiheen merkitysisältöjä eheän kokemuksen tavoittamiseksi.

Molempien vaiheiden näkyväksi tekeminen on oleellista siksi, että vaikka pyrin yhteiseen, kokoavaan lopputulokseen kollektiivisen tapaustutkimuksen perinteen mukaisesti, näen merkityksellisenä nimenomaisesti matkan lopputulokseen. Lisäksi yksilökohtaisten merkitysisältöjen rakentamisessa nousi esille sellaisia seikkoja, jotka koin yhteiskunnallisesti merkittäviksi, vaikka ne eivät toistuneetkaan useammassa haastattelussa. Näen, että taustalla oleva syy on se, että haastateltavat tulivat erilaisista kulttuurisista taustoista, eivätkä he siten voisikaan olla kokeneet tilannetta täysin toisiaan vastaavasti.

5.8.1. Oma esiymmärrykseni

Arkielämässä ihminen toimii luontaisen ymmärryksensä varassa ja tulkitsee tilanteita niin sanotusti vaistomaisesti tekemättä varsinaista merkitysanalyysia. Tätä kutsutaan fenomenologiassa esiymmärrykseksi (Aaltola ym., 2018). Fenomenologiselle tutkimukselle tyypillistä on oman esiymmärryksen pohtiminen ja auki kirjoittaminen (Lehtomaa, 2008).

Auki kirjoittaminen tutkielman tasolla ei kuitenkaan ole välttämätöntä (mt.), mutta päädyin ratkaisuun tarjotakseni lukijalle mahdollisuuden tarkastella esiyymmärryksen vaikutusta tutkielman tuloksiin.

Oma esiyymmärrykseni tutkittavasta aiheesta on syntynyt työkokemuksen kautta. Olen suorittanut harjoittelun Jyväskylän poliisiasemalla pian valmistuttuani ylioppilaaksi ja työskennellyt opintojeni aikana lastensuojelussa ja sosiaalipäivystyksessä. Opinnoissani olen perehtynyt erityisesti lastensuojelun kysymyksiin ja olen ollut kiinnostunut niin psykologiasta kuin kriminologiasta sosiaalityön rinnalla.

En ole itse läpikäynyt rikosprosessia tai ollut epäiltynä rikoksesta. Minulla ei ole siis aiheesta omakohtaista kokemusta ja esiyymmärrykseni perustuu mediassa esitettyihin väitteisiin sekä koulutukseni ja työkokemukseni tuomaan ymmärrykseen. En ole ennen tutkimuksen tekoa keskustellut nuorten rikosentekijöiden kanssa heidän kokemuksistaan rikosprosessista. Olen kuitenkin haastateltavien kanssa samaa ikäluokkaa ja kasvanut samassa yhteiskunnassa. Ikäni vääjäämättä vaikuttaa tutkimusprosessiin, sillä suhtautuminen nuoriin nuorena poikkeaa suhtautumisesta nuoriin iäkkäämpänä.

Esiymmärrykseni ja kokemukseni mukainen oletukseni on, että nuoret pitävät rikosprosessia liian pitkänä ja hajanaisena, eikä heillä ole osallisuuden kokemusta omassa asiassaan. Nuoret saattavat pitää rikosprosessia byrokraattisena ja kontrollia korostavana. Toisaalta toivoisin ja uskoisin, että nuorilla on rikosprosessista myös positiivisia kokemuksia esimerkiksi kunnioittavan kohtaamisen tai oikea-aikaisen puuttumisen näkökulmasta. Haluan kuitenkin olla korostamatta näihin toiveisiin viittaavia ilmaisuja liiaksi.

5.8.2. Yksilökohtaisen merkitysverkoston luominen

Fenomenologinen analyysi etenee yksilö kerrallaan kohti yksilökohtaisia merkitysverkostoja (Lehtomaa, 2008, 182). Analyysin ensimmäisessä vaiheessa nuoren kertoma on muunnettu kirjoittamaani ja sanoittamaani muotoon siten, että teksti ei ole enää litteroitu keskustelu, vaan eritelty kuvaus haastateltavan kokemuksista. Ensimmäisessä vaiheessa tein siis viisi yksilökohtaista merkitysverkostoa, jokaiselle haastateltavalle omansa.

Juha Perttula (2000) on jaotellut analyysin ensimmäisen vaiheen seitsemään askelmaan:

1. Tutkimusaineistoon perehtyminen avoimin mielin, kokonaisuuden hahmottaminen.
2. Tutkimusaineistoa jäsentävien keskeisten sisältöalueiden muodostaminen.
3. Merkityssuhteiden erottaminen toisistaan.
4. Merkityssuhteiden muuntaminen tutkijan kielelle.
5. Merkityssuhteiden ja niistä tehtyjen muunnosten sijoittaminen sisältöalueisiin.
6. Sisältöalueittaisten yksilökohtaisten merkitysverkostojen luominen.
7. Sisältöalueista riippumattomien yksilökohtaisten merkitysverkostojen luominen.

Ensimmäisessä askelmassa tutustuin keräämääni aineistoon kuuntelemalla sen kerran lävitse ja tämän jälkeen lukemalla litteroinnin. Toisaalta myös litteroiminen voidaan nähdä osana tutkimusaineistoon perehtymistä, sillä sitä tehdessä aineisto käydään tarkkaan lävitse.

Toisessa askelmassa luin litteroinnit läpi useaan kertaan siten, että etsin toistuvia teemoja ja keräsin niitä erilliselle paperille. Teemojen jaottelun tavoitteena on helpottaa analyysia jäsentämällä se pienempiin kokonaisuuksiin (Perttula 2000). Käytin luokittelun toteuttamisessa numeroinnin sijasta värikoodausta. Tässä vaiheessa esiin nousseet sisältöalueet olivat:

1. rikosprosessin kesto,
2. viranomaisten toiminta,
3. putkaolosuhteet,
4. osallisuus ja tieto prosessista sekä
5. yleiset kokemukset sekä vaikutukset muuhun elämään.

Yleisiin kokemuksiin laskin sellaiset toteamukset, jotka kuvasivat koko rikosprosessia tai jotka nostivat jonkin tietyn osan rikosprosessia helpoimmaksi tai vaikeimmaksi asiaksi. Esimerkiksi ”*kokemus oli paska*” ja ”*no just ne tuomiot [oli isoin haitta], ei ne kivoja oo, ei ne kivoja oo, vaisinkaa kiinni jääminenkää. Ei se oo kivaa.*” Muut luokat sen sijaan kuvasivat paremmin tiettyä rikosprosessin vaihetta. Viranomaisten toiminnan sisältöalu-

eeseen luin mukaan myös kokemuksia prosessissa mukana olleiden muiden ammattiryhmien toiminnasta. Näin ollen sisältöalue sai neljä alaluokkaa: poliisin toiminta, sosiaalityöntekijöiden toiminta, muiden viranomaisten toiminta ja asianajajien toiminta. Sisältöalueen alaluokka ”muiden viranomaisten toiminta” piti sisällään kokemuksia Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden, syyttäjän, haastemiehen ja tuomarin toiminnasta. Edellä mainituista ammattiryhmistä kerrotut kokemukset olivat vähäisemmässä roolissa ja siten järkevä yhdistää.

Viidennen portaan merkityssuhteiden ja niistä tehtyjen muunnosten sijoittamista sisältöalueisiin aloitin jo kolmannen ja neljännen portaan aikana. Kolmannella portaalla tein ensin litteraatista kerronnallisen kokonaisuuden, jossa jaottelin toisiinsa liittyvät asiat samojen otsikoiden alle aiemmin tehtyjen värikoodausten avulla. Tässä vaiheessa teksti oli vielä täysin haastateltavien kielellä. Tämän jälkeen viidennellä portaalla aloin kirjoittamaan tekstiä puhtaaksi omalle kielelleni, jota jälleen sijoitin sisältöalueittain. Alla olevissa esimerkeissä on kolme otetta litteroidusta tekstistä. Sulkeissa olevat huomiot ovat helpottamassa lukemista ja ovat osa aineiston anonymisointia. Esimerkkien alla on kyseinen kohta tutkijan kielelle käännettynä.

”Sit se oli vähä niiku semmonen helpotus. Ku mä tiesin et se tulee, kaikki tietää et se tulee joskus, mut ei, sillo ku sä et tiedä millo ni sä mietit et mitäköhän siinä käy, mut sit ku sä tiedät sen päivämäärän ni sä osaat odottaa sitä, sä osaat niiku suunnitella vähä asioita ja miettii vähä et mitäs jos mä meen vankilaa tai mitäs jos mä en mee.”

Hänestä oli helpottavaa saada tieto pääkäsittelyn ajankohdasta, sillä se antoi mahdollisuuden suunnitella tulevaisuutta.

”No olihan se aika, pari kertaa mulla oli sillee et mulla ei ollu asianajajaa ja olihan se aika sillee jotenki ku kyl se asianajaja kuitenkin auttaa siinä aika paljo ni oli se vähä sillee, ku ei osannu oikei puhua sen asioitte puolesta ni sain sit melkei sen maksimirangaistuksen.”

Ensimmäiseen pääkäsittelyyn hän meni ilman asianajajaa. Hän ei ollut osannut puhua omasta puolestaan ja sai lähes maksimirangaistuksen. Asianajaja auttaa paljon (myöhemmän kokemuksen perusteella).

”No se, se oli aika iso juttu et sillo mä olin yli kolk, melkei kuukaude tutkinassa ja mä jouduin (paikkakunta1) vankilaa ja mä olin kuustoist ja se oli aika pelottavaa tota tälle. Mä olin siellä erityksessä eka (poliisivankila) reilu kaks viikkoo ja en mä tiä, vaikee selittää, vitu ahdistavaa, tylsää ja yksinäistä ja kuumottavaa ja en mä tiä mul oli tyttöystävä tääl ja vapaal ja tälle ja se ihan paskana ja sä et voi soittaa kellekää ku yhteydenpitorajoitukset ja jne.”

Hän oli tutkintavankeudessa lähes kuukauden. Osan tästä ajasta hän vietti poliisivankilassa ja osan vankilassa. Poliisivankilassa olo oli ahdistavaa, tylsää, yksinäistä ja pelottavaa. Hän ei saanut olla yhteydessä läheisiinsä yhteydenpitorajoitusten vuoksi, mikä tuntui hänestä ikävältä tietäen, että läheiset olivat peloissaan ja surullisia.

Haasteita tuotti erityisesti tiettyjen puhekielisten ilmaisujen muuntaminen asiakielisemmiksi. Monet haastateltavien käyttämät termit olivat ymmärrettäviä, mutta niiden merkitys oli kahden asiakielisen termin välimaastosta. Vaihe sisälsi runsaasti puntarointia ja reflektointia sen suhteen, mitä haastateltava on tarkoittanut ja mikä on oikea sanavalinta. Viimeisimmässä esimerkissä pyysin haastateltavaa haastattelutilanteessa avaamaan, mitä hän tarkoitti termillä *”ihan paskana”* johon hän vastasi: *”No siis enemmänki niiku peloisaa et niiku surullisii ja en mä tiä. En mä tiä mitä, mitä ne on tuntenu mut näin mä oon ymmärtänyt aina et.”*

Kuudennella portaalla muodostin merkitysverkostot sisältöalueiden otsikoiden alle. Ennen tätä vaihetta palasin jälleen litteraatteihin, joihin merkitsin muistiinpanoja yksityiskohtaisimmista sisällöistä. Palasin uusien oivallusten ja muistiinpanojen kanssa vaiheiden neljä ja viisi kautta takaisin portaille. Merkitysverkostojen sijoittaminen sisältöalueisiin ei ollut täysin yksinkertaista, sillä sama kokemus saattoi sopia useampaan eri sisältöalueeseen. Esimerkiksi viranomaisten toiminnan sisältöalueen yksilökohtaisesta merkitysverkostosta loin alla olevan lyhyen katkelman liittyen sosiaalityöhön:

Hän oli huostaanotettuna tapahtumahetkellä. Hän ei ole varma, tehtiinkö rikosepäilystä lastensuojeluilmoitusta. Hänen välinsä sosiaalityöhön olivat huonot. Hänen sijaishuoltopaikastaan ei oltu yhteydessä häneen sinä aikana, kun hän oli kiinniotettuna, mutta se ei haitannut häntä millään tavalla. Häntä ei kiinnostanut, mitä sijaishuoltopaikan työntekijät ajattelivat tapahtuneesta. Hän oli ollut erityisen huolenpidon jaksolla rikoskierteen katkaisemiseksi, mutta ei suoraan tapahtuneen vuoksi.

Seitsemännellä portaalla kokosin merkitysverkostot ikään kuin sujuvaksi, kokonaiseksi tarinaksi, joka kuvasi jokaisen haastateltavan henkilökohtaista kokemusta rikosprosessista liittämällä eri sisältöalueisiin liittyviä merkitysverkostoja kokonaisiksi. Haastateltavien anonymiteetin suojaksi alla olevat esimerkit ovat satunnaisesti poimittuja katkelmia eri henkilöiden sisältöalueista riippumattomista merkitysverkostoista:

Hänellä on ollut useita rikosprosesseja eri rikoksista. Rikosprosessit ovat hänen kohdallaan olleet yleensä melko kivuttomia ja nopeita. Isoimmissa rikosjutuissa kesti kuitenkin kauemmin ja se on hänen mielestään jännittävä.

Hän kävi rikoksen tekohetkellä koulua, mutta rikosprosessi ei vaikuttanut koulunkäyntiin. Laitoksen työntekijöistä ei ollut hänelle tukea rikosprosessissa, mutta hän ei halunnutkaan kenenkään tukea. Hän ei kokenut, että rikosprosessista olisi hyötyä. Ikävintä oli vankilassa olo, sillä siellä ei saanut tehdä mitä haluaa.

Hänestä ei tuntunut oikein miltään mennä ensimmäistä kertaa oikeuteen, sillä hän tiesi jo etukäteen, ettei joudu vankilaan. Hän kuvasi, että tilanne nauratti häntä. Hänellä oli oikeudessa mukana asianajaja, joka oli ihan hyvä. Asianajajasta oli apua hänelle. Asianajajan oli hankkinut hänen äitinsä.

Yksityisyyden suojaamiseksi tein myös päätöksen olla julkaisematta kokonaisia yksilökohtaisia merkitysverkostoja tutkielman liitteenä. Ensimmäisessä vaiheessa palasin aika ajoin varsinaisten litteraattien sekä nauhoitusten pariin ollakseni uskollinen tutkimusaineistolle. Aika ajoin jouduin pitämään myös taukoa aineiston analyysissä, sillä koin sen

välttämättömäksi reflektoinnille. Toisaalta tauot pakottivat myös palaamaan alkuperäiseen aineistoon, jotta yhteys siihen säilyi. Erityisesti aineiston sisältöalueiden muodostaminen ja jo edellä mainittu sanavalintojen tekeminen vaativat kriittistä tarkastelua, sillä huomasin oman esiyymmärrykseni ohjaavan sisältöalueiden muodostamista.

5.8.3. Yleisen merkitysverkoston luominen

Vaikka analyysin toinen vaihe yksinkertaistaa ja kokoaa sanottua, ei sen tarkoituksena ole köyhdyttää alkuperäisiä kokemuksia. Yleiset merkityssisällöt syntyvät kaikille yksilökohtaisille merkityssisällöille yhteisistä ydinelementeistä. (Lehtomaa, 2008, 185). Analyysin ei ole tarkoitus osoittaa vain yhdenmukaisia mielipiteitä vaan kaikissa haastattelussa toistuneita teemoja, vaikka haastateltavien suhtautuminen niihin poikkeaisikin toisistaan. Näiden yleisten merkitysverkostojen ydinelementtien muodostumista toki ohjasi myös haastattelussa käytetyt kysymykset sekä se, miten oma kiinnostukseni aiheeseen ohjasi haastattelua. Nähdäkseni täysin avoimessa haastattelussa ydinelementtien painoarvo olisi suurempi, sillä teemat olisivat toistuneet spontaanisti jokaisessa haastattelussa.

Toisessa vaiheessa rakennettu tieto on ensimmäiseen vaiheeseen verrattuna enemmän tutkijan rakentamaa tietoa, sillä toisessa vaiheessa yksilökohtaiset merkitysverkostot ovat tutkimuksen tutkimusaineisto. Yksilökohtaiset merkitysverkostot ovat esimerkkejä yleisestä, ja niitä yhdisteltäessä tutkija joutuu tekemään valintoja (Perttula, 2000, 225; Lehtomaa, 2008, 186).

Etenin alla olevan Juha Perttulan (2000) luoman porrastuksen mukaisesti analyysin toisessa vaiheessa:

1. Tutkimusasenteen omaksuminen: yksilökohtaiset merkitysverkostot ovat ehdotelminä yleisestä tiedosta
2. Merkityssuhteiden erottaminen ja muuttaminen merkityssuhde-ehdotelmiksi
3. Sisältöalueiden muodostaminen
4. Merkityssuhde-ehdotelmien sijoittaminen sisältöalueisiin
5. Sisältöalue-ehdotelmien luominen
6. Muodostetaan ehdotelmat yleisiksi merkitysverkostoiksi
7. Yleisen merkitysverkoston luominen

Lehtomaa (2008, 185) on todennut, että siirtymä ensimmäisestä vaiheesta toiseen on todellinen siirtymä tutkimusvaiheesta toiseen. Tämän vuoksi toisen vaiheen ensimmäinen porras on tutkimusasenteen omaksumisen vaihe. Vaihe tarkoitti orientoitumista yleisempään. Yleinen ei kuitenkaan ole synonyymi yleistetylle, vaan se on kaikkia kokemuksia koskevaa tietoa. Yleistäminen on ihmisyhteisöjen sosiaalinen tapa, jossa fenomenologisen tiedon käyttöarvoa laajennetaan tulosten perusteella (mts. 186). Ennen siirtymää analyysin toiseen vaiheeseen oli tarpeen reflektoida ensimmäisen vaiheen tuloksia sekä jälleen kerran palata alkuperäisen aineiston pariin. Toisessa vaiheessa tein enemmän valintoja kuin ensimmäisessä.

Toisella portaalla pyrin jälleen etsimään alkuperäisestä aineistosta yleisiä merkityssuhteita hyödyntämällä ensimmäisessä vaiheessa tehtyä työtä ja värikoodausta. Tässä vaiheessa jätin merkityssuhde-ehdotelmista ulkopuolelle sellaiset seikat, jotka nousivat vain yksittäisten haastateltavien puheessa esille, vaikka olisinkin nähnyt ne merkittävinä tutkimustuloksina ensimmäisessä vaiheessa. Muunsin tutkijan kielellä olevat yksilökohtaiset merkitysverkostot yleisiksi muuntamalla kielen passiiviin. Passiivimuoto ilmentää analyysin etenemistä kohti yleistä tietoa (Perttula, 2000, 225). Alla olevasta esimerkistä ilmenee, miten toteutin kielellisen muutoksen.

Yksilökohtainen: Hän on ollut toisesta rikoksesta kiinniotettuna poliisivankilassa. Se ei tuntunut hyvältä. Poliisivankilassa oli yksinäistä ja hän löi siellä seiniä. Siellä sai ruoan, mutta muuta tekemistä ei ollut. Haastateltavalle oli tarjottu kirjoja, mutta hän ei lukenut niitä.

Yleinen: Poliisivankilassa kiinniotettuna oleminen ei tunnu hyvältä. Poliisivankilassa olo on yksinäistä, eikä siellä ole juurikaan virikkeitä kirjojen ja ruokailun lisäksi.

Kolmannella portaalla muodostin lopulta kuusi sisältöaluetta, jotka toimivat ikään kuin yläotsikkoina merkitysalue-ehdotelmille. Jaottelu oli järkevintä toteuttaa rikosprosessin eri osa-alueiden ympärille. Näiden lisäksi tarvitsin kuitenkin erilliset sisältöalueet koko prosessia kokoaville kokemuksille, jotka jaottelin lopulta kahden eri teeman mukaisesti

osallisuuteen ja tuntemuksiin liitetyille merkityksille. Neljännellä portaalla kokosin aineistosta merkitysalue-ehdotelmat ja sijoitin ne muodostamiini sisältöalueisiin. Sisältöalueet ovat alla numeroituna ja kunkin alla on ranskalaisin viivoin merkittynä muodostamani merkitysalue-ehdotelmat:

1. Esitutkintaan ja poliisin toimintaan liitetyt merkitykset.
 - *Kiinnijääminen.*
 - *Poliisin toiminta esitutkinnassa.*
 - *Kuulustelut poliisilaitoksella.*
2. Kiinniotettuna olemiseen liitetyt merkitykset.
 - *Poliisivankilassa olo, fyysiset olosuhteet.*
 - *Poliisivankilassa olo, psyykkiset ja sosiaaliset olosuhteet.*
3. Lastensuojeluun ja sen toimenpiteisiin sekä rikosseuraamusselvitykseen liitetyt merkitykset.
 - *Lastensuojelun toimenpiteet suhteessa rikosseuraamuksiin.*
 - *Lastensuojelun tarjoama apu ja tuki.*
 - *Sosiaalityöntekijöiden ja sijaishuollon ammattilaisten toiminta.*
 - *Rikosseuraamusselvitys.*
4. Tuomioistuinkäsittelyyn liitetyt merkitykset.
 - *Asianajajien toiminta.*
 - *Käsittelyn pituus, aika rikoksentekohetkestä tuomion saamiseen.*
 - *Kokemukset tuomioistuimen toiminnasta ja tuomion saamisesta.*
5. Kokemukset osallisuudesta rikosprosessissa ja siihen liitetyt merkitykset.
 - *Tieto rikosprosessin etenemisestä.*
 - *Kuulluksi tuleminen.*
6. Tuntemuksiin liitetyt merkitykset.
 - *Yleiset kokemukset rikosprosessista sekä siihen liitetyt tunteet.*

Käytännössä viidennen portaan työn, sisältöalue-ehdotelmien luomisen, jätin tekemättä, sillä koin sen turhaksi tuntiessani aineiston ennestään hyvin. Vaiheen toteuttaminen ei myöskään tuonut lisäarvoa seuraaville portaille tai tutkimuksen tulosten kannalta, etenkin, kun aineiston koko on pieni.

Kuudennella portaalla loin ehdotelmat yleisiksi merkitysverkostoiksi. Perttulan (2000, 226) mukaan yksi yleinen merkitysverkosto syntyy silloin, kun jokaisen tutkimukseen osallistuneen todellisuus on tutkittavan ilmiön kannalta samankaltainen. Tilanteessa, jossa kaikki ehdotelmat yleisiksi merkitysverkostoiksi eivät sisälly toisiinsa, tulee luoda yleisen merkitysverkoston tyypejä. Tässä vaiheessa loin sisältöalueittaiset ehdotelmat merkitysverkostoista ja tyypeistä alla olevan esimerkkikatkelman mukaisesti:

Kiinniotettuna olemiseen liitetyt merkitykset:

Ehdotelma yleisestä merkitysverkostosta: Poliisivankilassa kiinniotettuna oleminen ei tunnu hyvältä, ja on rikosprosessin ikävin vaihe. Poliisivankilassa olo on yksinäistä, eikä siellä ole juurikaan virikkeitä kirjojen ja ruokailun lisäksi. Ulkoilu kestää tunnin ajan riippumatta vuodenajasta. Kiinniotettuna suihkuun pääsee kolmen päivän välein, mikä on yksi ikävimmistä asioista. Hampaita ei pääse pesemään silloin, kun haluaa. Poliisivankilassa ei lähtökohtaisesti voi pitää yhteyttä läheisiin, mikä on inhottavaa. Poliisivankilassa olon aikana on kuulusteluita.

Tunteisiin liittyvät merkitykset:

Tyyppi 1: Rikosprosessi ei tunnu miltään. Rikosprosessi on osa elämänvaihetta, jossa kiinnostus elämäntulkua kohtaan ei ole suurta. Rikosprosessilla tai seurauksilla ei ole väliä.

Tyyppi 2: Rikosprosessi oli opettavainen. Sen myötä näkee asioita, jotka olisivat paremmin ilman tehtyä rikosta ja negatiivisia asioita, jotka rikoksesta seuraavat. Rikosprosessin läpikäyminen ja tuomio voivat ehkäistä uusintarikollisuutta.

Tyyppi 3: Rikosprosessista ei ollut hyötyä ja se tuntuu negatiiviselta. Rikosprosessi ei ehkäise uusintarikollisuutta ja sen merkittävin hyöty on ymmärrys rikosprosessin etenemisestä. Rikosprosessin haitat nähdään suurempina.

Seitsemäs porras, yleisen merkitysverkoston luominen oli käytännössä tulosluvun kirjoittamisen ensimmäinen vaihe. Toiston välttämiseksi yleiset merkitysverkostot löytyvät kokonaisuudessaan tutkielman liitteistä (liite 5) ja seuraavassa luvussa esittelen yleiset merkitysverkostot suhteessa teoriaan ja pohdin niiden merkityksiä.

6 ALAIKÄISTEN RIKOKSENTEKIJÖIDEN KOKEMUKSIA

Lehtomaan (2008, 186) mukaan ihminen ei milloinkaan pysty ymmärtämään tutkimaansa ilmiötä täysin. Tulosluku esittelee fenomenologisen analyysimenetelmän avulla tavoitettuja kokemuksia rikosprosessista. Esitetyt tulokset ovat kuitenkin niin sanotusti toisen käden tietoa, eikä lyhyessä haastattelussa kykene tavoittamaan koko elämäntilannetta. Tulokset pohjautuvat kuitenkin systemaattiseen metodiin, jonka olen edellisessä luvussa esitellyt.

Fenomenologinen tutkimus on aina aineistolähtöistä, eikä sitä ohjaa etukäteen mikään tietty teoria (Aaltola ym., 2018). Tässä kappaleessa keskustelutan tulokset teorian ja aikaisemman tutkimuksen kanssa. Käytetty teoria ja aikaisempi tutkimus on löydetty systemaattisen lähteiden haun avulla. Esitelty teoria on haettu analyysin valmistuttua ja hakua ovat ohjanneet analyysin avulla esiin tulleet käsitteet ja jäsennykset. Teoriapohja jää tässä tutkielmassa osittain ohueksi, sillä aikaisempaa suomalaista tutkimusta kokemuksista on varsin vähän. Kansainvälinen tutkimuksen kohdalla on huomioitava, että yhteiskunta ja oikeusjärjestelmä poikkeavat mahdollisesti omastamme.

Analyysin keskeisin tulos oli, että kaikki nuoret pitivät kokonaisuutena rikosprosessia negatiivisena kokemuksena, jonka tuottama arvo nuoren elämään oli vähäistä tai olematonta. Yksityiskohtiin mentäessä tietyt osat rikosprosessista saivat positiivisempia sävyjä ja merkityksiä. Jäsentääkseni kokemuksia rakensin kaksi yksinkertaistettua taulukkoa nuorten kokemuksista. Jaottelin kokemukset negatiivisiin, positiivisiin ja neutraaleihin nuorten kertoman perusteella. Alla oleva taulukko kuvaa nuorten kokemuksia rikosprosessissa osallisena olleiden ammattilaisten toiminnasta.

Rikosprosessissa osallisena ollut ammattiryhmä	Ammattiryhmään liitetyt merkitykset
Poliisi	Neutraali / negatiivinen
Poliisisosiaalityöntekijä	Neutraali
Lastensuojelun sosiaalityöntekijä	Negatiivinen
Asianajaja	Positiivinen
Rikosseuraamustyöntekijä	Neutraali
Haastemies	Positiivinen
Syyttäjä	Neutraali
Käräjäoikeuden tuomari	Ei riittävästi liitettyjä merkityksiä

Taulukko 1: Alaikäisenä rikoksen tehneiden nuorten kokemuksia rikosprosessissa osallisena olleiden eri asiantuntijoiden ja ammattilaisten toiminnasta yleisen merkitysverkoston pohjalta.

Ammattilaisten toimintaan liitettyjä merkityksiä syvennän seuraavissa kappaleissa sekä avaan taustalla vaikuttaneita merkityssisältöjä. Jaottelin myös rikosprosessin eri vaiheisiin liitetyt merkitykset kolmeen kategoriaan; neutraaleihin, negatiivisiin ja positiivisiin kokemuksiin. Merkitysten karkea kategorisointi oli osittain haastavaa, sillä merkitysten liittäminen tiettyyn kokemukseen ei kaikissa tapauksissa ollut yksioikoista. Myös näitä kategorisointeja syvennän seuraavissa kappaleissa. Alla olevasta taulukosta ilmenee yleisen merkitysverkoston perusteella muodostetut kategorisoinnit.

Rikosprosessin vaihe	Rikosprosessin vaiheeseen liitetyt merkitykset
Esitutkinta	Negatiivinen
Poliisivankila	Negatiivinen
Rikosseuraamus selvitys	Neutraali
Lastensuojelun toimenpiteet, rikoksesta johtuvat	Negatiivinen
Haasteen saaminen	Neutraali
Pääkäsittely	Negatiivinen
Kansliapäätös	Ei riittävästi liitettyjä merkityksiä

Taulukko 2: Yleinen merkitysverkosto alaikäisenä rikoksen tehneiden nuorten kokemuksista rikosprosessin eri vaiheista.

6.1. Kiinnijääminen ja esitutkinta

Tämä alaluku käsittelee poliisin toimintaan, esitutkintaan ja kiinniotettuna olemiseen liitetyjä merkitysverkostoja. Kiinnijääminen, esitutkinta ja kiinniotettuna oleminen kirvoittivat haastateltavissa eniten ajatuksia. Tämä ajanjakso rikosprosessissa oli kokemusten osalta selkeästi korostunein sekä määrällisesti että laadullisesti. Tulos ei ollut yllättävä, sillä kiinniotettuna oleminen on aikaisemman tutkimuksen perusteella koettu epämiellyttäväksi (mm. Ashkar & Kenny, 2008). Nuoret ovat tässä vaiheessa rikosprosessia tiiviissä vuorovaikutuksessa poliisitoimen ja muiden instituutioiden edustajien kanssa, ja heihin kohdistetaan suhteellisen paljon kontrollia.

Aikaisemman tutkimuksen (Saarikkomäki, 2010, 44) perusteella noin 44 % nuorista viettäen rikoksen seurauksena poliisiautoon, asemalle, putkaan tai kotiin. 49:stä tytöstä 13 vietiin poliisiasemalle ja 6 putkaan ja 56:sta pojasta 15 poliisiasemalle ja 6 putkaan. Ruumiintarkastus tehtiin noin 3 %:lle Saarikkomäen (2010, 44) tutkimukseen osallistuneista 3 % nuorista oli kuvaillut poliisin otteita koviksi. Kaikki haastattelemani nuoret olivat

olleet alaikäisenä kiinniotettuina ja poliisivankilassa. Tässä alaluvussa käsittelem tarkemmin esitutkinnan vaiheita ja niihin liitetyjä merkityksiä sekä syvennän vielä nuoriin kohdistettuja pakkotoimia ja poliisin toimintaa.

6.1.1. Kiinniotto ja huoneentarkastus

Tämä alaluku on toinen esitutkintaan ja poliisin toimintaan liitettyjen merkitysten sisältöalueesta ja sen merkitysverkostoista. Käsittelem erityisesti poliisin toiminnan merkitysalueetta kiinnioton näkökulmasta. Koska keskityin tässä tutkielmassa rikosprosessista alkaen rikoksen tekohetkestä aina tuomitsemiseen saakka, oli kiinnijääminen osa tätä prosessia. Kiinnitoton suorittaa poliisi. Nuori voidaan ottaa kiinni silloin, kun rikoksen selvittäminen sitä vaatii. Kiinniotto on yksi poliisin pakkotoimista (Pakkokeinolaki 806/2011).

Kaikki haastateltavat olivat jääneet kiinni vasta rikoksen tapahtumahetken jälkeen ja kukaan heistä ei jäänyt kiinni ”itse teossa”. Kiinnijäämiseen vaikutti poliisin suorittama rikostutkinta ja silminnäkijöiden havainnot rikoksesta. Edellä mainitut tekijät vaikuttivat myös siihen, kuinka nopeasti haastateltava oli jäänyt kiinni rikoksesta. Aikaa tapahtumien välillä kului haastateltavien rikosasiassa puolesta tunnista muutamaan päivään. Lähes kaikki haastateltavat olivat olleet kiinniottohetkellä kotonaan tai sijaishuoltopaikassaan. Yksi heistä oli otettu kiinni julkisella paikalla. Osa heistä oli osannut odottaa kiinnijäämistään, mutta osalle kiinnijääminen tuli yllätyksenä.

”Mä varmaa kelasin et emmä jää kii, ku en mä heti jääny kii et miks mä jäisin myöhemmin kiinni.”

”Perjantain se ryöstö tapahtu, perjantai-iltana se kaveri napattii, sit lauantai, mä venasi koko lauantai et nyt ne tulee hakee mut, ei tullu, sitte sunnuntain ku mä olin jo vähä helpottunu ettei ne varmaa tuukkaa ni sit ne tuli aamulla mun kotii. Muutama sivari ja muutama partio. Sit sieltä ne vei mut [poliisiasemalle].”

” Öö. Toi se eka. Eka ryöstö taisin jäädä. Mä en oo ihan varma, mä jäin kiinni kait ihan siin lähiaikoina, ihan niiku kolmen neljän päivän sisällä mä jäin kiinni. ” ”Joo, osasitko sää oottaa että sää jäät kiinni?” ”Kyl mä osasin oottaa.” ”Mitä sä ajattelit sillo?” ”Mää en tiä oikei, en mä osannu aatella. En mä oikein tiä mitä siin käy tai. Mitä seurauksii siitä tulee.”

*”En mä oikei ajatellu mitää. ” Joo. Tota, oliko sä oottanut että sä jäät kii?”
” Joo.”*

Aikaisemmassa tutkimuksessa on käynyt ilmi, että nuorten mieleen ikävinä tilanteina on jäänyt tutkimuksessa muun muassa poliisiin käyttämät voimakkaat ja väkivaltaiset otteet (Saarikkomäki, 2010, 47). Tässä tutkielmassa ei käynyt ilmi, että poliisit olisivat käyttäytyneet kiinniottotilanteissa kuvatulla tavalla. Kiinniottotilanteita kuvailtiin rauhallisiksi, eikä kukaan nuorista kertonut tehneensä vastarintaa poliiseille. Kiinnijääminen voi olla nuorelle jännittävä tilanne etenkin, jos sitä ei ole osannut odottaa tai varautua. Kokemuksiin tilanteesta vaikuttaa myös se, keitä kiinniottotilanteissa on paikalla ja ovatko he tietoisia nuoren tekemästä rikoksesta tai kiinnijäämisen mahdollisuudesta.

Poliiseja oli kiinniottotilanteissa mukana useita, mutta he käyttäytyivät asiallisesti. Osa nuorista kertoi poliisien kysyneen, haluavatko he olla mukana huonetta tarkastaessa. Osa nuorista oli hyödyntänyt mahdollisuutta ja seurannut tarkastusta, mutta osan kohdalla tarkastus tehtiin vasta nuoren ollessa kiinniotettuna tai sitä ei tehty lainkaan. Tilanteessa, jossa huoneen tarkastus tehtiin vasta nuoren ollessa jo kiinniotettuna, ei nuorella ollut mahdollisuutta olla seuraamassa tarkastusta.

Ne nuoret, joilla oli rikoksessa mukanaan rikoskumppaneita ja jotka olivat kiinniottohetkellä heidän kanssaan, kuljetettiin erillisillä poliisiautoilla poliisiasemalle. He kaikki odottivat poliisiautoissa paikan päällä tehdyn tutkinnan valmistumista.

”--- sit mä olin et juuh mä meen nukkuu sit mä menin nukkuu ja sit ne marssi sinne ja sit ne otti mut kiinni ja sit ne teki viel sillee et ku siin oli jokase huonee ees niiku vessa ja suihku ja sit ne seiso vaan siin ne poliisit ettei pääse karkuu ja sit ne saatto mut vaa sinne autoo ja. Sitte ne otti (kaveri3)

kiinni kanssa ja sit me venailtii siin autos nii kaua et ne löys (kaveri1) ja sai sen kiinni ja.”

Kaikki haastateltavat oli kuljetettu kiinnioton jälkeen poliisiasemalle. Yhdessä haastattelussa nuori kertoi päässeensä yhdessä rikosprosessi jo muutaman tunnin kuluttua pois poliisiasemalta. Tässä tapauksessa rikos oli ollut vähäisempi, ja poliisiasemalle oli tultu tarkkuusalkometrin vuoksi.

6.1.2. Poliisivankila ja vankila

Seuraavaksi esittelen kiinniotettuna olemiseen liitettyjen merkitysten sisältöalueen ja sen merkitysverkostot. Nuorten kokemuksista vankiloista ja putkasta on jonkin verran kansainvälistä tutkimusta. Erään brittiläisen tutkimuksen mukaan monet nuorisorikolliset kokivat pelottelua ja nöyryytystä saavuttuaan vankilaan. Lisäksi nuoret suhtautuivat kriittisesti henkilökunnan toimintaan ja kokivat vankilan syrjäyttävänä kokemuksena (Lyon, Dennison & Wilson, 2000). Kanadassa vuonna 2002 tehdyssä tutkimuksessa kysyttiin sadalta nuorelta miesvangilta, mitkä olivat heidän suurimmat huolenaiheensa vangitsemiseen liittyen. Nuoret raportoivat muun muassa vapauden menetyksestä, tiukoista säännöistä ja siitä, etteivät he pystyneet kommunikoimaan ulkomaailman kanssa (Peterson-Badali & Koegl, 2002). Peter J. Ashkarin ja Dianna T. Kennyn (2008) tutkimuksessa haastateltiin 16 australialaista nuorta miesvankia. He raportoivat kokeneensa vankilaoiloissa pelkoa, stressiä, turhautumista, vihaa, ikävystymistä, yksinäisyyttä, surua, häpeää ja syyllisyyttä.

Suomalainen tutkimus nuorten kokemuksista on vähäisempää. Leila Leiston ja Suvi Tuomikoski-Koukkulan (2011, 151) tutkimus on poikkeus. Heidän mukaansa tytöt, jotka olivat joutuneet päihtymyksensä vuoksi putkaan, kertoivat putkan olleen pelottava paikka. Vaikka Leiston ja Tuomikoski-Koukkulan tutkimuksessa haastateltavat olivat naisia ja tässä tutkielmassa kaikki miehiä, molemmissa tapauksissa haastateltavat ovat olleet alakäisenä poliisivankilassa.

Tutkielmani tulokset ovat samansuuntaisia sekä kansainvälisen että suomalaisen tutkimuksen kanssa. Kokemukset poliisivankilassa olosta olivat kaikilla haastateltavilla samansuuntaisia. Kaikki kuvasivat poliisivankilassa oloa rikosprosessin ikävimmäksi vaiheeksi. Poliisivankilassa olo on yksinäistä, sillä nuorilla oli yhteydenpitorajoitukset läheisiin, eivätkä he saaneet olla tekemisissä muiden kiinniotettujen kanssa. Sellissä ei myöskään ollut juurikaan virikkeitä kirjojen ja ruokailun lisäksi. Poliisivankila tarjosi kiinniotetuille kirjoja luettavaksi, mutta kaikki eivät niitä kuitenkaan lukeneet.

Haastateltavat olivat olleet kiinniotettuina kolmesta päivästä lähes kuukauteen. Kaikki olivat olleet alaikäisinä poliisivankilassa ja osa myös lyhyen hetken vankilassa esitutinnan aikana. Osalla heistä oli lisäksi kokemus vankilassa olosta täysi-ikäisenä tehdystä rikoksesta, johon he vertasivat kokemuksiin rikosprosessista alaikäisenä tehdyn rikoksen seurauksena. Kaikki kuvaillut kokemukset ovat peräisin jostain pääkaupunkiseudun poliisivankilasta.

Ulkoilu poliisivankilassa kestää tunnin riippumatta vuodenajasta. Kaikki eivät osallistuneet ulkoiluun, mutta he olivat saaneet tehdä valinnan osallistumatta jättämisestä itsenäisesti. Mahdollisuus ulkoiluun yleensä todettiin melko neutraalisti, mutta ulkoiluun liittyi myös negatiivisia kokemuksia:

”Mä pääsin sen kolmen päivän aikana vaa kerran ulos ja sillonkaa, sillonki mulla oli joku t-paita ja shortsit vaa, ja sit oli vähä kylmä ku oli syksy ja sit mä en päässyt sieltä heti pois, ku painoin sitä nappii ni mä jouduin jonku tunni siel palelee.”

Kiinniotettujen nuorten suihkuun pääsyä rajoitetaan, ja peseytymään pääsee kolmen päivän välein. Hampaiden harjaus ei myöskään onnistu silloin, kun nuori itse haluaa.

”Sit jos mä pyysin se oli vähä ärsyttävää, jos mä pyysi jotai et pääseks mä käymää ulkona tai suihkussa ni en mä sit päässy.”

”En mä tiää ja sit jos halus suihkuu ni ne sano et et sä vielä sä pääsit kaks päivää sit jo et ei tänää viel pääset huomen tai niiku kusel ni joo vittu pääset kohta ja sit menee joku kolme tuntii ni hmm. Mähä sillee et mitä vittuu.”

Se, että nuoret eivät pystyneet päättämään omaan hygieniaansa liittyvistä asioista koettiin mielivaltaiseksi ja negatiiviseksi kokemukseksi. Poliisivankilan käytäntö peseytymisen suhteen oli seikka, joka tuli esille kaikissa haastatteluissa ja siihen toivottiin muutosta tulevaisuudessa.

Yksi haastateltavista oli ollut alaikäisenä vankilassa, mutta myös muilla oli kokemuksia vankilassa olosta täysi-ikäisenä. Alaikäisenä vankilassa ollut kertoi, että siirtyminen vankilaan muutti monia asioita. Vankilassa sellissä oli televisio ja siellä hän pääsi esimerkiksi saunaan. Vankilassa hänelle tarjoutui myös mahdollisuus vuorovaikutukseen muiden ihmisten kanssa. Siirtymä poliisivankilasta vankilan tiloihin oli muutosten vuoksi positiivinen kokemus. Tämä ei kuitenkaan tarkoita pidentyneen kiinniotettuna olemisen ajan olleen positiivinen asia, vaan että oleminen vankilan tiloissa oli poliisivankilaa miellyttävämpää. Apulaisoikeusasiamies Pasi Pölönen on ratkaisussaan (EOAK/2449/2019) todennut, että on ristiriitaista syyttömyysolettaman osalta, että Suomessa tutkintavangeilla on vähäisemmät toimintamahdollisuudet kuin vangeilla. Vähäisten toimintamahdollisuuksien on todettu pahentavan kokemusta vangittuna olemisesta (EOAK/2449/2019).

6.1.3. Kuulustelut

Kuulustelut ovat osa esitutkintaan ja poliisin toimintaan liitettyjen merkitysten sisältöaluetta. Kuulusteluiden osalta syvennyn sekä poliisin toimintaan että yleisemmin kuulusteluihin liitettyihin merkityksiin. Kaikilla nuorilla kuulustelut olivat olleet tutkintavankeuden aikana. Ainoastaan kaksi nuorista kertoi, että heidän asiansa oli saatu selvitettyä yhdellä kuulustelukerralla. Toista heistä oli muun rikoksen selvittämiseksi kuulusteltu kuitenkin useamman kerran. Muilla nuorilla kuulusteluja oli ollut noin 3–10 kappaletta niissä rikoksissa, joita haastatteluissa käsitelimme.

Kuulustelut suoritettiin poliisiasemalla poliisin tutkijan toimesta. Joissain kuulusteluissa oli ollut paikalla tutkijan työparina tutkinnanjohtaja, joissain toinen tutkija. Pääosin kuulustelijat pysyivät samoina kaikissa kuulusteluissa, pois lukien esimerkiksi sairaustapaukset. Nuoret kuvasivat kuulusteluja pääosin neutraalisti, mutta kuulustelutekniikoita osin negatiivisesti sävyttynein ilmauksin.

”No ne oli sellassii niiku, ku siel oli mun lisäks kaks ni ne se joka kuulusteli ni se niiku johdatteli mun vastauksii. Et se sano mitä muut on sanonut ja sit silt pohjalt ku mä halusin sieltä kummiski sit pois ja niiku ei yhtää halunnu olla siel ni sit sitä mukaa sit mä sanoin jotain, ja sit sit ku mä tajusin ni sit mä korjaan sitä ja sit ku se johdatteli et (kaveri) sanoi tällasta ja tällasta ja sit mä olin et mitäköhän siel on oikeesti tapahtunu.”

”Semmosii niiku, mä en tiä niiku. En mä tiä, ne koittaa pelotella siin joutai.”

”No ne vaa kyseli siit tapahtumast.”

Poliisin haastattelutekniikoista nuorten kanssa ei ole juurikaan tutkimusta. Sen sijaan pienten lasten kuulusteluihin on kiinnitetty enemmän huomiota ja osa poliiseista on voinut kouluttautua lasten kuulustelemiseen ja lapsiystävällisiin kuulustelutekniikoihin. Lapsiystävällisestä haastattelusta (esim. Hyvärinen ym., 2018) ja oikeudenkäynnistä (esim. de Godzinsky, 2015) on myös kansallista tutkimusta sosiaalityön ja oikeustieteen tieteenoiltoilta. Moni tutkimus käsittelee lapsen kuulustelua uhrinäkökulmasta (esim. Korkman ym., 2008). Osalla haastateltavista oli kokemusta sekä alaikäisenä että täysi-ikäisenä tehdyistä rikoksista. Näiden nuorten mukaan poliisit suhtautuvat alaikäisiin samalla tavalla kuin täysi-ikäisiin.

” Öö nii se et vaikka nuorena henkilönä sä ootki ni ei, samallailla ne kohtelee sua ku sä oisit täysikäne.”

*” No on siinä sillee tuomioitte kannalt eroo.” ” Joo, muuten samanlaista?”
”Joo.”*

Osalla nuorista oli kuulusteluissa mukana sosiaalityöntekijä. Kaikki nuoret eivät osanneet sanoa, oliko mukana ollut sosiaalityöntekijä lastensuojelun sosiaalityöntekijä vai poliisisosiaalityöntekijä. Osa heistä kuitenkin tiesi, mitä organisaatiota sosiaalityöntekijä edustaa. Osa nuorista osasi myös kertoa, että omaa sosiaalityöntekijää oli pyydetty mukaan kuulusteluun, vaikka tämä ei lopulta ollutkaan saapunut paikalle. Syytä paikalle saapumatta jättämiselle ei ollut nuorten tiedossa. Tulos ei ole yllättävä, sillä lastensuojelun

sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus on yleisesti tiedossa (Matela, 2009). Lastensuojelun kokemusasiantuntijat ovat useaan otteeseen kuvanneet, etteivät he työntekijöiden vaihtuvuuden vuoksi ole aina tiedneet, kuka heidän oma sosiaalityöntekijänsä on (mm. Kaijainen, Koskenkorva & Westerlund, 2020, 162). Sosiaalityöntekijän rooli kuulustelussa on myös poliisia pienempi, joten nuorella saattaa jännittävässä tilanteessa mennä ohitse tieto sosiaalityöntekijän edustamasta organisaatiosta. On myös mahdollista, ettei sosiaalityöntekijä ole itseään esitellessä maininnut eksplisiittisesti organisaatiota.

Yksi nuorista kertoi, että hänen kuulusteluun oli ollut seuraamassa myös sosiaalityöntekijä ja hänen vanhempansa lasin takaa hänen tietämättään. Nuori kertoi, että asia oli selvinyt hänelle vasta kuulustelun jälkeen, mutta tämä ei ollut häntä haitannut. Mielestäni nuorelle olisi kuitenkin tullut kertoa myös toisessa tilassa kuulustelua seuranneiden läsnäolosta. Nuoren kokemuksessa on kuitenkin myös väärinkäsityksen mahdollisuus, kuten aina ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa (mm. Mönkkönen, 2007, 165).

Osa nuorista kertoi myös heidän asianajajansa olleen mukana joko kaikissa tai osassa kuulusteluissa. Yksi haastateltava kuvasi asianajajan toimintaa ja roolia kuulusteluissa seuraavasti:

” Et ei ne kauheesti, kauheesti siin sua avusta, mut mä olin sillee kuulusteluis se avustaja oli siin sillo, et ei se oo niiku leffois et ne huutelee et älä vastaa tohon kysymykseen tai tällee, ja mä vaan vastasin kaikkii ja. Kyl se muutaman kerran oli et älä vastaa ja tarkentaa vähä niit kysymyksii ja niit tutkijan pointtii ja näin mut et, ei muute.”

Ainakin osa kuulusteluista nauhoitettiin. Nauhoitus ei tullut puheeksi kaikkien nuorten kanssa, mutta osa kertoi videoinnista. Kaikki alle 15-vuotiaiden haastattelut videoidaan automaattisesti, mutta myös sitä vanhempien alaikäisten kuulustelut on mahdollista taltioida videolle (Esitutkintalaki, 9 luku 4 §).

Eräs haastateltava kuvasi kuulustelupöytäkirjoissa olevan ajoittain virheellisiä sanavalintoja, jotka muuttivat kerrotun sävyä. Nämä virheet oli kuitenkin pyynnöstä korjattu. Kuulustelupöytäkirja ei kuitenkaan noussut yleiseksi merkitysverkostoksi, sillä asiaa sivuttiin vain yhdessä haastattelussa.

Nuorten kokemuksia kuulusteluista tai poliisin toiminnasta ei ole tutkittu. Kansainvälinen tutkimus keskittyy tiettyjen etnisten ryhmien kokemaan poliisikontrolliin, mutta yleistä rikoksen tekijää koskevaa tutkimusta ei tähän mennessä ole tehty. Uhrinäkökulmasta aiheetta on tutkittu enemmän, mutta uhrin kokemukset rikosprosessista eivät ole samanlaisia kuin rikosentekijällä. Näin ollen uhrien kokemusten avaaminen ei ollut tämän tutkielman kannalta relevanttia.

6.1.4. Tasavertainen kohtelu poliisitoimessa

Tasavertainen kohtelu poliisitoimessa ei ole yksi yleisistä merkitysverkostoista, sillä aihe ei tullut esille kaikissa haastatteluissa. Jos se kuitenkin pitäisi sijoittaa osaksi merkitysverkostoa, se sijoittuisi osaksi poliisin toimintaan liitettyjä merkityksiä. Päätin kuitenkin nostaa aiheen esille, sillä se kävi ilmi yhdessä haastattelussa ja on näin osa erästä yksilökohtaista merkitysverkostoa. Nuoren anonymiteetin suojaksi en julkaise yksilökohtaista merkitysverkostoa kokonaisuudessaan. Nuori kertoi poliisien suhtautuvan häneen ennakkoluuloisesti etnisen alkuperän perusteella.

”Ja sitte se että nii se oli se asia että mitä huomasin paljon niiku nuorempana, mitä poliisit teki, että ne sano näytellä niiku tiettyjen ihmisten kuvia, mikä taas mun mielestä taas tota niiku ei kuulu kuulusteluun esimerkiksi. Et ne saatto näytellä ihmisistä kuvia et tunneks sä tätä, et ooks sä nähnyt tätä (epäselvää) niiku muista ihmisistä.”

Edellä oleva lainaus liittyy tilanteeseen, jossa nuorelle esitettiin kuvia henkilöistä, jotka eivät liittyneet nuoren omaan kuulusteluun tai rikosprosessiin millään tavalla, vaikka kuvattu tilanne tapahtui nuoren oman rikosasian selvittelyn yhteydessä. Nuorta ja kuvissa olevia henkilöitä yhdisti sama etninen ryhmä. Muut haastateltavat eivät kuvanneet vastaavia kokemuksia.

Suhtautumista etnisiin ryhmiin on tutkittu aiemmin kvalitatiivisin menetelmin Suomessa ja kansainvälisesti. Elsa Saarikkomäen (2010) tutkimuksessa viitattiin Grönforsin (1981) ja Egharevban (2004) tutkimuksiin (Saarikkomäki 2010). Poliisit kohdistavat enemmän

poliisikontrollia valtavirrasta etnisesti poikkeaviin ryhmiin, sillä näihin liitettiin enemmän oletuksia rikollisuudesta. Sekä romanit että afrikkalaiset maahanmuuttajat kokivat poliisin suhtautuvan heihin poikkeavasti ja esimerkiksi pysäyttävän kadulla ilman syytä (Saarikkomäki, 2010, 9).

Toisaalta on myös tutkittu, että Suomessa esimerkiksi maahanmuuttajanuoret tekevät enemmän rikoksia verrattuna kantaväestöön. Syynä voidaan pitää esimerkiksi epäonnistunutta integrointia ja kohonnutta kiinnijäämisriskiä: esimerkiksi valkoiset yhdysvaltalaiset kokevat tutkimuksen mukaan muita ryhmiä vähemmän poliisikontrollia (Savolainen ym., 2007, 11 & 36). Kohonnut kiinnijäämisriski näkyi myös tässä tutkielmassa:

”Se niiku saattaa olla et viiko välein pysäytetään. Sitte joskus jos me tai seki että, viimeks ku mut pysäytti poliisit ni ne oli sillee että tota öö et miks te pysäytitte meiät että ni ne sano että nähtii nii monta (tiettyä etnistä ryhmää edustavaa) henkilöä samassa autossa että. Katottii että oisko teillä mitää.”

” Et se on, saa kävellä tos noi välil ku kävelee tos noin vaik steissil ku kävelee nii saattaa tulla kysymää et onks sul henkkarit näyttää. Et nii. Se on niiku nii et kaikki niiku, et yleensä se on et jos joku on nii sanotusti poliisin, poliisin puolest et niiku.”

Poliisin toimintaan liittyen eräässä yksilökohtaisessa merkitysverkossa nousi esille myös toinen tasa-arvoiseen kohteluun liittyvä tekijä. Nuori kuvasi kielellisen tasa-arvon toteutumista kiinniotettuna seuraavasti:

”Mut mä olin alaikäne sillo sen ekan rikoksen aikana nii silloin mä niiku velvollinen öö puhu, öö olee yhteydessä mun vanhempien kaa ni sillo mä sain soittaa niille kait kerra. Ja sitte. Tai niin mä sain soittaa vaa kerra sillee et siin oli poliisi naaman edes ja mä sain en saanu puhua koti-, kotimaan kieltä, piti puhuu suomee vaikka mun mutsi ei ne puhu suomee himas. Mut mun piti puhuu suomee ja ja se oli ihan semmone parin minuutin puhelu vaan et mun pitää vaa kertoa missä mä oon ja miks mä en oo tulos kotii.”

On mahdollista, että nuoren kuvaamassa tilanteessa poliisin kuuntelulla ja vaatimuksella puhua suomen kieltä on pyritty siihen, että esitutkintaan ei voida vaikuttaa esimerkiksi antamalla kotiväelle ohjeistusta toimia tai sanoa tietyllä tapaa. Nuori on kuitenkin epätasa-arvoisessa asemassa suhteessa suomea äidinkielenään puhuvien kanssa, sillä kommunikointi muulla kuin äidinkielellä voi hankaloittaa asioiden ymmärtämistä ja käsitteilyä.

On kuitenkin otettava huomioon, että kansainvälisesti vertailtuna suomalaisten poliisien toiminta on hyvää ja kansalaiset luottavat instituution toimintaan (Vuorensyrjä & Fagerlund, 2018, 5–6). Verrattuna esimerkiksi Yhdysvalloissa runsaasti puhututtaneeseen aiheeseen, poliisien ampumiin tummaihoisiin amerikkalaisiin, suomalaisessa poliisitoimessa olevat epäkohdat tuntuvat suhteellisen pieniltä. Siitä huolimatta tasa-arvoa voitaisiin vielä kehittää.

6.2. Rikoksesta seuranneet lastensuojelun toimenpiteet ja rikosseuraamuselvitys

Tässä luvussa käsittelen lastensuojelun sosiaalityön toimia ja toimenpiteitä, jotka ovat seurausta rikoksesta tai yleisesti rikollisesta käyttäytymisestä. Kappaleen perusta on lastensuojeluun ja sen toimenpiteisiin sekä rikosseuraamuselvitykseen liitettyjen merkityksisältöalue. Keskityn lastensuojeluun itsenäisenä viranomaistoimintana rikosprosessin *rinnalla*, sillä näen sen keskeisenä alaikäisen rikoksen tekijän elämään vaikuttavana instituutiona. Lastensuojelua ei siis tule sekoittaa osaksi rikosprosessia lastensuojeluilmoituksen tekoa lukuun ottamatta.

Lastensuojeluilmoitusta ja sen tekemistä olen käsitellyt luvussa kolme ja todennut, että lapsen rikollista tekoa seuraa lastensuojeluilmoitus. Osa haastateltavista tiesi tai osasi arvata, että tapahtuneesta kirjataan lastensuojeluilmoitus sosiaalitoimeen. Osa ei tiennyt, oliko lastensuojeluilmoitus tehty. Syyksi ajateltiin virheellisesti, että lastensuojeluilmoitusta ei tehdä, jos nuori on huostaanotettu. Kaikilla haastateltavilla oli kulunut aikaa rikoksesta, joten he eivät välttämättä muistaneet kaikkia yksityiskohtia, kuten lastensuojeluilmoitusta. On myös mahdollista, että lastensuojeluilmoitusta ei todella ollut tehty tai

sitä ei ollut otettu puheeksi nuoren kanssa. Mikäli ilmoituksia on ollut useita, on niitä voitu käsitellä myös samassa yhteydessä siten, että yksittäinen ilmoitus on jäänyt pienempään rooliin.

Lähes kaikki haastateltavista olivat olleet huostaan otettuna rikoksen tapahtumahetkellä. Osa kertoi rikollisten tekojen olleen sijaishuollon perusteena. Näissä tapauksissa nuori oli tehnyt rikoksia jo ennen rikosvastuun saavuttamista. Yksi nuorista kertoi, että hänellä ei ollut lastensuojelun asiakkuutta ennen rikosta. Asiakkuus kuitenkin aloitettiin tämän jälkeen. Suurin osa nuorten kokemuksista lastensuojelun sosiaalityöhön liittyen oli negatiivisia:

”Mulla oli niit tapaamisii, kyllähän ne koitti siel tai ne sano et ne auttaa sua tässä ja tossa mut en mä oo, en mä mitää apuu nähny.”

”Mm, mm, en mä ainakaa muista, en usko, ei ollu mitenkää hyvät välit sosiaalityöhön.”

” Tota joku ku se kummiski kesti aika kaua se oiks se yheksäs viitee se jopa vai kuutee siin oli nii paljo niit aihejuttui ni se oli siel ehkä johonki kahteetoista yhtee. sit se lähti siitä. Mut oli se siel käymässä. Olihan se iha mukavaa et jotai sosiaalityöntekijää kiinnostaa mun asiat, ku välil kuulee et ketää niiku sossua ei kiinnosta nuorten asiat ni sit ihan mukava sit aatella et”

Nuoret eivät nähneet sosiaalityötä hyödylliseksi tai siitä olevan apua heidän elämäntilanteessaan. Kaikkia mielipiteitä ei kuitenkaan perusteltu tarkemmin, joten avoimeksi kysymykseksi jää, johtuivatko negatiiviset kokemukset lastensuojelun instituutioasemasta ja nuoriin kohdistuvasta kontrollista vai työntekijöiden toiminnasta. Aineiston pohjalta ei ole mahdollista vetää johtopäätöstä siitä, koetaanko lastensuojelun toimet ylipäätään negatiivisina vai onko olemassa korrelaatio nimenomaan rikoksista seuranneiden toimenpiteiden ja kokemusten välillä.

Toisaalta, vaikka lastensuojelun sosiaalityö nähtiin pääsääntöisesti negatiivisena puuttumisena, osalla nuorista oli yksittäisiä positiivisia kokemuksia. Esimerkiksi eräs nuori ker-

toi, että oli iloinen sosiaalityöntekijän osallistumisesta hänen kärjääoikeuden käsitte-lyyensä. Sosiaalityöntekijän läsnäolo oli tuntunut siltä, että työntekijä välittää nuoren asi-oiista. Toinen nuori kertoi lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden ja rikosseuraamusselvi-tyksen tehneiden työntekijöiden suhtautuneen häneen tasa-arvoisesti, eikä hänellä ollut ollut heidän kanssaan ongelmia.

Osa haastateltavista kuvasi, että sijaishuoltoapaikan henkilökunta ei ollut kiinnostunut nuoren rikosprosessista ja aiheesta ei juurikaan keskusteltu. Sijaishuoltoapaikan suhtautu-mista rikoksiin kuvailtiin jopa välinpitämättömäksi. Sen sijaan osa haastateltavista kertoi saaneensa tukea sijaishuoltoapaikan työntekijöiltä. Kaikki nuoret kertoivat sijaishuoltapai-kan työntekijöiden kuljettaneen heitä esimerkiksi poliisivankilasta takaisin sijaishuolto-paikkaan tai osallistuneen esimerkiksi kärjääoikeuden istuntoon. Yksi haastateltavista kertoi sijaishuollossa tapahtuneesta kaltoinkohtelusta, joka seurasi sääntöjen rikkomisesta:

”Mut siellä oli ilkeitä ihmisiä. Nuorii kohtaa ilkeitä ihmisiä. No pahoinpi-teli ja kaikkee tommosta. Ei muute mut jos siel on tehnyt jotai ni sit.”

Kokemus ei suoranaisesti liity tutkittavaan aiheeseen, sillä sen yhteys alaikäisenä tehtyyn rikokseen jäi hieman epäselväksi. Nostin kommentin kuitenkin tuloksiin, sillä sijaishuol-lossa tapahtuvat kaltoinkohtelut ovat puhututtaneet laajalti. Vuonna 2016 perhe- ja perus-palveluministeri Juha Rehula esitti lasten oikeuksien päivänä valtiollisen anteeksipyynn-ön sijaishuollossa kaltoinkohdelluille lapsille ja nuorille. Tämän jälkeen julkisuuteen on tullut tietoa myös muista lastensuojelun sijaishuollon epäkohdista. Osa näistä epäkohdista on johtanut jopa lastensuojelulaitoksen sulkemiseen aluehallintoviraston toimesta. Las-tensuojelulaitoksissa sallitut rajoitustoimenpiteet on kirjattu lastensuojelulain 11. lukuun, eikä pahoinpitely ole sallittua minkään lain nojalla. On ongelmallista, jos nuorta rangais-taan rikkeistä väkivaltaisesti. Siksi on kaikin tavoin väärin, jos nuorta kuritetaan hänen tekemiensä rikosten vuoksi lastensuojelun sijaishuollossa. Tarkempia yksityiskohtia nuo-ren kertomasta tilanteesta ei ole tiedossa.

Eräässä yksilökohtaisessa merkitysverkostossa nousi esille myös sijaishuoltoapaikan muu-tos rikoksesta takia. Nuoren sijaishuoltoapaikka voidaan muuttaa esimerkiksi, jos nuoren

aikaisemmassa sijaishuoltopaikassa ei voida käyttää lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä. Tällaisia sijaishuoltopaikkoja ovat sijaisperheet ja perhekodit (LsL 61 §). Sijaishuoltopaikan valinnassa tulee huomioida lapsen etu ja huostaanoton perusteet sekä lapsen tarpeet (LsL 50 §). Rikos ei kuitenkaan koskaan ole automaattinen syy muuttaa nuoren sijaishuoltopaikkaa, ja se näkyi myös tässä tutkielmassa, sillä osa haastatelluista palasi omaan sijaishuoltopaikkaansa vapauduttuaan poliisivankilasta.

Osa nuorista kertoi olleensa erityisen huolenpidon jaksolla (LsL 71 §) rikosten takia, joskaan ei yksittäisen rikoksen vaan rikoskierteen katkaisemisen vuoksi. Erityistä huolenpitoa voidaan järjestää silloin, kun se on tarpeen vakavan päihde- tai rikoskierteen katkaisemiseksi. Tavoitteena on katkaista vahingollinen käytös. Erityisen huolenpidon jakso on kestoltaan 30+60 vuorokautta ja sen edellytyksenä on, etteivät muut palvelut ole sopivia tai mahdollisia järjestää. Erityisen huolenpidon jaksolla nuoren liikkumavapautta voidaan rajoittaa. Osalla rikoskierre oli myös ollut perusteena lastensuojelulain 69 §:n mukaiselle liikkumavapauden rajoittamiselle, joka erityisen huolenpidon jaksosta poiketen järjestetään nuoren omassa sijaishuollon yksikössä eikä sisällä muita erityisen huolenpidon jaksoson elementtejä. Liikkumavapauden rajoittamisen päätöksentekoprosessi on kevyempi kuin erityisen huolenpidon jaksosta päätettäessä.

Kaksi nuorta kertoi, että lastensuojelu tai lastensuojelun toimenpiteet olivat vaikuttaneet nuoren rikosprosessiin tai heidän saamaansa tuomioon.

”Joo oli ja mun mielestä vielä sillee et se mun mielest edesautti sitä tuomioo laskuu ku mä olin kummiski sit yheksäkyt päivää niiku et niiku ne yritti sillee et mä olisin periaattees niiku istunut yheksäkyt päivää sit, sit mult sit vähennettii sit siit tuomiosta.”

” En mä tiiä et aika varmaa hyvi ne puhunu siel koulukodin päädys tai sillee mun mut ulos sielt vähä niiku et kummiski kaikki valtion viranomasii ni.”

Kun nuoresta tehdään rikosseuraamusselvitys, tehdään se yhteistyössä sosiaalitoimen kanssa. Näin ollen myös mahdollinen lastensuojeluasiakkuus voidaan huomioida seuraamusselvityksessä. Seuraamusselvitys ei kuitenkaan sido syyttäjää, eikä siten lastensuoje-

lun asiakkuudella, sijoituksella tai rajoitustoimenpiteillä ole vaikutusta siihen, minkälaista tuomiota syyttäjä hakee tai minkälaisen tuomion nuori saa. Lastensuojelun toimenpiteet on kuitenkin mahdollista huomioida tuomiota annettaessa. Mikään rikoslain pykälä ei kuitenkaan suoraan velvoita oikeutta huomioimaan lastensuojelulain mukaisia toimenpiteitä tuomiota annettaessa. (Laki nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämiseksi 633/2010). Koska tässä tutkielmassa en pyytänyt nuorten tuomiolauselmaa, jäi epäselväksi, kuinka lastensuojelun sijaishuolto tai rajoitustoimenpiteet ovat vaikuttaneet rangaistuksen pituuteen.

Ylipäätään lastensuojelun toimenpiteiden ja rikoksesta seuraavien rangaistusten suhde on oleellinen alaikäisen rikosentekijän kohdalla. Käytännössä nuori voi saada kaksinkertaisen rangaistuksen samasta teosta, jos esimerkiksi huostaanotto, sijaishuoltopaikan muutos tai lastensuojelulain mukaiset rajoitustoimenpiteet johtuvat tehdystä rikoksesta ja ne nähdään rangaistuksena. Haastatteluissa nousi ilmi, että poliisivankilassa olo tuntui turhalta, sillä nuori oli jo sijoitettuna lastensuojelulaitokseen. Tulkitsen, että sulkeminen laitokseen tuntuu päällekkäiseltä toimenpiteeltä suhteessa poliisivankilaan.

Rikosseuraamusselvityksen tehneistä työntekijöistä nuorten kokemukset olivat neutraaleita tai positiivisia. Suurin osa nuorista kertoi käyneensä tapaamisissa. Yksi nuorista ei ollut osallistunut rikosseuraamusselvityksen tekemiseen varattuina aikoina, sillä ei ollut kertomansa mukaan kiinnostunut niistä. Rikosseuraamusselvityksen tekemiseen liittyvistä kokemuksista nuoret kertoivat melko niukasti.

6.3. Rikosasian käsittely tuomioistuimessa

Tässä alaluvussa keskityn tuomioistuinkäsittelyyn liitettyihin merkityksiin ja merkitysverkostoihin, kuten käsittelyaikoihin ja asianajajien toimintaan sekä kokemuksiin tuomioistuinkäsittelystä. Tulkintakehyksenä on ajanjakso syyteharkinnasta pääkäsittelyyn tai aina kansliapäätökseen saakka. Tuomioistuinkäsittelyyn liitetyt kokemukset vaikuttavat siihen, luotetaanko oikeuslaitokseen (Ervasti & Aaltonen, 2014). Siksi myös alaikäisenä rikoksen tehneiden nuorten kokemukset oikeuskäsittelystä ovat merkityksellisiä sekä oikeuslaitoksen että nuorten tulevaisuuden kannalta.

Haastateltujen nuorten rikosasian eteneminen rikoksen tekohetkestä pääkäsittelyyn kesti kuudesta kuukaudesta kolmeen vuoteen. Rikosprosessin pituuden vaihteluun ei tässä tutkielmassa löytynyt syytä. Taustalla voi mahdollisesti vaikuttaa esimerkiksi organisaatioiden sisäiset asiat, rikoksen selvittämisen vaativuus ja ruuhkat tuomioistuimessa. Käsittely voi myös siirtyä, mikäli kaikki osapuolet eivät saavu pääkäsittelyyn paikalle. Nopea käsittely nähtiin positiivisena asiana. Ne nuoret, joilla rikosprosessi kesti pitkään, kuvailivat koko prosessia negatiivisesti. Pitkän käsittelyajan tuomia ongelmia eräs nuori kuvasi seuraavasti:

”--- ni sit me venattii koko ajan et millo se, millo tota se käsittely tulee ja sit sillo joskus yheksätoist vuotiaana mä olin unohtanu jo koko sen ja alottanut uude elämä ja muuttanu uudelle paikkakunnalle ja sit yht’äkkii tulee kirje ja et mul on käsittely siitä sitte.”

” no jos on kyse varsinki jostai viistoist vuotiaasta ni nii ne käsittelyt ois vähä nopeemmi, mieluummi vaik vuoden sisää ---”

Nuoret saivat tietää käsittelypäivän haastemieheltä. Osa nuorista vastasi yhteydenottoon henkilökohtaisesti ja osa sai tiedot asianajajansa kautta. Puheluita ja tapaamisia haastemiehen kanssa kuvailtiin mukaviksi. Haastemiehen kerrottiin selittäneen prosessin kulua. Haastemieheen ei liitetty negatiivisia merkityksiä. Nuoret olivat osanneet pääsääntöisesti odottaa haastetta, joten se ei tullut nuorille yleensä yllätyksenä yhtä poikkeusta lukuun ottamatta. Haasteen saamista kuvattiin helpotukseksi seuraavalla tavalla:

”Sit se oli vähä niiku semmonen helpotus. Ku mä tiesin et se tulee, kaikki tietää et se tulee joskus, mut ei, sillo ku sä et tiedä millo ni sä mietit et mitäköhän siinä käy, mut sit ku sä tiedät sen päivämäärän ni sä osaat odottaa sitä, sä osaat niiku suunnitella vähä asioita ja mieltii vähä et mitäs jos mä meen vankilaa tai mitäs jos mä en mee.”

Ensimmäistä kertaa oikeuteen meneminen koetaan jännittäväksi. Jännitystä aiheutti erityisesti tietämättömyys oikeudenkäynnin lopputulemasta ja nuorelle määrättävästä rangaistuksesta. Tulos oli odotettavissa, sillä ensimmäiseen kertaan liittyy herkästi epävarmuutta päivän kulusta ja omasta roolista. Mahdolliset rangaistukset myös vaikuttavat

nuoren elämään pitkän aikaa, joten niiden jännittäminen on inhimillistä. Kaikki eivät kuitenkaan korostaneet jännityksen tunnetta, vaan kuvailivat oikeudenkäyntiin menemistä neutraalina.

Kaikkien haastateltavien rikosasia saatiin käsiteltyä yhden päivän ajan, mutta pääkäsitely kesti useamman tunnin ajan. Käsitelypäiviä kuvattiin pitkiksi, mikä koettiin tylsistyttäväksi, sillä asian käsittely eri näkökulmista ja pitkään istuminen on nuorista puuduttavaa. Oikeudenkäynnissä oli taukoja, joiden aikana nuoret keskustelivat joko muiden osallisten tai asianajajien kanssa.

Monella haastateltavista pääkäsitely oli päivä, jolloin he näkivät rikoskumppaneina toimineita kavereitaan pitkästä aikaa. Tämä synnytti ristiriitaisia tunteita. Osa nuorista kertoi, ettei ollut ollut rikoskumppaneihin yhteydessä rikoksen teon jälkeen, kun taas osalla ystävyysuhteet olivat säilyneet rikosprosessin ajan. Rikosasian käsittely itsessään saattoi olla jännittävää tai pelottavaa, mutta kavereiden näkeminen kuvattiin silti positiivisena.

” Samal mä nään mun kaverit ekaa kertaa kolmee kuukautee, samal me käsitellää jotai vakavaa rikosta, ni se on aika outo tilanne sillo ku me ollaa viel nuorii ja siin oli niiku kaks viiva kymmene vuotta syyte mitä ne haki. -- ja sit ku mä näin mun kaverit aina ku sanoo, ni sit me vaa nauretaan toisillemme aina ku sit samalla ku me käydää jotai vakavaa rikosta samalla läpi, et siin siin sillee se oli aika outoo.”

” Öö siel oli aika paljo mun kavereit, se oli kiva mennä sinne ku siel oli paljo kavereit. --- Varmaa kelannu et kiva päästä näkee frendeit ja saada tuomio ja tällee en mä ehkä varmaa, varmaa vähä ainaki pelottanu et mitä sielt tulee mut se nyt varmaa kuuluu vähä asiaa.”

” Noo välil ehk saatto vähä naurattaa. Mut kyl se välil sitte vähä jännitti ja ahdisti.”

Ystävät voivat toimia vertaistukena, mutta toisaalta myös negatiivisena sosiaalisena pääomana (Salmi, 2007, 190). Ryhmän sisäinen dynamiikka voi ajaa yhteiskunnallisesti epätoivottaviin tekoihin. On huomattu, että rikoksia tekevät nuoret viihtyvät keskenään, mutta toisaalta myös tekevät enemmän rikoksia ollessaan viiteryhmässään. Ryhmän kautta on kuitenkin mahdollista saada tukea ja kannustusta sekä kokea yhteenkuuluvuutta. (mts. 190-199). Kun asia on jo oikeudenkäsitelyssä, voi nuorelle olla apua siitä, että paikalla on myös muita samassa tilanteessa olevia ystäviä. Tämä tuen merkitys ei kuitenkaan tullut esille kuin yhdessä haastattelussa, eikä siten ole osa yleistä merkitysverkostoa.

Pääkäsitelyssä paikalla oli asianosaisten lisäksi usein myös nuoren läheisiä, sen hetkisen sijaishuoltopaikan työntekijöitä tai sosiaalityöntekijöitä. Lisäksi yksi haastateltava kertoi, että käsittelyä oli ollut seuraamassa myös hänen kavereitaan. Näiden ihmisten läsnäolo käräjäoikeudessa oli positiivinen kokemus, vaikka he eivät olisikaan olleet paikalla koko päivää.

Pääkäsitelyssä nuorilta kysyttiin tapahtumien kulusta pääosin esitutkinnassa ilmi tulleiden asioiden pohjalta. Nuoret kuvasivat, että heiltä kysyttiin samoja kysymyksiä rikokseen liittyen eri näkökulmista ja eri sanoin. Kokemusta kuvattiin sanalla ”ristikuulustelu” ja se tuntui turhauttavalta ja tylsistyttävältä. Kysymykset eivät kuitenkaan olleet tulleet yllätyksenä, ja nuoret olivat osanneet niihin myös varautua. Eräs nuorista kertoi, että ei ollut itse halunnut vastata kysymyksiin, vaan asianajaja puhui hänen puolestaan. Toinen nuori kertoi, että asianajaja opasti vastaamisessa käsittelyn aikana. Muuten nuoret olivat itse vastanneet kysymyksiin ja kuunnelleet myös muiden osallisten vastauksia.

Kaikilla haastateltavilla nuorilla oli ollut ainakin jossain rikosasiassa asianajaja mukana pääkäsitelyssä. Kaikissa rikosasioissa, mukaan lukien myös täysi-ikäisten henkilöiden oikeudenkäynnit, noin puolella on mukanaan oikeusavustaja (Ervasti & Aaltonen, 2014). Aikaisemman tutkimuksen mukaan 90 % oikeusavustajaa hyödyntäneistä oli sitä mieltä, että avustaja oli kuunnellut asianosaista ja ottanut hänen näkemyksensä huomioon (mt.). Kyseessä olevassa kyselytutkimuksessa vastaajien joukkoa ei ollut rajattu alaikäisiin, mutta tässä tutkielmassa saadut tulokset tukevat aikaisempia tuloksia. Asianajajan osallistuminen pääkäsitelyyn koettiin tärkeäksi.

Tuomariin liitettyjä kokemuksia oli liian vähän, jotta niistä olisi voitu tehdä analyysia. Aikaisemman tutkimuksen mukaan tuomarit pääsääntöisesti nähdään kuitenkin asiantuntevina, asiallisina ja ymmärrettävinä. Tuomareiden toiminta nähdään yleisesti myös oikeudenmukaisena. (Ervasti & Aaltonen, 2014.) On huomioitava, että tulokset ovat joukosta, jossa rajausta ikäryhmään ei ole tehty.

Tässä tutkielmassa nuoret saivat kuvailla melko vapaasti pääkäsittelyä ja sen herättämiä tunteita. Siksi tulosten ja aikaisemman tutkimuksen vertaaminen on osittain haastavaa. Ervastin ja Aaltosen (2014) tutkimuksessa huomattiin, että tuomioistuinkäsittelyn synnyttämiä negatiivisia tunteita, kuten turhautumista, vihaa, toivottomuutta ja nöyryytetyksi tulemisen tunteita koki suhteellisen pieni joukko vastaajista. Tässä tutkielmassa korostuivat käsittelypäivän osalta enemmän kyllästymisen, turhautumisen ja tylsyyden tunteet kuin varsinaiset vihan tunteet. Seuraamukset ja käsittely saattoivat jännittää nuoria, mutta he eivät kuvanneet kokemustaan itse käsittelystä raivostuttavaksi tai negatiivisten tunteiden sävyttämäksi.

6.4. Nuoren osallisuus rikosasiassa

Nuoren osallisuus nousi yhdeksi sisältöalueeksi, sillä se kokosi mielestäni tiettyjä merkityksiä yhteen mielekkäällä tavalla. Osallisuus ei terminä tullut esille yhdessäkään haastattelussa, mutta käsitevalinnan taustalla on oma aiempi ymmärrys osallisuuden sisällöistä. Osallisuus on myös sosiaalityön kannalta kiinnostava tutkimusalue ja sen arvo on laajalti hyväksytty ja ymmärretty (mm. Pekkarinen & Vehkalahti, 2012). 1990-luvulta alkaen sosiaalityössä on oltu kiinnostuneita lasten ja nuorten mahdollisuudesta vaikuttaa omaan asiaansa aikuiskeskeisen vallan sijaan. Ennen tätä lastensuojelussa annettiin vähän tai ei lainkaan mahdollisuuksia tulla kuulluksi. Instituutioissa tapahtuva osallistuminen ei kuitenkaan tänäkään päivänä ole täysin neutraalia, sillä valta ja vastuu ovat vahvassa kytköksessä. (Hotari ym., 2009, 155.)

Mitä osallisuus sitten on? Osallisuus on laajasti ymmärrettynä yhteisöön liittymistä, kuulumista ja vaikuttamista (Hotari ym., 2009, 149). Osallisuus on muun muassa asiakkaan mielipiteen kunnioittamista ja sen huomioon ottamista. Kun asiakas on osallinen, hänelle

syntyy kuulluksi tulemisen tunne. Näen, että osallisuus voi vaikuttaa myös sitoutumiseen ja motivaatioon parantaa omaa tilannetta. Nuoren osallisuuden sisältöalueeseen liitin sellaisia merkityksiä kuten nuoren ymmärrys rikosprosessin kulusta ja kuulluksi tulemisen kokemus. Merkitysalueet vaikuttivat myös osaltaan osallisuuden terminologiseen valintaan ja siten sisältöalueen nimeämiseen. Tässä luvussa käsitelen nuoren osallisuutta läpi rikosprosessin sen sijaan, että ulottaisin keskustelun koskemaan ainoastaan lastensuojelun sosiaalityötä ja sen asiakkuutta.

Aikaisemman tutkimuksen mukaan alaikäisten tyttöjen kokemukset viranomaisten puuttumisesta päihteidenkäyttöön on herättänyt pelkoa, sillä nuoret eivät ole tietäneet, mitä seuraavaksi tapahtuu ja miten heidän vanhempansa reagoivat siihen, että nuoret ovat olleet päihtyneitä. Nuoria pelotti myös epätietoisuus siitä, miten asia viranomaisverkostossa etenee. Nuoret pohtivat seurauksia muun muassa kavereiltaan kuuleman perusteella. Osa nuorista myös pelkäsi lastensuojelun sijoitusta. (Leisto & Tuomikoski-Koukkula, 2011, 150.)

Tässä tutkielmassa haastateltavat eivät tuoneet esille varsinaista pelon tunnetta, mutta tietämättömyyttä prosessin kulusta kuvattiin muun muassa jännittäväksi. Osalla nuorista oli jo ennen omaa rikosprosessiaan tieto siitä, miten rikosasia viranomaisissa etenee ja mitä seuraamuksia sillä saattaa olla. Yksi nuorista kertoi, että häntä ei kiinnostanut asian eteneminen. Nuoret eivät kertoneet eksplisiittisesti, mistä tieto rikosprosessin etenemisestä oli saatu ja vaatikko se omaa aktiivisuutta. Osa kertoi, että he eivät olleet kysyneet itse asian etenemisestä vaan tieto oli ulkoapäin tarjottua. Tiedon mahdolliseksi antajaksi nuoret ehdottivat muun muassa asianajajaa. Kaijus Ervastin ja Mikko Aaltosen (2014) tutkimuksessa huomattiin, että kaikista oikeusavustajaa käyttäneistä henkilöistä n. 80 % koki oikeusavustajan selittäneen riittävän yksityiskohtaisesti rikosprosessin kulkua.

Tiedon tarjoaminen rikosprosessissa oleville nuorille on ensiarvoisen tärkeää. Nuoren tulisi tietää, mitkä hänen oikeutensa ja velvollisuutensa ovat ja keitä hänen asiansa käsitteilyyn osallistuu. Rikosprosessin etenemistä koskeva tieto tulisi tarjota tavoitettavassa muodossa. Tuomioistuinten tulee huomioida lapsen mielipide ja varmistaa, että lapsi on saanut kaiken tarvitsemansa tiedon. Näiden osallisuuteen liittyvien teemojen ajatellaan edistävän lapsen etua (de Godzinsky, 2015). Lapsen edun käsite koskee myös alaikäisiä

nuoria. Vaikka lapsen edun käsite on tutumpi lastensuojelussa ja hallinto-oikeudessa, tulisi lapsen etua jollain tapaa arvioida mielestäni myös kärjäoikeudessa rikosasiaa käsiteltäessä, vaikka sillä ei olisi vaikutusta tuomioon tai rangaistukseen.

Kirsi Juhila (2006, 119) on kuvannut osallisuuden toteutuvan, kun ”sosiaalityön lähtökohdaksi on asiakkaan omista lähtökohdistaan esiin nostama tieto”. Osallisuus ei kuitenkaan voi toteutua, jos asiakkaalla ei ole tietoa omista oikeuksistaan tai siitä, mitä hänen elämässään tulee tapahtumaan. Kuulluksi tuleminen on sekä ihmis- että perusoikeus. Alaikäisen nuoren oikeus ilmaista mielipiteensä on yksi lapsen oikeuksien sopimuksen neljästä peruseriaa-anteesta. Lapsen oikeudesta tulla kuulluksi ikä- ja kehitystasonsa mukaisesti on myös säännelty laissa (Perustuslaki 6 §; Lastensuojelulaki 5 §; Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 10 §). Tutkielmassa haastatellut nuoret ovat kaikki olleet tapahtumien aikaan yli 15-vuotiaita, joten ikänsä puolesta heitä olisi tullut kuulla ja heidän mielipiteensä ottaa huomioon. Eräs haastateltavista kuvasi, että lastensuojelussa tehdyissä ratkaisuissa ei oltu huomioitu hänen omaa näkemystään asiaan vaan ratkaisu oli tehty muilta viranomaisilta saadun ensitiedon perusteella.

”Joo. No kysyks se sosiaalityöntekijä sulta mitä oli tapahtunut?” ”Öö eih, se sai potkut myöhemmin ku se ei kertonut mitää mun asioita ja sit se pimitti mult asioita.”

Myös mahdollisuus puhua, osallistua tai kieltäytyä tarjotusta avusta ovat osallisuutta. Tässä tapauksessa nuori, joka kertoi olleensa välinpitämätön omaa tilannettaan kohtaan, voidaan nähdä osallisena omassa asiassaan, jos hänelle on tarjottu kaikki tarvittava tieto ymmärrettävässä ja tavoitettavassa muodossa. Osallisuus ei vaadi nuorta haluamattaan osallistumaan aktiivisesti ollakseen osallinen.

Osallisuutta rikosasiassa on tutkittu myös aiemmin. Nuoret kokivat, että heidän mielipiteitään ei kuultu tai ne eivät olleet vaikuttaneet lainkaan siihen, miten heidän asiansa käsitteily lopulta rikosasiassa tai lastensuojelussa eteni. (Leisto & Tuomikoski-Koukkula, 2011, 152.) Tämän tutkielman tulokset tukevat aikaisempaa tutkimusta. Toisaalta on vaikea arvioida sosiaalityöntekijän näkökulmasta, miten nuoren mielipide voi rikosasian käsitteilyyn lopulta vaikuttaa.

On tutkittu, että tehokas tapa vähentää uusintarikollisuutta on tarjota nuorille mahdollisuus osallistua koko rikosprosessiin. Osallistavan lähestymistavan ajatellaan olevan välttämätön, mikäli halutaan saada aikaiseksi pysyviä muutoksia nuoren elämässä. Vaikka osallisuudesta nähdään olevan hyötyä, nuorten mielipiteitä harvoin selvitetään. Iso-Britanniassa on havaittu osallistavan kulttuurin yleistymistä, ja nuorilta kysytään palautetta saamiensa palveluiden toimivuudesta. Hyviä tuloksia on saatu myös silloin, kun nuoret on otettu mukaan suunnittelemaan palveluita. Kun nuoret kokevat tulevansa kuulluksi, on käytöksen muuttaminen todennäköisempää. (Creaney, 2014.) Sen sijaan, mikäli nuoret kokevat, että heitä ei kuulla, sitoutuminen interventioihin on heikompaa (Trivasse, 2017).

Osallisuuden kokemukseen vaikuttaa myös se, kuinka asiakas on tullut kohdatuksi. Nuori tulisi kohdata kunnioittavasti ja oikeudenmukaisesti. Tämä vaatimus koskee kaikkia nuoren kanssa työskenteleviä ammattilaisia. Sosiaalityössä asiakkaan kohtaaminen on tärkeä arvo ja päämäärä (mm. Juhila, 2006). Sosiaalityön eettisten periaatteiden mukaan asiakasta tulee kunnioittaa, ja hänet tulee kohdata kokonaisena ihmisenä arvostelematta. Sosiaalityön tehtävä ei ole tuomita asiakasta tämän tekemän rikoksen vuoksi, vaan auttaa häntä sosiaalisten ongelmien kanssa. Vaikka tässä tutkielmassa kohtamista ei käsitelty nuorten kanssa yksityiskohtaisesti, sain muutamia kommentteja siihen liittyen.

Lasten osallisuuden tutkimuksessa on todettu, että nuoret toivovat työntekijöiden perehtyvän heihin ihmisinä, eikä vain asiakkaina, sekä olevan tilanteessa läsnä (Hotari ym., 2009, 159). Vaikka tutkimus on tehty lastensuojelun palveluista, koen, että siitä saatu anti voisi olla hyödyllistä myös muiden viranomaisten käytössä. On nimittäin huomattu, että työntekijät, jotka työskentelivät nuorten rikosentekijöiden kanssa ja loivat heihin välittävän yhteyden, onnistuivat luomaan paremman yhteistyösuhteen. Kunnioituksen puutteen sen sijaan on havaittu aiheuttavan vihaa. (Trivasse, 2017.)

Osallisuuden kokemus on merkittävä. Aikaisemmassa tutkimuksessa on huomattu, että sijaishuollossa kasvavien nuorten hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä kokemus osallisuudesta on tärkeässä roolissa (Laakso, 2019). Tieto on tämän tutkielman kannalta oleellinen siksi, että suurin osa haastatteluihin osallistuneista oli sijoitettuna tai heillä alkoi rikoksen myötä lastensuojelun asiakkuus. Olisi mielenkiintoista myös nähdä, miten osallisuuden kokemus rikosasiassa vaikuttaa resilienssiin ja prosessista selviämiseen.

7 POHDINTA

7.1. Pohdintaa tuloksista

Yleinen kokemus rikosprosessista oli nuorilla negatiivinen. Nuoret kokivat, että rikosprosessista ei seurannut heille mitään positiivista. Rikosprosessin haittoja nuoret kuvailivat laajoiksi. Toisaalta, rikosprosessi saatetaan nähdä myös hyödyllisenä tietyissä olosuhteissa. Yksi haastateltava kuvasi täysi-ikäisenä tehtyä rikosta ja sitä seurannutta rikosprosessia opettavaiseksi. Sen sijaan sitä edeltänyt, alaikäisenä tehty rikos ja sitä seurannut rikosprosessi oli ollut huono kokemus eikä prosessi ollut edistänyt nuoren elämässä mitään.

Negatiivisimmat kokemukset rikosprosessista ovat kiinniotettuna olemisen aika ja poliisivankilassa olo. Vaihe oli korostunut nuorten kokemuksissa. Negatiivinen suhtautuminen lastensuojeluun ja lastensuojelun toimenpiteisiin oli myös selkeä tutkimustulos. Lastensuojelun toimenpiteiden ja rikosasian suhde kuitenkin jäi tässä tutkimuksessa osin avoimeksi.

Negatiivisesta yleiskuvasta huolimatta rikosprosessissa oli myös vaiheita, joita kuvailtiin joko neutraaleilla ilmaisuilla tai jopa positiivisessa valossa. Eniten kaikista ammattiryhmistä positiivista palautetta saivat nuorten asianajajat, joita kuvailtiin osaaviksi ja heidän tarjoamaansa apua hyödylliseksi. Myös rikosseuraamustyöntekijöiden toiminta kuvattiin neutraalissa tai positiivisessa valossa.

Rikosprosessin muuttaminen täysin positiiviseksi kokemukseksi lienee utopistinen tavoite, sillä rikosprosessiin liittyy aina valtaa, vastuuta ja tarvetta tuottaa moraalijärjestyttä. Viranomaiset, jotka työskentelevät nuorten rikosasioiden parissa, ovat aina instituution edustajia. Tätä instituution ja asiakkaan välistä suhdetta ei voitane täysin poistaa. Etenkin, jos nuori kokee instituution itseään vastaan kääntyväksi ja tarjotun avun lähtökohtaisesti negatiivisena puuttumisena, on kokemusten muuttaminen haastava tehtävä

kaikille ammattilaisille. Prosessia olisi kuitenkin mahdollista kehittää asiakaslähtöisemmäksi kuuntelemalla nuorten kokemuksia ja mielipiteitä. Nuorten kuulemista voitaisiin pyrkiä lisäämään instituutioiden rakenteisiin, mikä lisäisi nuorten osallisuutta palvelujen suunnittelussa (Leemann & Hämäläinen, 2016). Esimerkiksi systemaattinen kyselylomake rikosprosessin läpikäyneille nuorille voisi olla tarpeen. Samassa yhteydessä olisi mahdollista tiedustella nuorten omia ajatuksia siitä, kuinka osallisuutta olisi mahdollista kehittää. Suuntaviivoja nuorten osallisuuden edistämiseen voisi hakea yhteistyössä esimerkiksi lastensuojelun kokemusasiantuntijoiden kanssa, joilla on kokemusta osallisuuden edistämisestä nuorten näkökulmasta.

Vaikka tutkimustehtävänä oli löytää yleinen merkitysverkosto nuorten kokemuksista alkäisenä tehdystä rikoksesta seuranneesta rikosprosessista, tutkimuksen kannalta löytyi myös kiinnostavia yksityiskohtia yksittäisistä kokemuksista, joista ei yleistä merkitysverkostoa syntynyt. Näistä tässä tutkielmassa korostunein lienee nuorten tasa-arvoinen kohtelu.

Esiymmärykseni oli, että nuorten kokemuksista nousisi voimakkaammin esille rikosprosessin kesto. Rikosprosessin näki huomattavasti liian pitkänä ainoastaan yksi haastateltavista, jonka rikosprosessi olikin kestänyt paljon muita haastateltavia pidempään. On positiivista, että suurin osa haastateltavista oli saanut asiansa käsiteltyä riittävän nopeasti.

7.2. Tutkimuksen arviointi

Aineisto ei ollut kattava, sillä haastateltavien joukosta puuttuivat tyystin naiset. Haastateltavat olivat syyllistyneet samankaltaisiin rikoksiin, joten myöskin rikostyypeittäin aineiston kattavuus on melko heikko. Lisäksi tekemäni valinnat rajasivat jo tutkimuksen alkuvaiheessa vähäisenä pidettäviin rikoksiin syyllistyneet nuoret pois tutkimusjoukosta. Tämän vuoksi aineistoa ei voida pitää kaikkea nuorisoriikollisuutta edustavana. Sen sijaan nuorten kokemukset ovat ainutlaatuisia ja siten jo itsessään arvokkaita.

Vaikka rajaus jo 18 vuotta täyttäneisiin haastateltaviin oli aiheellinen ja perusteltu, on pohdittava myös rajauksen vaikutusta tutkimustuloksiin. On mahdollista, että nuori on

unohtanut joitain keskeisiä tekijöitä tai kokemuksia rikosprosessistaan. Haastateltavat ovat saattaneet myös kokea tilanteen eri tavalla ollessaan alaikäisiä kuin haastatteluhetkellä, jolloin rikosprosessin tapahtumista on kulunut aikaa ja aiheeseen on otettu etäisyyttä. Lisäksi eri rikosprosessit ovat voineet mahdollisesti keskenään sekoittua.

Haastattelut koin sinällään pääosin onnistuneiksi, vaikka ne eivät olleetkaan fenomenologisen tutkimusperinteen mukaisesti täysin avoimia. Haastatteluiden rakenne oli kuitenkin joustava, eivätkä haastattelut olleet toistensa kopioita, vaan niissä nousi esiin haastateltaville eri tavoin merkityksellisiä asioita. Haastattelutilanteet olivat arvioni mukaan onnistuneita ja keskustelunomaisia. Olen lopulta tyytyväinen tutkielman aineistonkeruumenetelmään, sillä koin sen vastaavan hyvin tarkoitustaan.

Prosessin aikana tein oivalluksia, joita olisin mielelläni hyödyntänyt tutkimusaineistoa kerätessäni. Viimeisessä kahdessa haastattelussa kysyin, vaikuttiko rikosprosessi nuoren koulunkäyntiin. Alaikäisen nuoren oikeus sivistykseen on turvattu myös perustuslain 16 §:ssä, eikä rikosprosessi saa estää peruskoulutuksen hankkimista, joten teemaa olisi ollut tärkeää käsitellä laajemmin haastatteluissa. Lisäksi huomasin viimeisen haastattelun kohdalla parhaimmaksi tavaksi lähestyä aihetta niin, että nuori itse saisi kuvailla mitä rikosprosessissa tapahtui. Tähän annettiin mahdollisuus jo aikaisemmissa haastatteluissa, mutta huomasin käyttäneeni huonoja sanavalintoja. Toivoin pääseväni hyödyntämään näitä oivalluksia seuraavien haastatteluiden aikana, mutta niitä ei valitettavasti enää järjestynyt.

Tulosten kannalta keskeinen arvioitava kohta on oman esiyymmärrykseni vaikutus tutkimuksen tuloksiin. Tuloksiin ovat voineet vaikuttaa kysymäni kysymykset sekä tarkennukset siten, että jotkin asiat ovat nousseet voimakkaammin esiin kuin ne olisivat vapaassa kerronnassa nousseet. Näitä tarkennuksia on ilman muuta ohjannut osittain myös esiyymmärrykseni. Tutkimuksen tulokset sen sijaan poikkesivat osittain siitä, mitä ennalta odotin, mikä kuvastanee reduktion onnistumista. Toisaalta esiyymmärrykseni oli osittain myös linjassa saamieni tulosten kanssa. Tätä ei välttämättä ole tarpeen pitää yllätyksenä, sillä olen tutustunut aiheeseen etukäteen jonkin verran ja kuullut keskustelua aiheesta myös ennen tutkielman teon aloittamista. Aineistolähtöisyys sopi tutkittavan aiheen lähestymiseen erinomaisesti, sillä teorialähtöisyys olisi voinut ohjata sanavalintoja ja haastattelun kulkua liikaa.

Aineiston analyysissä noudatin hyvin systemaattisesti fenomenologisen tutkimuksen portaikkoa. Palasin myös alkuperäiseen aineistoon jatkuvasti eri vaiheiden välillä ja tein vaihteittain reflektointia. Sulkeistaminen onnistui lopulta hyvin, mutta prosessi ei ollut suoraviivainen tai helppo. Näen kuitenkin olleeni uskollinen sekä aineistolle että valitsemani menetelmälle.

Tutkielman tulokset ovat pääosin linjassa aikaisemman tutkimuksen kanssa, joten luotettavuus voidaan näin ollen arvioida saavutetuksi. Tutkielman tulokset ja yleinen merkitysverkosto vastaavat myös varsinaiseen tutkimustehtävään. Tutkielman teko oli systemaattista ja tarkkaa, noudatin sekä analyysin portaikkoa että eettisiä linjauksia koko tutkielman teon ajan tarkasti.

7.3. Päätelmät ja kehitysehdotukset

Nuorten itsensä esittämät kehitysehdotukset rikosprosessiin olivat: tuki asianajajan hankintaan, rikosprosessin keston lyhentäminen, nuorten kohtelemisen alaikäisinä sekä se, että nuori voitaisiin palauttaa sijaishuoltopaikkaan poliisivankilan sijasta esitutkinnan ajaksi.

”Mä en tienny, se oli vähä niiku, sanotaanko näi et jos nuorena saadaa se tulee tommosia asioita, ni se on hankalaa lähtee nuoren hoitamaan et se miten se asianajaja hoidetaan.”

Nuorten omia kehitysehdotuksia olisi syytä kuunnella ja jopa pyrkiä tavoittamaan lisää. Kehitysehdotuksia olisi syytä kerätä myös systemaattisesti alaikäisenä rikoksen tehneiltä nuorilta. Tätä varten voitaisiin luoda esimerkiksi kyselylomake kaikille rikosprosessia läpikäyville nuorille. Erityisesti nuorten ehdotukset viranomaisten tarjoamista palveluista ja tuen tarpeesta tulisi ottaa tarkempaan tarkasteluun.

Tämän tutkielman perusteella rikosprosessia tulisi kehittää siten, että nuorille tarjottaisiin oma-aloitteisesti viranomaisten toimesta lisää tietoa. Tieto tulisi olla saavutettavassa

muodossa, jotta nuorella olisi aito mahdollisuus olla osallinen omasta rikosprosessistaan. Viranomaisten tulisi myös selkeämmin kertoa, mitä instituutiota he edustavat, sillä se jäi usealle haastatellulle epäselväksi, vaikka kyseessä oleva viranomainen olisi roolinsa tilanteessa kertonut. Lisäksi ammattilaisten tulisi kiinnittää huomiota nuorten tasavertaiseen kohteluun erityisesti poliisitoimessa.

Lastensuojeluviranomaisten toiminta nähtiin pääosin negatiivisena. Lastensuojelun viranomaiset toki edustavat instituutiota, joka kohdistaa nuoreen kontrollia, mikä voitaisiin muissakin olosuhteissa kokea negatiivisena puuttumisena omaan elämään, vaikka toimenpiteiden tarkoitus olisi hyvä. Yksi lastensuojelun haasteista on ollut työntekijöiden vaihtuminen, minkä haastateltavat nostivat esiin myös tässä tutkielmassa. Lastensuojelun toimia suhteessa poliisiin ja tuomioistuimen asettamiin rajoituksiin ja tuomioihin tulisi pohtia laajemminkin. Lastensuojelun roolia niin kutsuttuna rangaistuksena ja toisaalta pelkkänä tukitoimena rikosprosessin rinnalla tulisi pohtia rinnakkaisina vaihtoehtoina.

Aihepiiri vaatii yhä moniammatillista tutkimusta nuorten rikosprosessista ja seuranta kehittämistoimenpiteiden osalta. Tutkittavasta ilmiöstä tarvitaan tämän maisterintutkielman lisäksi monimuotoisempaa tutkimusta. Aihetta tulisi tarkastella tapauksen ilmiön ymmärtämiseksi myös muiden mahdollisten aineistojen valossa, vertailla eri paikkakunnalla tuomittujen nuorten kokemuksia sekä laajentaa tutkittavien joukkoa myös esimerkiksi vankilatuomion saaneisiin nuoriin tai niihin, jotka ovat selvinneet oikeudesta kevyemmin rangaistuksin. Lisäksi olisi kiinnostavaa tietää, mitä mieltä sellaiset nuoret ovat rikosprosessista, joiden ei ole tuomioistuimessa katsottu syyllistyneen rikokseen tai joiden tuomitsemiseen näyttö ei ole riittänyt.

Aiheesta olisi hyödyllistä kerätä myös tilastotietoa kyselytutkimuksen avulla. Aihetta sivuavat barometrit, kuten Poliisibarometri (Vuorensyrjä & Fagerlund, 2016; Vuorensyrjä & Fagerlund, 2018), eivät kysy poliisin kanssa tekemisissä olleiden nuorten kokemuksia. Tilastollista analyysia ei siis ollut mahdollista tämän maisterintutkielman tueksi tehdä. Tilastollisella tutkimuksella olisi kuitenkin paikkansa myös tämän aiheen piirissä.

Tutkielmani aihe on kompleksinen ja laaja. Esimerkiksi rikosprosessiin sisältyy monia liikkuvia osia ja sen hahmottaminen voi olla haastavaa paitsi haastateltaville myös tutki-

jalle itselleen. Näiden osien pilkkominen pienempiin ja perehtyminen osa-alueisiin syvällisemmin voisi olla myös jatkon kannalta hyödyllistä. Maisterintutkielman laajuus ja resurssit asettivat rajat tutkielman toteuttamiselle.

LÄHTEET

KIRJALLISUUSLÄHTEET

- Aaltola, J., Laajalahti, A. & Valli, R. (2018). *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2: Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Ashkar, Peter J. & Kenny, Dianna T. (2008). Views from Inside. Young Offender's Subjective Experiences of Incarceration. Julkaisussa *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. Volume 52, 5. 584-597. Australia: Sage.
- Back, C., Gustafsson, P. A., Larsson, I. & Berterö, C. (2011). Managing the legal proceedings: An interpretative phenomenological analysis of sexually abused children's experience with the legal process. Julkaisussa *Child Abuse & Neglect* 2011, 35(1), pp.50-57.
- Creaney, S. (2014). The benefits of participation for young offenders. Julkaisussa: *Safer Communities* 08 July 2014, 13(3), pp.126-132.
- De Godvinzky, V. (2015). Kohti lapsiystävällisempää oikeudenkäyttöä. *Lakimies*, 6, 856-878. Helsinki.
- Elonheimo, H. (2010). *Nuorisrikollisuuden esiintyvyys, taustatekijät ja sovittelu*. Turun yliopisto, oikeustieteellinen laitos.
- Egharevba, S. (2004). Rethinking the concept of prejudice: immigrants-knowledgebased analysis in Turku, Finland. Julkaisussa *International Journal of the Sociology of Law*, 32, 191–221.
- Ervasti, K. & Aaltonen, M. (2014). *Osapuolten kokemuksia siviilioikeudenkäynnistä*. (Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 118). Helsingin yliopisto, oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Frände, D. & Wahlberg, M. (2005). *Yleinen rikosoikeus*. Helsinki: Edita.

Grönfors, Martti (1981). *Poliisi – Kenen isäntä, kenen renki?* Oikeus 1981:4, 242– 249.

Haavisto, K. & Laine, T. & Leino, L. (2002). Sosiaalityöntekijät poliisilaitoksilla. Julkaisussa *Kartoitus keväällä 2002 poliisilaitoksella työskennelleistä sosiaalityöntekijöistä*. (Diakonia-ammattikorkeakoulu, D työpapereita 6). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Harrikari, T. (1999). Lapsi rikoksesta epäiltynä: lapsirikollisuus poliisin tutkinta-aineistossa. Julkaisussa *Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu*, ISSN 0785-3106; 7/99.

Harrikari, T. (2004). *Alaikäisyys ja rikollisuuden muuttuvat tulkinnat suomalaisessa lainsäätämiskäytännössä*. Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta.

Harrikari, T. (2008). *Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa*. (Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 87) Helsinki: Haka-paino Oy.

Heiskala, R. (2000). *Toiminta, tapa ja rakenne: kohti konstruktionistista synteesiä yhteiskuntateoriassa*. Helsinki: Gaudeamus.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2008). *Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Hotari, K-E. & Oranen, M. & Pösö, T. (2009). Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) *Lastensuojelun ytimessä* (117-132). Helsinki: Yliopistopaino.

Husserl, E. (1995). *Fenomenologian idea – viisi luentoa*. (Suom. J. Himanka, J. Hämäläinen & H. Sivenius). Helsinki: Loki-kirjat. (Alkuperäinen teksti julkaistu 1950.)

Hyvärinen, S.; Pösö, T.; Hoikkala, S. (2018). *Lapsen haastattelu lastensuojelussa*. Jyväskylä: PS-Kustannus.

- Jokela, A. (2018). *Rikosprosessioikeus*. Helsinki: Alma Talent.
- Júden-Tupakka, T. (2007). Askelia fenomenologiseen analyysiin: fenomenologinen menetelmä empiirisessä tutkimuksessa. Teoksessa Eronen, A., Syrjäläinen, E. & Värri, V-M *Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin*. Tampere: Tampere University Press.
- Juhila, K. (2006). *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina*. Tampere: Vastapaino.
- Juvonen, T. (2013). *Nuorten aikuisten autonomisen toimijuuden jännitteinen rakentuminen ammatillisen etsivän työn kontekstissa*. Helsingin yliopisto, sosiaalitieteiden laitos.
- Kaijanen, M., Koskenkorva, M., Westerlund, O. (2020). *101 kirjettä*. Jyväskylä: Pesäpuu ry.
- Karsikas, V. (2014). Polku vapauteen – psykososiaalisen työn kehittyminen ja rooli vankeinhoidon yhteiskunnallisessa tehtävässä. Teoksessa Linferborg, H., Suonio, M. & Lassila, T. *Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla*. (Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014). Tampere: Juvenes Print.
- Kiehelä, H. (1997). *Rikollisuuskäsitykset ja ammattiorientaatio: nuorisoriikollisuus poliisien, sosiaalityöntekijöiden ja vankien arvioimana*. Tampereen yliopisto, kasvatustieteellinen tiedekunta.
- Kivivuori, J. (1997). *Nuoret rikoksen tekijöinä: tekojen yleisyys, rikollisuuden ymmärtäminen ja varastamisen vaiheet*. Helsingin yliopisto, oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Kivivuori, J. (2008). *Rikollisuuden syyt*. Helsinki: Nemo.
- Kivivuori, J. & Honkatukia, P. (2006). *Nuorisoriikollisuus. Määrä, syyt ja kontrolli*. Helsingin yliopisto, oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Kokko, R-L. (2003). *Asiakas kuntoutuksen yhteistyöryhmässä: institutionaalisen kohtaamisen jännitteitä*. Helsinki: Kuntoutussäätiö.

Korkman, J.; Santtila, P.; Drzewiecki, T.; Kenneth Sandnabba, N. (2008). Failing to keep it simple: Language use in child sexual abuse interviews with 3-8-year-old children. Julkaisussa *Psychology, Crime & Law* 01 January 2008, Vol.14(1), pp.41-60.

Kurri, K. & Wahlström, J. (2001). Dialogical Management of Morality in Domestic Violence Counselling. Julkaisussa *Feminism & Psychology* May 2001, Vol.11(2), pp.187-208.

Kuula, A. (2011). *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Jyväskylä: Bookwell Oy.

Laakso, R. (2019). ”Ne näki musta”: Huostassa olevien lasten hyvinvointi ja sijaishuoltoon liittyvät kokemukset. Helsinki: THL Raportti.

Laapio, M-L. & Korander, T. & Kelasalmi, A. & Soine-Rajanummi, S. (2005). Nuorten näkökulma. Teoksessa Korander, T. & Soine-Rajanummi, S. (toim.) *Kahdeksalta koskarelle – samantien sakot. Tampereen nollatoleranssikokeilu 1999-2000: historiallinen konteksti, vastaanotto ja vaikuttavuus*. (Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 13. Poliisiammattikorkeakoulu). Helsinki: Edita.

Laine, T. (2001). Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittavalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Lappi-Seppälä T. (2008). Seuraamusjärjestelmän pääpiirteet. Teoksessa Lappi-Seppälä, T.; Hakamies, K.; Koskinen, P.; Majanen, M.; Melander, S.; Nuotio, K.; Nuutila, A-M.; Ojala, T. & Rautio, I. (toim.) *Rikosoikeus*. Helsinki: WSOYpro.

Leemann, L. & Hämäläinen, R. M. (2016). Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut. Pohdintaa käsitteiden sisällöstä. Julkaisussa *Yhteiskuntapolitiikka* 81.

Lehtomaa, M. (2008). Fenomenologinen kokemuksen tutkimus: haastattelu, analyysi ja ymmärtäminen. Teoksessa Perttula, J. & Latomaa, T. (toim.) *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Leisto, L. & Tuomikoski-Koukkula, S. (2011). ”Viekkää, viekkää se pois”. Päihtyneenä pidätettyjen tyttöjen kokemukset poliisiin ja sosiaalityöntekijän puuttumistoiminnasta. Teoksessa Satka, Mirja, Leena Alanen, Timo Harrikari & Elina Pekkarinen (toim.) *Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta*. Tampere: Vastapaino, 131–165.

Lyon, J., Dennison, C., & Wilson, A. (2000). Tell them so they listen: Messages from young people in custody. Julkaisussa *Home Office Research Study* No. 201. London: Home Office.

Matela, K. (2009). *Viihtyvät ja vaihtuvat*. (Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskusten julkaisusarja 33.) Oulu: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.

Marttunen, M. (2002). *Nuorisoprosessi: lasten ja nuorten tekemien rikosten viranomaiskäsitteilyn arviointia*. (Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja). Helsingin yliopisto, oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Marttunen, M. & Keisala, H. (2007). *Nuorisorangaistus I: nuorisoprosessi ja tuomitseminen*. (Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja). Helsingin yliopisto, oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Metsämuuronen, J. (2011). *Laadullisen tutkimuksen käsikirja*. Helsinki: International Methelp.

Moilanen, P., & Räihä, P. (2018). Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Mönkkönen, K. (2007). *Vuorovaikutus: dialoginen asiakastyö*. Helsinki: Edita.

Niemi, M. (2010). *Moraalijärjestystä tuottamassa: tutkimus poliisityöstä lasten parissa*. Jyväskylän yliopisto, psykologian ja sosiaalitieteiden laitos.

Niiniluoto, I. (2002) Kokemus-kollokvion avausanat. Teoksessa Haaparanta, L. & Oesch, E. (toim.) *Kokemus*. Acta Philosophica Tampicensia vol. 1. Tampere: Tampere University Press.

Pekkarinen, E. (2010) *Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu: viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä*. Helsingin yliopisto, sosiaalitieteiden laitos.

Pekkarinen, E. & Vehkalahti, K. (2012). Instituutiot lapsuutta ja nuoruutta rakentamassa-lapset ja nuoret instituutioita uudistamassa. Teoksessa Pekkarinen, E. & Vehkalahti, K. & Myllyniemi, S. (toim.) *Lapset ja nuoret instituutioiden kehyksissä*. Helsinki: Unigrafia.

Perttula, J. (1996). Ihminen elämäntilanteensa kokijana. Teoksessa L. Pulkkinen (toim.), *Lapsesta aikuiseksi* (s. 217 - 231). Juva: WSOY.

Perttula, Juha (2000). Kokemuksesta tiedoksi: fenomenologisen metodin uudelleen muotoilua. *Kasvatus* 31, 428 - 442.

Perttula, J. (2005). Kokemus ja kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa J. Perttula & T. Latomaa (toim.) *Kokemuksen tutkimus* (s. 115 - 162). Helsinki: Dialogia.

Peterson-Badali, M., & Koegl, C. J. (2002). Juveniles' experiences of incarceration: The role of correctional staff in peer violence. Julkaisussa *Journal of Criminal Justice*, 30, 41-49.

Pietarinen, J. (2002). Descartes ja tunteiden kokeminen. Teoksessa Haaparanta, L. & Oesch, E. (toim.) *Kokemus*. Acta Philosophica Tampicensia vol. 1. Tampere: Tampere University Press.

Puuronen, V. (2006). *Nuorisotutkimus*. Tampere: Vastapaino.

Suonio, M. (2014). Sosiaalityö ja penologia. Teoksessa Linferborg, H.; Suonio, M. & Lassila, T. (toim.) *Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla*. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014. Tampere: Juvenes Print.

Rauhala, L. (2005). *Ihmiskäsitys ihmistyössä*. Helsinki: Yliopistopaino.

Rauhala, P-L. & Harrikari, T. (2020). Modernisaatio, sosiaalityö ja sen kansainväliset avantgardistit. Teoksessa Moilanen, J.; Annola, J. & Satka, M. (toim.) *Sosiaalityön käännteet*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Rauhala, P-L. & Virokannas, E. (2011) Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa A. Pehkonen, & M. Väänänen-Fomin (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Sosiaalityön tutkimuksen seuran vuosikirja. Jyväskylä: PS-kustannus.

Reuter, M. (2002). Ruumiillinen kokemus Descartersin ja Merleau-Pontyn filosofiassa. Teoksessa Haaparanta, L. & Oesch, E. (toim.) *Kokemus*. Acta Philosophica Tamperensia vol. 1. Tampere: Tampere University Press.

Saarikkomäki, E. (2010). *Nuoriin kohdistuva poliisikontrolli kyselytutkimuksen valossa*. Helsingin yliopisto, oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Salmi, V. (2007). Sosiaalinen pääoma ja nuorisorikollisuus. Teoksessa Honkatukia, P. & Kivivuori, J. (toim.) *Nuorisorikollisuus. Määrä, syyt ja kontrolli*. (Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 187–209) Helsingin yliopisto, oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Satka, M. (2011). Varhainen puuttuminen lapsuuden ja nuoruuden riskien hallinnoimiseksi. Teoksessa Satka, M.; Alanen, L.; Harrikari, T. & Pekkarinen, E. (toim.) *Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta* 61-92. Jyväskylä: Bookwell Oy.

Savolainen, J.; Hinkkanen, V. & Pekkarinen, E. (2007). *Lasten rikolliset teot ja niihin puuttuminen*. (Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja). Helsingin yliopisto, oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Smith, Jonathan A.; Flowers, P. & Larkin, M. (2009). Interpretative Phenomenological Analysis. Julkaisussa *Theory, Method and Research*. Lontoo: SAGE Publications.

Soine-Rajanummi, S. & Korander, T. (2002). Sosiaali- ja nuorisotyön näkökulma rikos-
sentorjuntaprojektissa. Teoksessa Korander, T. & Soine-Rajanummi, S. (toim.) *Kaheksalta koskarille – saman tien sakot. Tampereen nollatoleranssikokeilu 1999-2000: historiallinen konteksti, vastaanotto ja vaikuttavuus*. Espoo: Poliisiammatti- korkeakoulu.

SVT Suomen virallinen tilasto (2017). Rikos- ja pakkokeinotilasto. Pakkokeinot 2017, Liitetaulukko 2. Kiinniotetut, pidätetyt ja vangitut henkilöt iän mukaan 2017. Helsinki: Tilastokeskus.

SVT Suomen virallinen tilasto (2018). Rikos- ja pakkokeinotilasto. Liitetaulukko 1. Kiinniotetut, pidätetyt ja vangitut henkilöt iän mukaan 2018. Helsinki: Tilastokeskus.

Talentia (2017). *Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet*. Helsinki: Talentia.

Trivasse, H. (2017). Investigating the voice of the young offender. Julkaisussa *Journal of Forensic Practice* 13 February 2017, Vol.19(1), pp.77-88.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2009). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2009). Tutkimuseettisen neuvottelukunnan eettiset periaatteet. <http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf>

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2012). Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkauspäilyjen käsitteleminen Suomessa. http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf

Vuorensyrjä, M. & Fagerlund, M. (2016). *Poliisibarometri 2016: kansalaisten käsitykset poliisin toiminnasta ja sisäisen turvallisuuden tilasta*. (Sisäministeriön julkaisuja 27/2016). Helsinki.

Vuorensyrjä, M. & Fagerlund, M. (2018). *Poliisibarometri 2018: kansalaisten arviot poliisin toiminnasta ja Suomen sisäisen turvallisuuden tilasta*. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.

LAIT JA VIRALLISLÄHTEET

Esitutkintalaki 805/2011

Hallintolaki 434/2003

Laki nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämiseksi 633/2010

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000

Lastensuojelulaki 417/2007

Pakkokeinolaki 806/2011

Rikoslaki 39/1889

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014

Suomen perustuslaki 731/1999

YK:n ihmisoikeussopimus

YK:n Lapsen oikeuksien sopimus (LoS)

*

CPT/Inf (2009) 5. Report to the Finnish Government on the visit to Finland carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 20 to 30 April 2008. <https://rm.coe.int/1680695d70> Luettu 30.4.2020.

EOAK/2449/2019 <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/2449/2019> Luettu 30.4.2020.

Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä. Euroopan neuvoston ministerikomitea hyväksynyt 17. marraskuuta 2010 <https://rm.coe.int/16806a453d> Luettu 12.2.2020

Valtakunnallinen nuorisotyön ja -politiikan ohjelma 2020-2023 <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-697-3> Luettu 29.3.2020

MEDIA

Eklund, V. (28.9.2019). Yritti myrkyttää, surmasi 16 veitseniskulla: Seinäjoen teinimurhaaja vapaalla jalalla – istui murhasta kolme vuotta. MTV-Uutiset. <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/yritti-myrkyttaa-surmasi-16-veitseniskulla-seinajoen-teinimurhaaja-vapaalla-jalalla-istui-murhasta-kolme-vuotta/7090692#gs.5hn89r> Luettu 30.4.2020

Ranta, N. (12.12.2015). Psykiatrian erikoislääkäri Seinäjoen teinimurhasta tuomitusta: ”Hyvin vaikea tie edessä”. Iltta-Sanomat. <https://www.is.fi/kotimaa/art-2000001050622.html> Luettu 30.4.2020

Salminen, S. (19.3.2019). Huumenuoret ryöstelevät nyt jo toisiaan Helsingissä – teoissa käytetty jopa ampuma-aseita, nuorin kiinni otettu 14-vuotias. Iltalehti. <https://www.iltalehti.fi/kotimaa/a/7e128ebc-8c44-459b-aa3d-ef393501457a> Luettu 30.4.2020

LIITTEET

1. Haastattelurunko
2. Tietosuojaseloste
3. Informaatiokirje
4. Suostumuslomake
5. Yleiset merkitysverkostot

Haastattelurunko:

Taustatiedot:

1. Mistä rikoksesta sinut on tuomittu ja millaisen tuomion olet siitä saanut?
2. Milloin rikos on tapahtunut? Minkä ikäinen olit?
3. Kuinka kauan koko prosessi kesti? Milloin olet saanut tuomion?

Tutkimuskysymykset:

1. Kerro oma kokemuksesi rikosprosessista?

Mahdollisuus kysyä tarkentavia kysymyksiä tai palata nuoren vastauksessa esiin nousseisiin teemoihin.

Tarkentavat kysymykset / apukysymykset:

1. Kerrotko, mitä silloin tapahtui? Mikä johti rikokseen?
2. Miten jäit kiinni? Kerrotko siitä hetkestä?
3. Miltä se tuntui?
4. Mitä sen jälkeen tapahtui?
5. Kuinka kauan meni esimerkiksi rikoshetkestä siihen, että sinut kuulusteltiin?
6. Kuinka monesti olit kuulusteluissa?
7. Erosivatko kuulustelut toisistaan?
8. Miltä tuntui olla kuulusteluissa?
9. Mitä sen jälkeen tapahtui?
10. Kuvaile, miltä tuntui mennä oikeuteen?
11. Millainen kokemus oikeuskäsittely oli? Ketä siellä oli paikalla?
12. Miltä rikosprosessi tuntui?
13. Miltä sinusta tuntui odottaa tuomiota?
14. Mitä eri ammattilaisia tapasit rikosprosessin aikana?
15. Miltä tuntui tavata ed. mainittuja? Millaisia tapaamisia heidän kanssaan oli?
16. Kysyitkö neuvoja tai tietoja rikosprosessistasi? Jos kysyit, saitko?
17. Tiesitkö, mitä seuraavaksi tapahtuu?
18. Oliko sinulla tukenasi ketään? Läheistä tai viranomaista? Kuvaile, miltä se tuntui?
19. Kuvaile, millaiseksi koet rikosprosessin hyödyt ja haitat?
20. Onko sinulla muuta sanottavaa tai kysyttävää?

Tietosuojaseloste:**Tietosuojaseloste****Maisterintutkielma 2019-2020 / Alaikäisten rikoksentekijöiden kokemuksia rikosprosessista**

Rekisterinpitäjä: Jenna Kaukonen

Tässä tutkimuksessa ei kerätä suoria henkilötietoja (nimi, kotiosoite, sähköpostiosoite, puhelinnumero, IP-osoite, potilastiedot tai valokuvat). Tutkimuksen aineiston keruu toteutetaan haastattelemalla. Haastattelut nauhoitetaan ja litteroidaan. Haastattelun aikana kysyn joitain taustatietoja, joita ei voida yhdistää tiettyyn henkilöön. On mahdollista, että haastatteluissa nousee esille yksilöiviä tietoja, jotka tullaan anonymisoimaan ennen aineiston analysointia. Lopullisesta työstä ei ole henkilöitä tunnistettavissa.

Tietoja käsitellään maisterintutkielman toteuttamiseksi. Tietoja käsittelee vain rekisterinpitäjä. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millaisia kokemuksia alaikäisenä rikoksen tehneillä nuorilla on rikosprosessista. Kysymykseen vastatakseni aineiston keruu ja käsittely ovat välttämättömiä. Tutkimuksessa ei kerätä tietoja, jotka eivät ole välttämättömiä tutkimuksen toteuttamisessa.

Tietoja käsitellään ainoastaan suljetussa paikassa, jolloin ulkopuolisilla ei ole pääsyä aineistoon. Digitaalinen aineisto säilytetään salasanasuojattuna. Aineisto tullaan hävittämään perusteellisesti tutkimuksen valmistuttua viimeistään toukokuussa 2020. Litteroinnit ja alkuperäiset haastattelunauhut tuhoetaan asianmukaisesti. Aineistosta ei jää kopioita kenellekään.

Informaatiokirje:

Helsinki 3.10.2019

INFORMAATIO MAISTERITUTKIELMASTA

Olen Helsingin yliopiston sosiaalityön opiskelija ja teen maisterintutkielmaani lukuvuonna 2019- 2020. Tutkielmani aihe on saatu Helsingin kaupungin sosiaali- ja kriisipäivystyksestä, jossa on toivottu tutkittavan, miltä rikosprosessi nuoresta tuntuu.

Maisteritutkielman tavoitteena on selvittää, millaisia kokemuksia nuorilla rikoksentehtäjillä on rikosprosessista. Tutkielmani rajautuu nuoriin, jotka ovat olleet rikoksen teko hetkellä alaikäisiä. Rikosprosessilla käsitän tässä tutkielmassa ajanjakson ja tapahtumat rikoksen teko hetkestä nuoren tuomitsemiseen tuomioistuimessa. Olen kiinnostunut kuulemaan ajatuksia ja tuntemuksia tuosta ajanjaksosta sekä rikosprosessiin liittyvistä viranomaistapaamisista. Toivon, että nuori on täyttänyt 18 vuotta haastatteluhetkellä.

Suunnitelmana on kerätä aineisto vankiloissa tai nuorten rikosseuraamusryhmien kautta tammikuussa 2020. Haastattelut on mahdollista toteuttaa tarvittaessa myös puhelimitse. Haastatteluita on määrä toteuttaa n. 5-10 kappaletta. Haastattelut litteroidaan, eli nauhoitettu puhe kirjoitetaan tekstiksi.

Maisterintutkielmani on määrä valmistua keväällä 2020, jonka jälkeen se on luettavissa. Valmiista tutkimusraportista ei voi tunnistaa yksittäisiä henkilöitä. On kuitenkin mahdollista, että nuoren kanssa työskennelleet rikosseuraamusammattilaiset voivat tunnistaa yksittäisen nuoren.

Tutkimus on puolueeton ja sen sitä tehdessä noudatetaan tieteellisen tutkimuksen periaatteita. Tutkielmaani ohjaa VTT, yliopiston lehtori Tarja Juvonen, ja maisteriseminaarissa toinen ohjaaja on professori Maritta Törrönen.

Mikäli haluat lisää tietoa tutkimuksesta, otathan yhteyttä minuun!

Ystävällisin terveisin,

Jenna Kaukonen

Sosiaalityön opiskelija

Helsingin yliopisto

jenna.kaukonen@helsinki.fi

Suostumuslomake:**Suostumusasiakirja tutkimukseen osallistuville**

Tutkimus	Alaikäisten rikoksenteekijöiden kokemuksia rikosprosessista Maisterintutkielma, Helsingin yliopisto
Haastattelija	Jenna Kaukonen, VTK, Helsingin yliopiston sosiaalityön opiskelija; jenna.kaukonen@helsinki.fi

Olen Helsingin yliopiston sosiaalityön opiskelija ja teen maisterintutkielmaa, joka on maisterin tutkintoni lopputyö. Maisterintutkielman teen itsenäisesti yliopiston ohjaajan, Tarja Juvosen, tuella.

Maisterintutkielman tavoitteena on selvittää, minkälaisia kokemuksia alaikäisenä rikoksen tehneillä nuorilla on rikosprosessista. Rikosprosessilla tarkoitan aikajanaa rikoksen tapahtumahetkestä siihen hetkeen, kun olet saanut tuomion. Olen kiinnostunut, mitä olet kokenut sillä aikavälillä, ja miten olet kokenut hyötyväsi rikosasian käsittelystä. Olen kiinnostunut myös siitä, mitä ammattilaisia olet tavannut ja onko sinua tuettu prosessisi aikana viranomaisten toimesta.

Maisterintutkielmani valmistuu keväällä 2020, jonka jälkeen se on luettavissa.

Nauhoitan haastattelut ja puran ne tekstiksi. Haastatteluissa syntynyt aineisto tuhotaan tutkimuksen valmistuttua. Lopulliseen tutkimusraporttiin ei tule tunnustetietoja, eikä vastauksia ole mahdollista yhdistää haastateltavaan. Tutkimuksesta on mahdollisuus vetäytyä missä vaiheessa hyvänsä.

Allekirjoittamalla hyväksyn osallistumiseni vapaaehtoisesti tutkimukseen. Minulle on kerrottu tutkimuksen sisällöstä, toteutuksesta sekä tulosten raportoinnista. Tiedän, että tutkimus on mahdollista jättää kesken syytä ilmoittamatta ja ettei se vaikuta rikosseuraamukseni toteuttamiseen tai muihin palveluihini.

Osallistuja**Päivämäärä ja paikka**

Nimi ja nimenselvennys

Haastattelututkimuksen tekijä**Päivämäärä ja paikka**

Jenna Kaukonen

Yleiset merkitysverkostot:

1. Esitutkintaan ja poliisin toimintaan liitetyt merkitykset.

- *Kiinnijääminen.*

Kiinnijääminen on tapahtunut muutaman tunnin – kaksi päivää rikoksen tekohetken jälkeen. Kiinniottoon on johtanut silminnäkijöiden havainnot tai poliisin tutkinta. Kiinnioton on suorittanut poliisi. Paikalla on ollut useita poliisiviranomaisia. Kiinniotto on voinut tapahtua yksityisasunnossa tai yleisellä paikalla. Kiinniottilanteet ovat olleet rauhallisia, eikä niissä olla tehty vastarintaa. Kiinnijääminen on pelottavaa, sillä prosessin aluksi ei tiedä, mitä tapahtuu. Kiinnijäämisessä on voitu tehdä myös rikostutkintaa esimerkiksi tarkastamalla epäillyn huone. Poliisit ovat ilmoittaneet kiinniotosta vanhemmille, mikäli he eivät olleet paikalla kiinniottohetkellä.

Tyyppi 1: Nuori osaa odottaa kiinnijäämistä.

Tyyppi 2: Nuori ei osaa odottaa kiinnijäämistä ja tapahtuma tulee yllätyksenä.

- *Poliisin toiminta esitutkinnassa.*

Kiinniottilanteet ovat olleet rauhallisia, eikä niissä olla tehty vastarintaa. Poliisit ovat olleet tilanteissa asiallisia. Poliisien käyttämät kuulustelutekniikka tuntuu johdattelulta. Poliisit kertovat, mitä muut rikoksesta epäillyt ovat sanoneet ja pyrkivät saamaan epäillyltä sitä tukevan tunnustuksen. Kuulusteluissa poliisit saattavat koettaa pelotella epäiltyä. Kuulusteluissa poliisit kysyvät tapahtuneesta ja yrittävät selvittää rikosta. Poliisit kohtelevat nuoria samoin kuin aikuisia.

- *Kuulustelut poliisilaitoksella.*

Kuulusteluissa on paikalla kaksi tutkijaa tai tutkija ja tutkinnanjohtaja -pari. Kuulusteluissa on voinut olla paikalla myös sosiaalityöntekijä ja asianajaja. Sosiaalityöntekijä on voinut olla nuoren oma tai poliisisosiaalityöntekijä. Asianajaja voi

kuulusteluissa tarkentaa tutkijoiden kysymyksiä, mutta ei vastaa epäillyn puolesta. Kuulusteluita on määrällisesti yhdestä noin kymmeneen. Poliisien käyttämät kuulustelutekniikka tuntuu johdattelulta.

2. Kiinniotettuna olemiseen liitetyt merkitykset.

- *Poliisivankilassa olo, fyysiset olosuhteet.*

Kiinniotto kestää kolmesta päivästä kuukauteen. Poliisivankilassa ei ole juurikaan virikkeitä kirjojen ja ruokailun lisäksi, minkä vuoksi aika kuluu nukkumalla päivisin. Kirjat ovat tarjolla poliisivankilan toimesta ja valikoima on rajallinen. Poliisivankilassa olon aikana päivää rytmittävät ruokailut. Ulkoilu kestää aina tasan tunnin ajan riippumatta vuodenaikasta. Ulkoiluun osallistuminen on vapaaehtoista ja siitä on mahdollista kieltäytyä. Kiinniotettuna suihkuun pääsee kolmen päivän välein, mikä on yksi ikävimmistä asioista. Hampaita ei pääse pesemään silloin, kun haluaa. Vessaan pääsyä voi joutua odottamaan. Poliisivankilassa olon aikana on kuulusteluita. Yhteydenpitörajoitusten vuoksi yhteyttä läheisiin ei voi pitää. Poliisivankilasta poispääsy tuntuu hyvältä.

- *Poliisivankilassa olo, psyykkiset ja sosiaaliset olosuhteet.*

Poliisivankilassa kiinniotettuna oleminen ei tunnu hyvältä, ja on rikosprosessin ikävin vaihe. Poliisivankilassa olo on yksinäistä, tylsää ja ahdistavaa. Poliisivankilassa olo voi olla myös pelottavaa. Poliisivankilassa ei lähtökohtaisesti voi pitää yhteyttä läheisiin, mikä on inhottavaa. Inhottava tunne syntyy siitä, että ei tiedä mitä ulkomaailmassa tapahtuu. Poliisivankilassa ollessa tulee pohtineeksi sitä, miten läheiset voivat. Kiinniotettuna saa myös tiedon siitä, millä rikosnimikkeellä rikosta tutkitaan. Tiedon saaminen voi olla vapauttavaa.

3. Lastensuojeluun ja sen toimenpiteisiin sekä rikosseuraamusselvitykseen liitetyt merkitykset.

- *Lastensuojelun toimenpiteet suhteessa rikosseuraamuksiin.*

Rikosta on seurannut lastensuojeluilmoitus. Kaikki eivät ole varmoja siitä, onko ilmoitus tehty. Osalla on käsitys siitä, että lastensuojeluilmoitusta ei tehdä, mikäli nuori on jo huostaanotettu. Osa nuorista näki lastensuojelun asiakkuuden tai jonkin tietyn toimenpiteen vaikuttaneen tuomioon. Rikoksen seuraamukset lastensuojelussa vaihtelevat.

Tyyppi 1: Rikoksesta seurasi lastensuojelun asiakkuus. Mikäli nuorella ei ole lastensuojelun asiakkuutta ennen rikollisuutta, seuraa lastensuojeluilmoituksesta palvelutarpeen arviointi ja lastensuojelun asiakkuus. Lastensuojelun toimenpiteet ovat keskustelua.

Tyyppi 2: Rikoksesta seurasi lastensuojelulain mukaisia rajoituksia tai sijaishuoltopaikan muutos. Rikoksesta tai rikoskierteestä voi seurata esimerkiksi erityisen huolenpidon jakso tai liikkumavapauden rajoitus. Teon myötä nuoren sijaishuoltopaikka voi muuttua, jos sosiaalityöntekijä arvioi nuoren tarvitsevan vahvempaa tukea.

Tyyppi 3: Rikosta ei seurannut lastensuojelun toimenpiteitä. Rikollisen käyttäytymisen ollessa jo aikaisemmin tiedossa, ei yksittäisestä rikoksesta välttämättä seuraa lastensuojelullisia toimenpiteitä.

- *Lastensuojelun tarjoama apu ja tuki.*

Lastensuojelun sosiaalityöntekijä, tukihenkilö tai sijaishuoltopaikan työntekijät osallistuivat nuoren noutoon poliisiasemalta, kuljettivat käräjäoikeuteen tai osallistuivat käräjäoikeuden käsittelyyn tai kuulusteluihin esitutkintavaiheessa. Läsnäolo koettiin pääsääntöisesti positiiviseksi tai neutraaliksi.

Tyyppi 1: Tapahtuneesta ei juuri puhuttu lastensuojelun tai sijaishuoltopaikan työntekijöiden kanssa tai se unohtui nopeasti.

Tyyppi 2: Nuori saa tukea sijaishuoltopaikassa ja keskustelee rikokseen tai rikosprosessiin liittyvistä asioista ammattilaisten kanssa.

- *Sosiaalityöntekijöiden ja sijaishuollon ammattilaisten toiminta.*

Lastensuojelun ja rikoksesta epäillyn tai siitä tuomitun nuoren välit eivät ole hyvät. Lastensuojelun sosiaalityö koetaan turhaksi. Sosiaalityöntekijät lupaavat auttaa ja tukea nuorta, mutta nuori ei koe saavansa konkreettista hyötyä lastensuojelusta. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät eivät aina kuuntele nuorten mielipiteitä.

Sijaishuoltopaikan työntekijöiden suhtautuminen rikokseen vaihtelee sijaishuoltopaikan mukaan. Siirtyminen poliisivankilasta tai vankilasta takaisin sijaishuoltopaikkaan tuntuu vapauttavalta, sillä säännöt ja puitteet eivät ole niin tiukat.

Tyyppi 1: Sijaishuoltopaikassa on ilkeitä ihmisiä ja rankaisevat fyysisesti sääntöjen ja lakien rikkomisesta.

Tyyppi 2: Sijaishuoltopaikassa suhtauduttiin tilanteeseen neutraalisti tai asiallisesti.

- *Rikosseuraamuselvitys.*

Tyyppi 1: Nuoret kertovat tavanneensa Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöitä rikosseuraamuselvityksen merkeissä. Rikosseuraamuslaitoksen työntekijät kyselevät, mitä hänelle kuuluu ja miten nuorella menee. Tapaamiset tuntuvat normaaleilta ja ovat tunnelmaltaan verrattavissa esimerkiksi koulun rehtorin tai lastensuojelun tapaamiseen.

Tyyppi 2: Nuori ei muista rikosseuraamuselvitystä tai on jättänyt menemättä sovitulle ajalle omasta halustaan.

4. Tuomioistuinkäsittelyyn liitetyt merkitykset.

- *Asianajajien toiminta.*

Asianajaja valitaan joko tuttavien suosituksesta tai poliisin ehdotuksesta. Asianajajan järjestäminen itse alaikäisenä voi olla haastavaa. Asianajajat ovat asiallisia, osaavia ja tärkeitä rikosprosessissa. Heidän asiantuntemuksestaan on hyötyä epäilylle. Asianajaja saattoi tulla mukaan jo kuulusteluvaiheessa tai vasta myöhemmin lähempänä pääkäsittelyä. Asianajaja ja nuori tapaavat ennen käsittelyä ja voivat sopia, mistä ja miten puhutaan. Jos asianajaja ei ole läsnä pääkäsittelyssä,

on tuomio kovempi. Asianajaja voi kysyä kuulusteluissa tarkentavia kysymyksiä tutkijoilta. Pääkäsittelyssä asianajaja voi puhua syytetyn puolesta tai auttaa vastaamisessa sekä antaa neuvoja. Usein nuoret ovat käyttäneet samaa asianajajaa myös seuraavien rikoksien aikaan.

- *Käsittelyn pituus, aika rikosentekohetkestä tuomion saamiseen.*

Tyyppi 1: Rikosprosessi kestää liian pitkään, yli kolme vuotta. Nuori kerkeää jatkamaan elämäänsä, ja unohtamaan rikosprosessin. Eteneminen syytteeseen tulee yllätyksenä. Rikosprosessin kesto vaikuttaa negatiivisesti koko kokemukseen.

Tyyppi 2: Rikosprosessi on joutuisa ja rikosasia etenee tuomioistuimeen vuoden sisällä tai nopeammin. Rikosprosessin kesto koetaan neutraaliksi.

- *Kokemukset tuomioistuimen toiminnasta ja tuomion saamisesta.*

Haasteen nuori saa haastemieheltä. Haastemies on ollut puhelimesta mukava ja selittänyt asioita. Haasteen ja käsittelyn välinen aika on jännittävää. Nuori saa esitutkintamateriaalin ennen tuomioistuinkäsittelyä joko asianajajan kautta tai suoraan itselleen. Nuorella on tällöin aikaa tutustua esitutkintamateriaaliin. Ensimmäinen kerta oikeudenkäynnissä on jännittävää, jos ei tiedä millainen tuomio olisi mahdollisesti tulossa. Ystävien näkemistä odotetaan. Ystävien näkeminen oikeudessa luo ristiriitaisia tunnelmia, sillä tapaaminen pitkstä aikaa naurattaa. Toisaalta oikeudessa käsitellään vakavia asioita. Oikeudenkäyntiä seuraamassa on usein lähipiiriä; perhe, kavereita, sijaishuolto paikan työntekijöitä tai esimerkiksi tukihenkilö. Myös sosiaalityöntekijä voi olla seuraamassa käsittelyä. Käsittelyssä nuorelta kysytään samoja asioita eri näkökulmista. Tämä tuntuu ristikuulustelulta. Samoihin kysymyksiin vastaaminen tuntuu tylsältä ja puuduttavalta. Koska rikoksesta on kulunut aikaa, ei nuori välttämättä muista vastauksia kaikkiin kysymyksiin. Kansliapäätöksen odottaminen on jännittävää, mutta sen saaminen helpottaa. Syyttäjään ja tuomariin liitetyt kokemukset vähäisiä.

5. Kokemukset osallisuudesta rikosprosessissa ja siihen liitetyt merkitykset.

- *Tieto rikosprosessin etenemisestä.*

Tieto rikosprosessin etenemisestä on ollut nuorilla ensimmäisen rikoksen aikaan melko vähäistä.

Tyyppi 1: Nuori ei ollut kiinnostunut rikosprosessin etenemisestä tai ottanut itse aktiivisesti selvää siitä, mitä seuraavaksi tapahtuu. Tietoa rikosprosessista ei myöskään tarjottu aktiivisesti ammattilaisten toimesta.

Tyyppi 2: Nuorella on aikaisempi, omakohtainen kokemus rikosprosessin seuraamisesta läheisen roolissa. Nuori tietää, mitä rikosprosessissa tapahtuu, joten ei ota aktiivisesti selvää sen etenemisestä. Tietoa rikosprosessista ei myöskään tarjottu aktiivisesti ammattilaisten toimesta.

- *Kuulluksi tuleminen.*

Sosiaalityöntekijä ei ota huomioon nuoren omaa mielipidettä tai näkemystä rikosasiassa tai sitä seuranneiden toimenpiteiden päätöksiä tehdessä. Rikosprosessin kulkuun nuori ei juurikaan voi vaikuttaa.

6. Tuntemuksiin liitetyt merkitykset.

- *Yleiset kokemukset rikosprosessista sekä siihen liitetyt tunteet.*

Rikosprosessi kokonaisuudessaan on negatiivinen kokemus, jolla on taloudellisia ja sosiaalisia vaikutuksia.

Tyyppi 1: Rikosprosessi ei tunnu miltenään. Rikosprosessi on osa elämänvaihetta, jossa kiinnostus elämäntulkua kohtaan ei ole suurta. Rikosprosessilla tai seurauksilla ei ole väliä.

Tyyppi 2: Rikosprosessi oli opettavainen. Sen myötä näkee asioita, jotka olisivat paremmin ilman tehtyä rikosta ja negatiivisia asioita, jotka rikoksesta seuraa. Rikosprosessin läpikäyminen ja tuomio voivat ehkäistä uusintarikollisuutta.

Tyyppi 3: Rikosprosessista ei ollut hyötyä ja se tuntuu negatiiviselta. Rikosprosessi ei ehkäise uusintarikollisuutta ja sen merkittävin hyöty on ymmärrys siitä, kuinka prosessi etenee. Rikosprosessin haitat nähdään suurempina.